

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

ЮРКО Сергій Сергійович

УДК 342.951: 351.746.3 (477)

**НЕДЕРЖАВНА ОХОРОННА І ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник

ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	12
1.1. Недержавна правоохоронна діяльність у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів	12
1.2. Методологія дослідження недержавної правоохоронної діяльності	26
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	43
2.1. Історія становлення недержавної правоохоронної діяльності	43
2.2. Поняття і ознаки недержавної правоохоронної діяльності у контексті теорії правоохоронної діяльності	59
2.3. Суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності: загальний огляд	78
Висновки до розділу 2	94
РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	98
3.1. Сутність приватної детективної діяльності.....	98
3.2. Моделі приватної детективної діяльності: зарубіжний досвід.....	108
3.3. Проблеми імплементації інституту приватної детективної діяльності в Україні	135
Висновки до розділу 3	154
РОЗДІЛ 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗМІЦНЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ	157
4.1. Охоронні агентства та служби безпеки підприємств як суб'єкти недержавної охоронної діяльності	157
4.2. Громадські формування правоохоронної спрямованості	175
4.3. Індивідуальні форми участі громадян в охороні правопорядку	186
Висновки до розділу 4	195
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВРУ – Відомості Верховної Ради України

ВРУ – Верховна Рада України

ГПОП – Громадські пункти охорони порядку

ДНД – Добровільні народні дружини

СБП – Служба безпеки підприємств

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ККУ – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року

ЦКУ – Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МЮ – Міністерство юстиції

ОВС – Органи внутрішніх справ

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РБ – Республіка Білорусь

РФ – Російська Федерація

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Актуальність теми. Безпека є одним із найважливіших факторів сталого розвитку суспільства. Збереження високого рівня злочинності залишається однією із головних загроз для глобальної та національної безпеки. На це вказують загальновідомі та беззаперечні статистичні дані абсолютного і відносного зростання рівня злочинності у світі. Чим далі, тим більше стає зрозумілим, що протидія злочинності у сучасних умовах не може ефективно здійснюватися за пасивної позиції інститутів громадянського суспільства. Правоохоронні органи через об'єктивні та суб'єктивні причини (обмеженість державного бюджету, недовіра громадян, корупція, перевантаженість роботою) не завжди можуть забезпечити повну безпеку суспільства від протиправних загроз. Такі небезпечні тенденції актуалізують необхідність пошуку шляхів удосконалення правоохоронної системи.

Необхідний ресурс для протидії протиправним посяганням можуть надати інститути громадянського суспільства за рахунок роздержавлення правоохоронної діяльності. Цей процес помітний у законодавстві та практиці багатьох країн, де стимулюється та заохочується розвиток приватних детективних агентств: охоронних фірм, служб безпеки та різного роду громадських правоохоронних формувань. Саме сукупність таких інститутів, яким можуть належати деякі із суто правоохоронних функцій та ознак, становлять базис недержавної правоохоронної системи.

Дослідження окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності було започатковано в Російській імперії І. Андрієвським, І. Висоцьким та В. Дерюжинським. За радянського періоду державо-центристська парадигма не залишала місця для вільного розвитку та досліджень питань недержавної правоохоронної діяльності, а більшість її суб'єктів розглядалося у контексті «каральних органів буржуазних держав». Предметом наукового інтересу в основному стали добровільні народні дружини, дослідженням яких займалися: М. Байтін, М. Дементьєв, В. Гольдман, Г. Кригер, Р. Мулукаєв, М. Яблоков та ін. Пік цих досліджень припадає на 70-ті рр. – період найбільшої активності ДНД.

Демократизація, масштабні соціально-економічні перетворення, які розпочалися в Україні наприкінці 80-х рр. активізували наукові дослідження у сфері недержавної правоохоронної діяльності. Помітний внесок у їх розвиток внесли: Н. Ахтирська, О. Бандурка, В. Грищук, О. Джужа, А. Долгополов, Л. Кваша, В. Курило, С. Краснокутський, В. Крутов, В. Мак-Мак, Н. Матюхіна, М. Мельник, В. Нор, В. Савченко, А. Сачаво, А. Старушкевич, М. Хавронюк, В. Пилипчук, О. Пунда та ін.

Роботи зазначених вище науковців є теоретико-методологічним підґрунтям для подальших досліджень обраної проблематики. Водночас внаслідок того, що абсолютна більшість монографічних та дисертаційних робіт присвячена окремим суб'єктам недержавної правоохоронної діяльності або окремим аспектам їх діяльності, остаточне формування цілісної концепції недержавної правоохоронної діяльності є ще далеким від завершення. Все це обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження пов'язана з Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. в частині створення та регламентації діяльності приватних детективів (детективних агентств). Тема дисертації пов'язана також із рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 р. «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні» в частині необхідності розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону про приватну детективну (розшукову) діяльність. Окремі аспекти дисертації пов'язані зі Стратегією розвитку органів внутрішніх справ України, схваленою Кабінетом Міністрів України 22 жовтня 2014 р., у частині створення добровільних народних дружин та запровадження ідеології та моделі «community policing» (поліцейська діяльність, орієнтована на громаду). Крім того, тема дисертації входить до кола проблем плану наукових досліджень кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія» «Актуальні аспекти судової реформи в Україні», як складової теми «Теоретичні та практичні

проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних основ недержавної правоохоронної діяльності як виду правоохоронної діяльності та вироблення практичних рекомендацій удосконалення законодавства України про недержавні правоохоронні інститути.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено такі основні задачі:
визначити стан наукових досліджень за темою дисертаційної роботи;
сформувати загальну методологію дослідження предмета дисертації;
розкрити поняття, істотні риси недержавної правоохоронної і охоронної діяльності у контексті теорії правоохоронної діяльності;

встановити тенденції та історичні етапи становлення недержавної правоохоронної діяльності протягом основних історичних етапів розвитку української державності;

визначити систему суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності на основі попередньо визначених теоретичних критеріїв;

охарактеризувати правовий статус окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності та підготувати пропозиції і рекомендації щодо удосконалення відповідного законодавства України.

Об'єктом дослідження є правоохоронна діяльність як явище правової дійсності.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти недержавної правоохоронної і охоронної діяльності як особливих різновидів правоохоронної діяльності.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, вибір яких було обумовлено науковою та прикладною доцільністю. Використано загальний діалектичний метод, який дозволив дослідити об'єкт та предмет дослідження у їх розвитку та взаємозв'язках із суспільно-політичним устроєм країн на різних етапах їх становлення (п.п. 2.1, 2.2,

3.1). Метод аналізу застосовано для фрагментації складного феномену недержавної правоохоронної діяльності на більш прості елементи, що суттєво вплинуло на зміст та структуру підрозділів роботи (п.п. 2.1, 2.2, 3.1, р. 4). З використанням загальнонаукового методу індукції здійснено дослідження емпіричної бази роботи та отримано найважливіші положення нетеоретичних розділів дисертації щодо змісту та проблем правового статусу суб'єктів приватної детективної та охоронної діяльності (р. 3, 4). Дедуктивний метод сприяв послідовності викладу матеріалу та вплинув на загальну структуру змісту дисертаційного дослідження. Гіпотетико-дедуктивний метод використано для перевірки гіпотез теоретичної частини (п.п. 2.1, 2.2). Метод синтезу застосовано для дослідження теоретичних підходів до вивчення правоохоронної діяльності (п. 2.2) та узагальнення основних положень дисертаційного дослідження, що дозволило розширити існуючі уявлення стосовно теоретичних основ недержавної правоохоронної діяльності. Статистичний метод використано для аналізу статистичних даних щодо рівня злочинності (п. 3.3), а також для обробки даних, отриманих за підсумками анкетування, основною метою якого, було отримання емпіричних даних для верифікації наукових гіпотез, висловлених у дисертації. Порівняльно-правовий метод використано для дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання приватної детективної діяльності (п. 3.2). Завдяки йому виявлено вдалі положення законодавства країн світу, що можуть бути використаними в Україні. Історико-правовий метод використано при дослідженні генезису становлення недержавної правоохоронної діяльності протягом основних етапів розвитку української державності (п. 2.1). Формально-юридичний метод застосовано для аналізу нормативно-правових актів, завдяки чому виявлено низку юридичних колізій і прогалин у сфері правового регулювання приватної охоронної та детективної діяльності, а також участі громадян в охороні громадського порядку. (п.п. 2.2, 2.3, 3.3, р. 4).

Теоретичною основою дисертації є наукові праці з теорії держави і права, судових та правоохоронних органів, адміністративного та кримінального процесуального права, а також відповідні проекти законодавчих актів. В основу

теоретичної бази дослідження покладено наукові праці зарубіжних та вітчизняних дослідників: Н. Ахтирської, О. Бандурки, Є. Гіди, В. Грищука, О. Джужи, А. Долгополова, В. Долежана, Л. Кваши, В. Ковальського, С. Краснокутського, В. Крутова, В. Курила, В. Мак-Мака, Н. Матюхіної, В. Маляренка, М. Мельника, В. Нора, В. Савченка, А. Сачаво, В. Сухоноса, А. Старушкевича, Ю. Фідрі, М. Хавронюка, В. Пилипчука, Ю. Полянського, О. Пунди та ін. Нормативною базою дисертації є Конституція України, Закони України «Про охоронну діяльність», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», а також ряд інших законів та підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади.

Емпіричну базу роботи становлять: статистичні дані МВС України щодо рівня та структури злочинності, результати соціологічного опитування ста двадцяти респондентів із дискусійних питань правоохоронної сфери.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням недержавної охоронної і правоохоронної діяльності як виду правоохоронної діяльності.

На підставі результатів дослідження обґрунтовано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист:

уперше:

сформульовано поняття недержавної правоохоронної діяльності як спеціалізованої діяльності інститутів громадянського суспільства з розшуку осіб, які переховуються від правосуддя, розкриття правопорушень, охорони фізичних і юридичних осіб, їх майна та громадського порядку від протиправних посягань шляхом застосування примусових заходів відповідно до встановленої законом процедури;

встановлено основні та факультативні ознаки недержавної правоохоронної діяльності;

запропоновано класифікувати недержавну правоохоронну діяльність на публічну недержавну правоохоронну діяльність та приватну недержавну правоохоронну діяльність на підставі критерію захисту, відповідно, публічних

(суспільних або державних) чи приватних інтересів; до першої категорії запропоновано зараховувати діяльність муніципальних поліцейських органів та громадських правоохоронних формувань, а до другої – приватних детективів та охоронних агентств.

визначено поняття приватної детективної діяльності як незалежної професійної діяльності, що становить систему пошукових заходів, які здійснюються приватними детективами на договірних засадах із приводу надання детективних послуг та із застосуванням технічних засобів;

сформовано історичну періодизацію становлення недержавної правоохоронної діяльності в Україні, яка містить у собі чотири етапи розвитку;

систематизовано зарубіжний досвід правового регулювання приватної детективної діяльності на основі таких критеріїв: вимоги до кандидатів у детективи, кримінально-процесуальний статус приватного детектива, підходи до ліцензування та страхування професійної діяльності приватних детективів, організаційні форми детективної діяльності, можливість застосування вогнепальної зброї, спецзасобів та фізичної сили у ході здійснення приватної детективної діяльності;

обґрунтовано доцільність імплементації інституту приватних детективів в Україні; розроблено відповідний законопроект та підготовлено пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України;

запропоновано розширити форми сприяння правоохоронним органам у Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» шляхом виокремлення у ньому нового розділу: «Форми участі громадян в охороні правопорядку», в якому виокремити норми, що стосуються колективних та індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам;

удосконалено:

теоретичні положення правоохоронної діяльності шляхом уточнення поняття правоохоронної діяльності у частині суб'єктів її здійснення;

існуючі уявлення про систему суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності шляхом обґрунтування безпідставності віднесення до їх числа адвокатів, приватних нотаріусів, капітанів морських та річкових суден, недержавних експертів, третейських судів;

розуміння відмінних рис приватної детективної діяльності шляхом її порівняння зі слідчою та оперативно-розшуковою діяльністю;

набули подальшого розвитку:

основні напрями удосконалення взаємодії правоохоронних органів та недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності у сфері протидії адміністративним та кримінальним правопорушенням;

пропозиції щодо удосконалення правового регулювання охоронної діяльності у частині суб'єктного складу, переліку охоронних послуг та положень щодо ліцензування;

ідеї подальшого удосконалення громадських правоохоронних формувань шляхом внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використаними у:

науково-дослідній роботі – для подальшого наукового осмислення і поглибленого дослідження питань правового регулювання недержавної правоохоронної та охоронної діяльності;

правотворчості – при підготовці й удосконаленні нормативно-правових актів у розглянутій сфері;

правозастосовчій діяльності – для підвищення ефективності правоохоронної діяльності;

навчальному процесі – при підготовці підручників, посібників, навчальних програм та викладанні дисципліни «Судові та правоохоронні органи України».

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська

юридична академія». Окремі положення дисертації оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Нові перспективи реформування правової системи України» (м. Черкаси, 29 квітня 2014 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.), «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.), «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 6-7 лютого 2015 р.); «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.), «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 11-12 березня 2016 р.), «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Черкаси, 26 квітня 2016 р.). Результати дисертаційного дослідження використовувалися у навчальному процесі Черкаського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні дисципліни «Судові та правоохоронні органи України».

Публікації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації містяться у 14 публікаціях, у тому числі 6 – у фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, та 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, із них основного тексту – 201 сторінка. Список використаних джерел міститься на 23 сторінках і налічує 243 найменування, додатки – на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Недержавна правоохоронна діяльність у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів

Комплексне та всебічне дослідження недержавної правоохоронної діяльності вимагає ознайомлення з літературою із цього питання щонайменше по чотирьох напрямках: 1) теорія правоохоронної діяльності; 2) загальні положення недержавної правоохоронної діяльності (поняття, цілі, ознаки, функції тощо); 3) приватна детективна та охоронна діяльність; 4) громадські формування правоохоронної спрямованості та індивідуальні форми участі громадян в охороні правопорядку.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній та філософській літературі проблеми правоохоронної діяльності та правового порядку завжди посідали важливе місце. Ще Т. Гоббс вважав основним призначенням держави забезпечення безпеки і запобігання «війні всіх проти всіх». І. Кант також, у цілому, вважав основною метою держави не досягнення загального блага, а підтримання правопорядку та «торжества права». Г. Еллінек, ще на початку XX ст. сформував думку щодо того, що метою держави є захист об'єктивного права, тобто забезпечення правопорядку [1, с. 167]. Г. Кельзен трактував державу як «примусовий порядок» або «правовий порядок» [2, с. 310]. Але концептуально окремі положення правоохоронної діяльності оформилися тільки у другій половині XX ст. Виникнення самого поняття «правоохоронна діяльність» у вітчизняній літературі найбільш часто пов'язують з іменем радянського дослідника І. Самощенка [3], який почав його застосовувати ще в 50-х рр. і розумів під ним один із методів забезпечення соціалістичної законності. Але остаточно закріпилося поняття правоохоронної діяльності тільки у 80-х рр. у працях радянських правників: К. Гуценка [4], М. Маршунова [5, с. 79], В. Моршиніна [6, с. 144], М. Семєнова [7, с. 400], Р. Тевліна [8, с. 51-54] та ін.

Саме у цей період дисципліна «Суд і правосуддя в СРСР» було перейменовано на «Правоохоронні органи в СРСР». У подальшому теорія правоохоронної діяльності розвивалася вже у працях українських дослідників: О. Бандурки [9], В. Басая [10], В. Ковальського та В. Маляренка [11, с. 318], І. Марочкіна та Н. Сібільової [12], М. Мельника та М. Хавронюка [13], Ю. Полянського [14, с. 33-37], Н. Юзікової [15] та багатьох інших. Проте, консенсусу у сфері основних положень правоохоронної діяльності поки що досягти не вдалося. Існують різні точки зору стосовно об'єкта правоохоронної діяльності, правоохоронних функцій, загального переліку правоохоронних органів, цілей правоохоронної діяльності тощо. Все це вказує на те, що еволюція теорії правоохоронної діяльності продовжується.

Слабким місцем теорії правоохоронної діяльності, що склалася у вітчизняній радянській літературі, залишається явна недооцінка ролі та значення недержавних інститутів у забезпеченні правового порядку. Традиційною була думка, що виключно держава може здійснювати правоохоронну діяльність. Звичайно, радянські дослідники приділяли увагу діяльності добровільних народних дружин, але комплексного розуміння недержавної правоохоронної діяльності у літературі того часу не було. Така ситуація пояснюється державоцентристською ідеологією, яка абсолютизувала значення держави у всіх сферах суспільного буття. Більш детально про ці погляди піде мова в огляді літератури стосовно окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Розвиток концепції недержавної правоохоронної діяльності розпочався в Україні уже в 90-х рр. ХХ ст. Це стало закономірним результатом масштабних соціально-економічних перетворень, що відбувалися в Україні, починаючи із середини 80-х рр. і до теперішнього часу. Разом із тим, дослідження окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності було започатковано уже в Російській імперії та продовжено за радянського періоду історії України. В основному ці дослідження стосувалися лише громадських правоохоронних формувань, оскільки в Російській Імперії та СРСР не було приватної детективної діяльності, а спроба нормативного регулювання приватної охоронної діяльності

мала місце тільки у відносно короткий період кінця XIX – поч. XX ст., коли в охороні громадського порядку в Російській Імперії стали брати активну участь пересічні громадяни. Їх діяльність описувалася класиками поліцейського (адміністративного) права та історії права І. Висоцьким та І. Андрієвським. За радянського періоду предметом наукового інтересу дослідників були добровільні народні дружини, а інші суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності розглядалися переважно у порівняльно-правовому аспекті, як частина «каральних органів буржуазних держав» [16, с.320].

Загальні питання теоретичних основ недержавної правоохоронної діяльності за різних часів та в різному контексті досліджували: В. Гришук, Л. Кваша, В. Кир'яков, С. Краснокутський, Н. Матюхіна, М. Мельник, В. Нора, М. Хавронюк та ін.

Однією із перших праць, в якій починає фігурувати саме термінологічне сполучення «недержавна правоохоронна діяльність», була відповідна стаття В. Нора, В. Гришука та В. Кир'якова на тему: «Недержавна правоохоронна діяльність (правова концепція)» [17, с. 23-25], в якій автори спробували віднайти нові форми правоохоронної діяльності у контексті проблеми різкого зростання злочинності у 90-х рр. XX ст. Перш за все авторський колектив піддав критиці усталену на той час аксіому: примусове забезпечення виконання норм права і правоохоронна функція здійснюється виключно державою в особі уповноважених нею органів. Автори зазначили, що обмеженість сучасних державних форм і засобів контролю над ними є причиною того, що нерідко права, свободи та законні інтереси громадян, їх колективних формувань залишаються без належної охорони та захисту. Світова демократична суспільно-політична практика виробила різноманітні форми недержавної правоохоронної діяльності. До таких форм вони зарахували недержавні охоронні та розшукові агентства. Для розбудови нових правоохоронних структур автори пропонували прийняти Закон України «Про охоронну та розшукову недержавну діяльність». Більша частина статті власне і присвячена відповідним законодавчим пропозиціям та аналізу перших охоронних та розшукових бюро в незалежній Україні. Деякі пропозиції,

наприклад, щодо можливості затримання та негайного доставляння в міліцію злочинців та прав на використання зброї працівниками охоронних та розшукових агентств, навіть при нинішніх мірках розвитку законодавства та правової науки є достатньо актуальними.

У подальшому тема недержавної правоохоронної діяльності була підтримана Ю. Ілюшиним та Л. Соболевським, які виражали стурбованість законодавчою неврегульованістю діяльності недержавних правоохоронних структур, відсутністю дієвого державного контролю за їх діяльністю, що створювало реальні загрози зрощування зазначених структур зі злочинним світом. Ці автори вирізняли дві основні організаційні форми недержавної правоохоронної діяльності: недержавні спеціалізовані корпорації, фірми та бюро, що надають послуги усім зацікавленим державним та приватним закладам, організаціям та окремим особам (детективна діяльність, особиста охорона тощо); внутрішні «служби безпеки», так звана приватна поліція, створювана промисловими компаніями, фірмами та організаціями (охорона комерційної та службової таємниць, вивчення діяльності конкурентів, охоронні функції тощо) [18, с. 48-49]. У цілому, вищезазначені дослідники підтримували як саму ідею недержавної правоохоронної діяльності, так і концептуальні положення відповідного законопроекту, запропонованого В. Норм, В. Грищуком та В. Кир'яковим.

Згодом В. Нор та В. Гришук узагальнили процеси роздержавлення правоохоронної діяльності у деяких країнах світу та знову повернулися до питання розробки проекту Закону України «Про охоронну та розшукову недержавну діяльність» [19, с. 56-67]. Особливої популярності ця ідея не отримала, але сам В. Нор, судячи з усього, продовжував дотримуватися своєї думки. На цей факт вказує програма курсу «Судові та правоохоронні органи України» для студентів юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка [20].

Поняття «недержавні правоохоронні організації» вживається також у навчальному посібнику «Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність» М. Мельника та М. Хавронюка. Автори зараховують до таких організацій

адвокатуру, недержавні судово-експертні організації, громадські організації з охорони громадського порядку та державного кордону, недержавні охоронні та детективні підприємства. Зазначається, що в Законі про приватну детективну діяльність, який рано чи пізно буде прийнято в Україні, мають знайти відображення: види детективної діяльності та їх відмінність від адвокатської практики, охоронної та інших суміжних видів діяльності; її конкретні форми, методи та засоби здійснення; особливості легітимації (реєстрації, ліцензування) приватної детективної діяльності, а також її припинення; повноваження приватних детективів і обмеження у здійсненні цих повноважень; можливості і правила застосування спецзасобів і зброї; гарантії соціального і правового захисту приватних детективів; контроль і нагляд за здійсненням приватної детективної діяльності [13, с. 494-502]. Слід погодитись з думкою М. Мельника та М. Хавронюка стосовно потреби прийняття закону про детективну діяльність. Водночас викликає заперечення запропонований перелік суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, зокрема включення частини суб'єктів правозахисної діяльності до переліку суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Найважливішою роботою з питань теорії недержавної правоохоронної діяльності поки що залишається дисертація С. Краснокутського на тему «Юридична природа недержавної правоохоронної діяльності в Україні (теоретично-правовий аспект)» [21], в якій автор досліджує недержавну правоохоронну діяльність у контексті юридичної діяльності та надає їй загальну характеристику. С. Краснокутський розуміє правоохоронну діяльність як таку, що здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності і за неухильного дотримання встановленого ним порядку. Основну суть недержавної правоохоронної діяльності автор вбачає у забезпеченні безпеки та охорони прав підприємництва, а межі компетенції недержавної правоохоронної діяльності обмежено протидією проявам, що порушують або обмежують права підприємців [21, с. 61]. До числа недержавних правоохоронних суб'єктів С. Краснокутський зараховує: приватні юридичні контори; третейські суди; приватні охоронні

підприємства; індивідуальні детективні підприємства та їх об'єднання; спілки та асоціації розшуку й охорони; відокремлені підрозділи юридичних осіб, що створюються для здійснення охоронно-розшукової діяльності в інтересах власної безпеки засновника (служби безпеки); недержавні освітні установи з підготовки приватних детективів і охоронців [21, с. 76]. Зі змісту роботи, можна зробити висновок, що дослідник до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності зараховує також адвокатів, нотаріусів, громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону. Видається, деякі положення, запропоновані С. Краснокутським мають сумнівний характер. Особливо це стосується понятійного апарату та системи суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

У новітній вітчизняній науковій літературі можна знайти здебільшого лише окремі, інколи розмиті думки щодо теорії недержавної правоохоронної діяльності. Зокрема Є. Гіда, Є. Білозьоров та А. Завальний у підручнику «Теорія держави і права» [22] зазначають, що окрім державних органів, практичний досвід багатьох країн, у тому числі й України, наукові розробки вчених свідчать про необхідність віднесення до суб'єктів правоохоронної системи деяких громадських формувань. Це істотно посилює ефективність протидії правопорушенням та охорони прав та свобод людини і громадянина. У цілому ж під суб'єктами правоохоронної системи вони розуміють органи, формування громадян, які уповноважені державою, з урахуванням відповідного поділу повноважень, методів, форм і засобів, здійснювати у межах чинного законодавства діяльність, спрямовану на охорону конституційного ладу, прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх урегульованих правом суспільних відносин.

Зазначена вище точка зору щодо необхідності розширення правоохоронної системи в цілому є вірною, але суттєво обмежує суб'єктний склад недержавної правоохоронної діяльності.

Більш послідовним виглядає підхід, запропонований у колективному підручнику «Економічна безпека» (О. Користін, О. Барановський, Л. Герасименко, Л. Доля та ін.) за редакцією професора О. Джужі [23]. Окремий

параграф цієї роботи присвячений недержавним суб'єктам правоохоронної діяльності та їх місцю у забезпеченні економічної безпеки. Констатується факт, що в Україні дотепер такий вид діяльності нормативно не закріплено, у законодавстві відсутнє і саме поняття «недержавна правоохоронна діяльність». Разом із тим, за умов сучасної України уже склалася система суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, але процес її законодавчого оформлення залишився незавершеним. Автори слушно зазначають, що діяльність лише державних правоохоронних органів не завжди здатна повною мірою забезпечити конституційне право людини на захист своїх законних прав та інтересів, і тому постає необхідність створення альтернативного недержавного правоохоронного механізму. Сучасний світовий досвід свідчить про те, що чимало країн світу у забезпеченні правопорядку та безпеки покладаються не лише на державні правоохоронні органи, але й на недержавні суб'єкти правоохоронної діяльності. Частка працівників недержавних правоохоронних структур у ряді країн світу, зайнятих в індустрії забезпечення безпеки, коливається від 50% до 80% від загальної кількості осіб, професійно зайнятих боротьбою зі злочинністю. На думку авторів посібника, правовим підґрунтям для здійснення недержавної правоохоронної діяльності в Україні є положення ст. 3 Конституції України, яка встановила, що людина, її життя та здоров'я честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а також ч. 4 ст. 55 Конституції, де закріплено право кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами та положення ч. 1 ст. 59 Конституції України, щодо права кожного на правову допомогу.

У контексті забезпечення безпеки розглядає суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності і Н. Матюхіна у монографії «Приватний сектор безпеки США: шляхи розвитку та реалії сьогодення». Більша частина зазначеної роботи стосується питань становлення недержавної детективної та охоронної діяльності в США, але в ній також наявні деякі думки автора щодо загальних тенденцій розвитку правоохоронної діяльності у сучасному світі. Зокрема, автор

зазначає, що останніми десятиліттями переважаючою тенденцією у розвинутих країнах, а також у багатьох країнах, що розвиваються, стала приватизація державних функцій, у тому числі правоохоронних. Приватні служби безпеки заповнюють прогалини, які виникли внаслідок перевантаження поліції та проблем їх фінансування, і відіграють усе більш значну роль у запобіганні злочинності та забезпеченні суспільної безпеки [24, с. 20]. Розвиток приватних детективно-охоронних та воєнних структур в США та деяких інших країнах справді призвів до того, що приватні інститути беруть участь не тільки в реалізації правоохоронних функцій, але й відіграють значну роль у забезпеченні національної безпеки. Такий підхід є доволі перспективним, оскільки термінологічні словосполучення «органи внутрішніх справ» чи «правоохоронні органи» практично не використовуються в зарубіжних країнах. Західні юристи надають перевагу термінологічним словосполученням «органи охорони правопорядку» або «органи забезпечення внутрішньої безпеки».

Стаття Є. Ракової присвячена питанню виникнення та становлення в Росії недержавної правоохоронної системи (приватні охоронні і детективні служби, служби безпеки), а також питанням забезпечення законності функціонування даної системи, у тому числі за допомогою кримінально-правових заходів. Аналізуються сучасне російське законодавство, що регламентує приватну охоронну та детективну діяльність, та практика його застосування [25, с. 89-94].

Російський дослідник А. Поляков дійшов висновку що дефініція «недержавна правоохоронна діяльність» має право на існування і вписується у контент теорії держави і права [26, с. 4-15]. Він також дослідив недержавну правоохоронну діяльність у контексті становлення громадянського суспільства, дійшовши висновку, що ступінь взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави у правоохоронній сфері є показником, що відображає, наскільки держава готова допустити такі інститути до сфери своєї діяльності і, як наслідок, демонструє свою зрілість [27, с. 25-29].

В аналітичній доповіді групи українських авторів за темою «Становлення і розвиток недержаних суб'єктів сектору безпеки в Україні (система безпеки

підприємництва)» автори відзначено, що загальноєвропейський підхід стосовно суб'єктів сектора безпеки дещо відрізняється від положень Закону України «Про основи національної безпеки» щодо суб'єктів забезпечення національної безпеки. Це стосується приватних організацій сектору безпеки, а також закладів, установ та органів, що досліджують чи надають консультації з питань безпеки. Нині в Україні з правового погляду залишається неврегульованим функціонування недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки. Це стосується і системи безпеки підприємництва. На теперішній час підприємства, що перебувають у недержавній власності, у багатьох випадках вимушені самотужки захищати свої бізнес інтереси, хоча у цілому вони діють у площині національних інтересів України. Адже за їх допомогою забезпечується і добробут українських громадян, і сталі надходження до державного бюджету країни. Ця проблема національного рівня має вирішуватися, як зазначають автори, шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, а також більш активного залучення приватного сектора та громадських організацій до вирішення проблем національної безпеки, зокрема, у напрямі формування недержавні системи безпеки підприємництва [28, с. 22].

Більшій увазі у вітчизняній літературі приділено окремим суб'єктам недержавної правоохоронної діяльності: приватним детективам, суб'єктам охоронної діяльності та громадським формуванням по охороні громадського порядку та державного кордону.

Питання приватної детективної діяльності та недержавної охоронної діяльності за різних часів розроблялися також у працях: В. Грищука, В. Курила, В. Мак-Мака, Н. Матюхіної, С. Мусієнко, В. Нора, В. Савченко, А. Старушкевича, А. Сачаво та ін. У багатьох працях дослідження приватної детективної діяльності поєднувалося з дослідженням приватної охоронної діяльності.

Широка історична база та аналіз зарубіжного досвіду стосовно детективної діяльності міститься у книзі білоруського дослідника С. Мусієнка «Слідчі та приватні детективи: Захисники прав, майна і життя» [29]. Ця робота являє собою одну з найкращих спроб на пострадянському просторі описати особливості

здійснення детективної діяльності у різних країнах світу. Крім того висвітлюються питання виникнення перших у світі детективних агентств. Разом із тим, слід визнати, що в більшості випадків аналіз зарубіжного досвіду з питань детективної діяльності в роботі С. Мусієнка є поверховим, оскільки глибина теоретичного аналізу поступається місцем описанню детективної діяльності в якомога більшій кількості країн.

Дослідження законодавства окремих країн із приводу детективної діяльності зустрічається у статтях С. Степнова [30, с. 70-74; 31, с. 55-57; 32 с. 46-50]. Питання імплементації інституту приватних детективів досліджувалися А. Старушкевичем. У своїй статті автор надає рекомендації щодо законодавчого регулювання детективної діяльності [33, с. 71-75].

Доволі поширеною є традиція розгляду діяльності охоронних структур та приватних детективних агентств у контексті забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні. У навчальному посібнику Ю. Бондарчука, А. Марущака «Безпека бізнесу: організаційно-правові основи» [34] детективна та охоронна діяльність розглядається як інструменти забезпечення безпеки підприємництва, боротьби з протиправними посяганнями на інтереси підприємств в сучасних ринкових умовах.

У посібнику В. Ортинського та І. Керницького «Економічна безпека підприємств, організацій та установ» [35] особливу увагу присвячено службам безпеки фірми (підприємства, організації, установи), їхній ролі, зокрема, в захисті від недобросовісної конкуренції та захисті комерційної таємниці, забезпеченні інформаційної та економічної безпеки підприємств.

Підручник В. Савченка «Основи охоронної діяльності» уперше в Україні висвітлює проблеми забезпечення безпеки фізичних і юридичних осіб з боку приватної охорони. Автор у популярній формі висвітлює наукові і практичні основи забезпечення безпеки особистості, власності і діяльності підприємницьких організацій відповідно до реальних умов України [36]. Ґрунтовний аналіз законодавства України та деяких країн СНД про охоронну діяльність та практику його застосування міститься у навчальному посібнику В. Курила «Правові засади

охоронної діяльності» [37]. Незважаючи на те, що частина законодавства у сфері приватної охоронної діяльності зазнала суттєвих змін, міркування автора щодо усунення нерівних конкурентних умов для суб'єктів охоронної діяльності, усунення правових колізій, підвищення ефективності контрольно-наглядової діяльності органів внутрішніх справ України, не втратили своєї актуальності.

Дослідження діяльності приватного детектива щодо збирання доказової інформації та особливості його процесуального статусу в різних країнах світу здійснюється у роботі С. Строгої [38 с. 72-74]. Окремі питання перспектив правового регулювання виконання приватної охоронної, розшукової та детективної діяльності висвітлено у статті О. Пунди. Наголошено на широких перспективах впровадження охоронної та детективної діяльності у сферу трудових, сімейних та цивільно-правових відносин. Автор аналізує можливості приватних охоронних фірм щодо протидії морському піратству [39 с. 151-159].

Привертає увагу своїм історично-правовим аналізом також монографія А. Сачаво «Адміністративно-правові основи діяльності приватних охоронних структур та їх взаємодія з ОВС України». Автор оспорує думку про принципово новітній характер приватної охоронної діяльності у вітчизняній правоохоронній практиці і навіть стверджує, що зародження приватної охорони в Україні у сучасній її формі, відбулося раніше, ніж в інших державах (Франції, США, Японії, ФРН та ін.). Зокрема відзначено, що поліція царської Росії наприкінці XIX – на поч. XX ст., виходячи із джерел фінансування та виконуваних функцій поділялась на державну, відомчу та приватну. Проте на законодавчому рівні її діяльність стала регламентуватися лише на початку XX ст. [40 с. 7-9]. Крім того у цій монографії надається порівняльно-правовий аналіз розвитку охоронної діяльності в зарубіжних країнах, висвітлюється їх роль у попередженні правопорушень.

Служби безпеки підприємств в аспекті недержавної правоохорони досліджував В. Мак-Мак у монографії «Служба безпеки підприємства як суб'єкт приватної правоохоронної діяльності». Він схильний розглядати служби безпеки як самостійні суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності тому що їх функції конкретизують загальні правоохоронні функції, а також є прихильником визнання

служб безпеки самостійними суб'єктами права у формі автономної некомерційної організації [41, с. 26-47]. С. Журавльов у праці «Приватна охорона» детально розкриває тактичні правила охорони різних об'єктів, інкасації, охорони масових заходів тощо [42].

Російський автор Л. Кваша об'єднав приватну детективну та охоронну діяльність терміном «приватна поліція» [43]. Цей підхід зустрічається в літературі, але є сумнівним. Приватною поліцією в США та деяких європейських країнах називають, як правило, тільки охоронні агентства, які надають послуги з охорони громадського порядку та забезпечення безпеки на основі договорів з органами державної влади та місцевого самоврядування. Такі компанії дійсно можуть використовувати у своїй офіційній назві слово «поліція» [44, с. 152-154].

Слід також відзначити таких російських дослідників як А. Агутіна [45], А. Крисіна [46], В. Белорусова [47] та Л. Овчиннікову [48]. В Російській Федерації видається журнал «Світ безпеки», який повністю присвячений актуальним проблемам приватної детективної та охоронної діяльності [49]. Окремі статті цього журналу стосовно проблематики участі приватного детектива у кримінальному процесі та особливостей здійснення детективної діяльності у країнах світу використовувались у відповідних підрозділах дисертації. В Російській Федерації є монографії, які в деяких аспектах стосуються теми дисертації. Але, в цілому, ці роботи аналізують переважно тільки законодавство Російської Федерації і тому мають цінність в порівняльно-правовому аспекті для відповідних підрозділів дисертації. Крім того, більшість монографій в Російській Федерації присвячена окремим аспектам або окремим суб'єктам приватної правоохоронної діяльності. Положення стосовно діяльності приватних детективів та охоронних агентств викладаються у підручниках для студентів із дисципліни «Судові та правоохоронні органи» [50, с. 383-389].

Знаковою подією у правовому житті України стала науково-практична конференція з проблем приватної детективної діяльності, що відбулася на базі Харківського економіко-правового університету 25–26 січня 2013 року. В ході конференції обговорювались історичні аспекти та зарубіжний досвід детективної

діяльності, аргументи на користь та проти впровадження інституту приватних детективів. Подібні наукові заходи дозволяють врахувати думку якомога більшого числа людей і тому безумовно є корисними для розвитку теорії в цьому напрямку. За підсумками конференції був виданий збірник [51].

Участь громадян в охороні правопорядку описується уже класиками поліцейського (адміністративного) права та історії права І. Висоцьким та І. Андрієвським. Зокрема, І. Висоцький детально описує становлення системи охорони правопорядку у Санкт-Петербурзі з 1703 по 1903 рр. Авторська періодизація становлення органів охорони правопорядку побудована на підставі критерію правління імператорів. І. Висоцький зазначає, що в допетровський період функції поліції покладалися на громаду, яка сама себе оберігала взаємним поручительством за членами громади та сторонніми особами. Петро I після подорожі Європою вирішив створити поліцію на зразок німецьких міст. Для цього було утворено Санкт-Петербурзьке Генерал-Поліцмейстерське управління, команда якого налічувала 5 офіцерів та 36 нижчих чинів [52, с. 3-8]. У подальшому їх кількість збільшувалась, але проблема недостатнього штату поліцейських мала перманентний характер для імперії. Тому, навіть після створення професійної поліції до охорони порядку залучалася нічна сторожа, караульні, використовувалось позаштатне співробітництво. І. Андрієвський, описуючи діяльність «виконавчої поліції» у XIX ст., наголошує на тому, що реформи цього періоду були, у тому числі, спрямовані на участь у державній поліцейській діяльності суспільства. Міністерству внутрішніх справ було надано право затверджувати будь-якого роду союзи і формування для забезпечення тих чи інших умов безпеки. За умов загального браку грошових коштів, особливо у повітах, завданням поліцейської реформи було залучення до поліцейської справи самої громади [53, с. 206].

За радянського періоду предметом наукового інтересу стали добровільні народні дружини, дослідженням яких займалися: М. Байтін, М. Демент'єв, В. Гольдман, Г. Кригер, Р. Мулукаєв, М. Яблоков та ін. Пік цих досліджень припадає на 70-ті рр. – період найбільшої активності добровільних народних

дружин. Проте поза увагою радянських дослідників, як правило, залишилися проблеми формалізму, бездіяльності, безвідповідальності у діяльності ДНД.

Питаннями діяльності громадських формувань правоохоронної спрямованості у сучасній Україні, особливо в аспекті взаємодії з ОВС, займався О. Бандурка. У роботі «Взаємодія міліції та населення: до підсумків харківського експерименту» розглянуто вітчизняний та зарубіжний досвід налагодження взаємин між населенням і міліцією за місцем проживання. Висвітлено результати трирічного українсько-британського експерименту «Впровадження в Україні моделі поліцейської діяльності, заснованої на підтримці громадськості», який мав унікальне значення для подальшого реформування органів внутрішніх справ та налагодження партнерських відносин міліції та населення. Автори доходять висновку, що готовність населення допомагати міліції більшою мірою визначається довірою до неї, ніж оцінками її роботи. Головним результатом експерименту стало підвищення рівня готовності населення допомагати міліції [54, с. 204-207]. Слід також окремо відзначити законотворчу діяльність О. Бандурки як народного депутата України. Перебуваючи на цій посаді, він вів активну роботу з розробки законопроектів, що стосувалися детективної та охоронної діяльності.

Різні аспекти діяльності громадських формувань досліджувалися у статтях Д. Каблова [55, с. 156-162; 56, с. 432-437; 57, с. 103-105]. До сфери його наукових інтересів належать: основні причини виникнення й етапи розвитку громадських формувань у правоохоронній діяльності; зарубіжний досвід у цій сфері; моральний аспект діяльності членів громадських формувань та ін.

У дисертації А. Долгополова розглянуто організаційно-правові питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону в Україні. Автор звернув увагу на те, що форми правоохоронної діяльності громадських формувань можуть бути, на відміну від управлінської (правової) діяльності, і не правовими. До основних форм їх діяльності він зараховує: патрулювання, виставлення постів, участь у забезпеченні охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, проведення заходів,

пов'язаних із забезпеченням встановленого режиму державного кордону тощо [58, с. 108]. Було також висвітлено шляхи удосконалення взаємодії міліції, Державної прикордонної служби з відповідними формуваннями, а також зарубіжний досвід участі громадськості у правоохоронній та правозахисній діяльності.

Слід також назвати монографію Н. Матюхіної «Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління». Монографія присвячена сучасним проблемам функціонування поліції Великої Британії, а також основним тенденціям та підходам, що визначають її стан та розвиток. В цій роботі автор зокрема констатує, що в XX ст. у Великій Британії намітилася тенденція приватизації функцій державних служб. Щодо поліції ця проблема дістала вираження у передачі деяких її функцій цивільним особам. Це мало призвести до вивільнення поліцейського часу, зосередження зусиль поліції на діяльності з контролю над злочинністю і зменшення відволікань поліцейських від реалізації цього основного завдання [59, с. 10]. Більша частина монографії присвячена проблемам управління поліцією, але інформація стосовно організації служби спеціальних констеблів у сучасній Великій Британії виявилася корисною.

У цілому, видається, недержавна правоохоронна діяльність у вітчизняній науковій літературі вимагає додаткових наукових досліджень.

1.2. Методологія дослідження недержавної правоохоронної діяльності

Вибір методів дослідження значною мірою зумовлений специфікою наукової проблеми для вирішення низки теоретичних та практичних проблем правової регламентації недержавної детективної діяльності, підвищення рівня розкриття злочинів, взаємодії правоохоронних органів з охоронними агентствами та громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у сфері протидії правопорушенням.

Одним із першочергових завдань має бути визначення необхідної методологічної бази дослідження. Г. Гегель вважав, що «сам метод розширюється в систему» [60, с. 304], тобто від вибору методу значною мірою залежить кінцевий результат. Як слушно зазначає Р. Шагієва, навіть маючи один і той же

предмет науки, але використовуючи різні методи його дослідження, вчений отримає неоднакові результати» [61, с. 17]. Цю точку зору слід вважати цілком справедливою, особливо для гуманітарних наук.

Термін «методологія», на думку А. Машкова, може вживатися у двох значеннях: в онтологічному розумінні – це система методологічних принципів, прийомів, способів, засобів, методів та методик наукового пізнання, яка використовується для отримання даних у ході дослідження виділеного об'єкта (предмета); у гносеологічному розумінні – це наука про методологічні принципи, прийоми, способи, засоби, методи та методики наукового пізнання. Методологією юридичної науки є система методологічних принципів, прийомів, способів, засобів, методів та методик наукового пізнання, яка використовується для отримання даних у процесі дослідження державно-правової дійсності у контексті завдань юридичної практики [62, с. 153]. Зазначений підхід щодо тлумачення поняття «методологія» є домінуючим у літературі. У цій роботі автор використовує поняття «методологія» у контексті першого підходу, як сукупність методів і засобів, які використовуються для дослідження предмета.

Метод (від грецької *metodos*) у широкому розумінні це «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач. Він є сукупністю певних правил, прийомів, способів, норм пізнання та дії, системою приписів, принципів, вимог, що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності [63, с. 24].

У науці немає однозначного підходу щодо ролі методології у формуванні наукового знання. Є. Яркова, наприклад, зазначає, що цінність методологічного знання у сучасній інтелектуальній культурі не є безперечною. Існують різні точки зору щодо необхідності існування методології як особливої сфери знання. Одну з них можна позначити як методологічний нігілізм. Вона пов'язана з негативним ставленням до методологічного теоретизування, переконання, що немає потреби займатися розробкою методу, оскільки метод формується стихійно і не має відношення до наукового відкриття. Інша може бути названа методологічним

фетишизмом, вона пов'язана з абсолютизацією методологічного конструювання, кваліфікацією його як головного джерела нового знання. Нарешті, можна виокремити і третю точку зору – методологічний реалізм, згідно з яким розвиток наукової методології – не гарантія, але важлива передумова наукового успіху [64, с. 102]. Це є справедливим, тому що процес мислення людини, по великому рахунку, досі залишається загадкою для науки і філософії. Історії науки відомі випадки, коли значущі відкриття відбувалися інтуїтивно. Проте значення наукової методології для верифікації наукових гіпотез є беззаперечною.

У структурі сучасної науки прийнято вирізняти декілька рівнів наукової методології: філософський, загальнологічний, загальнонауковий, галузевий, дисциплінарний. Поширеною класифікацією також є поділ методів на емпіричні, які застосовуються щодо емпіричних об'єктів, та теоретичні, які застосовують до абстрактних об'єктів. Вибір того чи іншого методу в рамках кожного рівня було обумовлено специфікою предмета дослідження.

Філософський рівень методології включає в себе всезагальні методи пізнання. Всезагальні філософські методи формують своєрідний гносеологічний підхід до світу і мають наслідки для світогляду людини. До таких всезагальних методів у класичній філософії традиційно відносять метафізику та діалектику. Ці методи становлять зміст філософсько-гносеологічного рівня методології. Вони мають справу не з конкретними об'єктами мислення, а із загальною логікою мислення, що лежить в основі методології наукового пізнання природи, суспільства, людини і культури [64, с. 97]. Метафізику та діалектику у цьому контексті можна розуміти як своєрідні способи розуміння сущого.

Розмежування метафізики та діалектики як всезагальних методів пізнання було здійснено у працях Г. Гегеля. Проте вже антична філософія поставила питання щодо того, чи перебуває світ у русі і розвитку чи у спокої, тобто у незмінному стані. Метафізичний метод розглядає дійсність статично, у спокої. Логіка незмінного сущого призводить до визнання того, що між окремими об'єктами та явищами немає суттєвих зв'язків та взаємовідношень, а будь-які зв'язки є суто зовнішніми. Одне явище чи об'єкт не може вплинути на інші

оскільки сам факт такого впливу означав би можливість змін. Саме тому метафізичний метод досліджує предмет ізольовано від інших. Крім того, якщо буття перебуває у незмінному стані, то і сутність усіх речей є вічною і незмінною, що, у свою чергу, означає, що стосовно них можна досягти абсолютної істини. Найбільш детально метафізичний метод був розроблений у працях Арістотеля та його послідовників [65, с. 9]. Типовим проявом такого типу мислення була середньовічна схоластика. У цілому, до основних недоліків метафізичного методу можна зарахувати однобічність та догматичність. Метафізичний метод пізнання в період Нового часу почав поступово витіснятися діалектичним. Діалектичний метод, навпаки, розглядає світ як такий, що перебуває у постійному русі, змінюється, а всі явища знаходяться у взаємозв'язках та взаємовідношеннях. Діалектика у сучасній науці також означає, що наука має бути в постійному пошуку. Не можна розглядати окремі положення науки як незмінні догми чи канони. «Саме в тому і полягало справжнє значення і революційний характер гегелівської філософії...що вона раз і назавжди впоралася з усілякими уявленнями про остаточний характер результатів людського мислення і дії» [66, с.141], – наголошує А. Шептулін

Суть діалектичного методу має прояв також в основних законах діалектики: єдності і боротьби протилежностей, законі взаємного переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення. В історії діалектики перша концепція суперечності, як відомо, належить Геракліту, але найбільшої розробки цей метод, як відомо, отримав у роботах Г. Гегеля та К. Маркса.

Основні положення роботи сформульовано саме відповідно до законів діалектики. Гносеологічний аспект діалектики вимагає досліджувати предмет історично, у зв'язках та взаємовідношеннях, всебічно, вивчаючи й узагальнюючи його походження та розвиток, аналізувати різноманітні точки зору. Діалектичний метод дозволив авторів уникнути однобічності, максимально повно ознайомитись із різними точками зору, дослідити процес розвитку недержавної правоохоронної діяльності, вирізнити її історичні та сучасні форми, а також назвати основні тенденції її розвитку. Крім того, завдяки діалектичному методу

вдалося пов'язати юридичну сторону питання з філософською, економічною та історичною. Феномен недержавної правоохоронної діяльності не є тільки суто правовим. Він має розглядатися з урахуванням економічного, історичного, філософського аспектів. Цей феномен у філософсько-політичному аспекті виявився частиною більш глобальних і загальних процесів роздержавлення цілих сфер суспільного буття: медицини, освіти, безпеки тощо. Тісним також є зв'язок досліджуваного предмета з економічними процесами та явищами. Розвиток деяких приватних форм забезпечення безпеки пов'язаний із цілеспрямованою політикою держав світу з економії бюджетних коштів та зниженням видатків на утримання правоохоронних органів.

Невід'ємною частиною будь-якого наукового дослідження є також загальнологічні та загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, ідеалізація, індукція, дедукція, абдукція, аналогія. Використання логічних методів у процесі дисертаційного дослідження сприяло забезпеченню послідовності викладення матеріалу.

Дедукція, як відомо, є сходженням від загального до конкретного. Метод дедукції в науці потрібно використовувати досить обережно. Процес дедукції лише тоді буде вірним, коли в його основі лежать ретельно аргументоване загальне, оскільки в іншому разі усі дедуктивні умовиводи будуть помилковими. Тому особливу увагу автор приділив загальним положенням приватної правоохоронної діяльності, її теоретичним частинам. Саме на дедуктивних загальних принципових основах, як відомо, прагнув будувати нову науку Рене Декарт у своїй знаменитій роботі «Міркування про метод» [67]. На теперішній час, дедуктивний метод у гуманітарних науках використовується не так часто. Він є особливо поширений в математиці та природничих науках, що використовують математичні методи.

На основі цього методу побудовано структуру і загальну логіку дисертації – від загальних теоретичних положень недержавної правоохоронної діяльності автор сховався до більш конкретних положень. На основі дедукції, як правило,

будується також будь-який навчальний процес – від вивчення загальних положень якоїсь дисципліни – до конкретних.

Деякі положення юридичної науки і законодавства вже стали настільки беззаперечними та очевидними, що їх потрібно використовувати як свого роду аксіоми у математиці з яких потім можна виводити дедуктивні умовиводи. Тому, в теоретичному розділі роботи дедукція використовувалася часто. Прикладом простого, дещо спрощеного, дедуктивного умовиводу може бути таке: (А) суб'єкт правоохоронної діяльності – це суб'єкт, що здійснює правоохоронні функції; (В) приватні детективи здійснюють правоохоронні функції; (С) отже, приватні детективи є суб'єктами правоохоронної діяльності.

Вивчення літератури з питань наукової методології дозволило дійти висновку щодо важливості застосування гіпотетико-дедуктивного методу у сучасній науці, який автор значною мірою використовував інтуїтивно. Суть методу полягає у тому, що за основу обирається гіпотеза, (а не аксіома на якій наполягав Р. Декарт), з якої потім виводяться дедуктивні умовиводи, наслідки, які перевіряються емпірично. Якщо гіпотетико-дедуктивні наслідки виявляються істинними, то істинною виявляється і сама гіпотеза. Цей логічний прийом використано для критичного осмислення робіт вчених стосовно проблематики теми та дослідження змісту окремих понять, зокрема співвідношення термінів «правоохоронна» та «правозахисна діяльність». Деякі визначення правоохоронної діяльності, які зустрічаються в літературі не витримують емпіричної перевірки фактами. Їх не можна використати стосовно поліції порядку націонал-соціалістичної Німеччини у 30–40 рр. ХХ ст. чи правоохоронних органів сучасної Північної Кореї. На понятійний апарат вплинуло вчення про права людини, що призвело до розмивання поняття та сутності правоохоронної діяльності. Гіпотетико-дедуктивний метод використано для перевірки власних гіпоз автора, зокрема для перевірки гіпотези про недержавну правоохоронну діяльність, яка підтверджена в основних розділах роботи.

Емпіричний базис є дуже важливим для сучасних, особливо природничих, наук. Сходження від конкретного від окремих фактів, емпірики до загального є

індукцією. На основі індуктивного методу, як відомо, прагнув будувати науку Френсіс Бекон. Основою науки, на його думку, мав стати досвід (емпірика), особливо, якщо він підтверджений експериментом [68]* Метод індукції є основним методом дисертаційного дослідження. Індуктивний метод особливо широко використано в нетеоретичних розділах роботи (розділи 3 та 4). Емпіричною базою роботи є:

- 1) Конституція та закони України, а також підзаконні нормативно-правові акти;
- 2) законодавчі акти країн СНД та Європейського Союзу, США (у контексті питань, розглянутих у дисертації);
- 3) історичні правові документи («Руська Правда», «Литовські Статути» та ін.);
- 4) законопроекти та спеціальна література. Широка емпірична база, зокрема, наведена у книзі авторського колективу (О. Бандурка, Андріан Бека, Т. Лазарев та ін.) [54], яка стала результатом трирічного українсько-британського

* Бекон вважав, що досліднику слід спочатку звільнитися від ідолів. Він відзначає, що є чотири види ідолів: роду, печери, ринку (площі), театру [68, с.307-311]. Ідоли роду є наслідком недосконалої природи людини. Розум, за висловом самого Бекона, є нерівним дзеркалом, яке все відображає у спотвореному вигляді. Ідоли печери суть помилки окремої людини, вроджені властивості кожного, особливості виховання та навколишнього середовища – особиста «печера». Ідоли ринку виникають через неправильне використання слів, що породжує їх безладне вживання і веде до пустих дискусій. Тому так важливо спочатку домовлятися про поняття. Ідоли театру є наслідком впливу на людину помилкових теорій і вчень, які заважають в її русі до істини, сліпе схиляння перед авторитетами. Подолання всіх цих ідолів є передумовою на шляху до істини. Безперечно найскладніше це зробити по відношенню до ідолів роду.

експерименту «Впровадження в Україні моделі поліцейської діяльності, заснованій на підтримці громадськості».

5) дані, здійсненого автором соціологічного опитування (анкетування).

Загалом, усі найважливіші висновки роботи мають індуктивну природу та спираються на зазначену вище емпіричну базу.

Незважаючи на те, що індуктивний метод домінує у сучасних природничих науках (їх інколи також називають індуктивними) і є важливим для гуманітарних наук, він часто піддається критиці з боку філософії. Як зазначає Г. Рузавін, недолік індуктивної моделі науки з філософської точки зору безпосередньо пов'язана з проблемою обґрунтування, або виправдання, самої індукції. На якій підставі можна стверджувати, що загальний або універсальний висновок, що спирається на окремі судження про результати досвіду, виявиться істинним? Для цього необхідно допустити існування особливого принципу індукції, який виправдовував би індуктивні умовиводи. Для дедуктивних висновків такий принцип дійсно існує: якщо посилки дедукції є істинними, то правила логіки гарантують істинність висновку. Нічого подібного немає для індукції: істинність її посилок не забезпечує істинності висновку. Скільки б випадків морозних днів у січні не спостерігалось, немає впевненості у тому, що у майбутньому січні не встановиться порівняно тепла погода. Для висновку про істинність універсальних висновків з окремих суджень досвіду необхідний загальний принцип обґрунтування індукції, який деякі філософи вбачали в одноманітності природи (Д. Міль), апіорному характерові причинного зв'язку (І. Кант) або зведенні індукції до ймовірності (Г. Рейхенбах). Проте усі ці спроби були невдалими, оскільки для їх обґрунтування довелося б звернутися до нових, більш загальних принципів і тим самим вдатися до регресу в нескінченність [69, с. 110]. На проблему достовірності чуттєвого пізнання, як відомо, звертали увагу ще представники античної філософської школи скептиків.

Незважаючи на філософські проблеми обґрунтування, індукція залишається одним із основних методів у сучасній науці. У дисертації використано повну індукцію: на основі конкретних фактів і спостережень зроблено індуктивні

умовиводи. Наприклад, при дослідженні приватної детективної та охоронної діяльності використання індукції дозволило на основі окремих фактів сформулювати загальні проблеми приватної охоронної та детективної діяльності в Україні.

Як зазначається у літературі, незважаючи на свою протилежність індукція і дедукція у процесі наукового пізнання завжди використовуються у комплексі, виявляючи різні сторони єдиного діалектичного методу пізнання – від індуктивного узагальнення до дедуктивного висновку, до перевірки висновку та більш глибокого узагальнення – і так до безкінечності [70, с. 29].

Аналіз, як відомо, є прийомом дослідження, суть якого полягає у поділі, розкладанні, розчленуванні предмета дослідження на частини з метою їх всебічного вивчення. Аналіз як метод доцільно використовувати до складних предметів дослідження, які характеризуються власною внутрішньою структурою. Саме таким предметом є приватна система правоохорони, зрозуміти яку більш повно можна лише шляхом її фрагментації на складові частини. Структура змісту дисертації побудована з урахуванням поділу складного предмета дослідження на більш прості. Складний феномен недержавної правоохоронної діяльності фрагментується на більш прості феномени громадських формувань правопорядку, приватної детективної та охоронної діяльності, які, у свою чергу, також піддаються аналізу. Використання методу аналізу дозволило автору досить детально розкрити предмет дисертації. Здійснено аналітику: правоохоронної діяльності, недержавної правоохоронної діяльності, суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, детективної діяльності тощо.

Синтез є протилежним аналізу прийомом, суть якого полягає в об'єднанні раніше виокремлених частин пізнаваного об'єкта в єдине ціле. Як правило, усі досліджувані предмети мають складний характер. Тому аналіз практично завжди передуює синтезу. Очевидно, що синтетичне уявлення про предмет дослідження є істотно багатшим і глибшим вихідного синкретичного уявлення про нього. Синтетичні положення, збагачені попереднім аналізом приватної правоохоронної діяльності було наведено у висновках дисертації і висновках до розділів роботи.

Фактично, предмет дисертації, предмет окремих розділів та підрозділів спочатку проаналізовано у тексті роботи, а потім він підлягає синтезу у висновках. Таким чином автор отримував відомості, яких не було на початку дослідження.

Одним із важливих методів наукового пізнання є аналогія, за допомогою якої досягається знання про предмети і явища на підставі того, що вони мають подібність з іншими. Ступінь імовірності (вірогідності) умовиводів за аналогією залежить від кількості схожих ознак порівнюваних явищ (чим їх більше, тим більшу ймовірність має висновок). Ознаки будь-якого матеріального предмета, явища існують не ізольовано один від одного, а перебувають у найтіснішому взаємозв'язку і взаємозалежності. Зміни однієї істотної ознаки якого-небудь предмета, явища неминуче позначаються й на інших його ознаках. Якщо відомо, що два яких-небудь предмети, явища мають однакову сукупність певних ознак, і якщо відомо також, що один із цих предметів, явищ крім того має якусь нову ознаку, закономірно пов'язану з даною сукупністю ознак, то природно припустити, що другий предмет, явище теж володіє цією новою ознакою [63, с. 24]. Метод аналогії має одну з найбільших пізнавальних цінностей. Він був основою для багатьох наукових відкриттів. Разом із тим висновки за аналогією мають лише той чи інший ступінь ймовірності. Цей метод доцільно використовувати для побудови гіпотез і в нерозривному зв'язку з гіпотетико-дедуктивним та іншими методами.

Аналогії в роботі проводилися між правоохоронною та недержавною правоохоронною діяльністю, детективною та оперативно-розшуковою діяльністю, детективною та слідчою діяльністю, недержавною правоохоронною діяльністю та приватною медициною, освітою тощо. Фактично, сама тема дисертації сформувалась з аналогії між діяльністю приватних детективів та громадських формувань охорони правопорядку, з одного боку, і діяльністю правоохоронних органів – з іншого. У процесі роботи над дисертацією за аналогією оцінювалася приватна детективна та охоронна діяльність, що дозволило провести паралелі з оперативно-розшуковою та слідчою діяльністю.

Прийом абстрагування використовується в науці для розмежування сутнісних, визначальних, важливих сторін, ознак чи властивостей досліджуваного предмета від несуттєвих, другорядних. Цей метод виявився особливо корисним при опрацюванні великої кількості спеціальної літератури та нормативно-правових актів. Із всього масиву інформації необхідно було виокремити головне, абстрагуватись від несуттєвого та зайвого. Прийом абстрагування виявився особливо корисним при визначенні поняття «правоохоронна діяльність» та переліку правоохоронних функцій. З усього розмаїття поглядів автор намагався абстрагуватися від тих чи інших несуттєвих сторін, властивостей або зв'язків такого роду діяльності і приділив увагу лише сутнісним властивостям. Саме завдяки попередньому виокремленню цих сутнісних властивостей, вдалося встановити їх притаманність недержавним суб'єктам забезпечення безпеки.

У процесі дисертаційного дослідження застосовувався статистичний метод. Так, статистичні дані МВС України щодо рівня злочинності застосовувались у підрозділі 3.3 дисертації. Вони дозволили навести додаткові аргументи на користь ідеї рецепції Україною інституту приватних детективів.

Крім того, статистичний метод застосовувався для обробки даних, що були отримані за підсумками проведення анкетування. Основною метою анкетування стало отримання емпіричних даних для верифікації наукових гіпотез, що висловлюються в дисертації. Для проведення анкетування було розроблено соціологічну анкету у двох варіантах (див. Додаток В), яка складається із вступу, основної частини та паспортного блоку. Основна частина анкети містить закриті питання. Учасниками анкетування стали студенти, викладачі і лаборанти Черкаського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» та працівники правоохоронних органів. Респондентська вибірка становила : 84 студента (III-V курсів), 15 викладачів та лаборантів кафедр ЧФ НУ ОЮА та 21 представника поліції. Для обробки отриманих в ході анкетування даних, використано метод групування, метод середніх величин, метод відносних величин, табличний метод (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Результати соціологічного анкетування

1. Як вплине створення інституту приватних детективів на рівень розкриття правопорушень в Україні?			
Рівень розкриття не зміниться (0%) – 2%	Відсоток розкритих правопорушень збільшиться, але ненабагато (1-3%) – 56%	Відсоток розкритих правопорушень помітно зросте (3-10%) – 36%	Відсоток розкритих правопорушень кардинально зросте (більше 10%) – 6%
2. Як Ви ставитеся до питання легалізації короткоствольної нарізної вогнепальної зброї (пістолети, револьвери) в Україні?			
Легалізувати обіг вогнепальної зброї серед населення не можна – 55%	Потрібно легалізувати обіг вогнепальної зброї серед населення – 18%	Обіг вогнепальної зброї потрібно легалізувати тільки частково – 27%	
3. Яка з наведених нижче форм сприяння правоохоронним органам Вам більше імпонує?			
Член добровільної народної дружини (колективна форма) – 12%		Громадський інспектор/помічник правоохоронних органів (індивідуальна форма) – 88%	
4. Чи згодні Ви на громадських засадах допомагати поліції як член громадського формування охорони правопорядку чи громадського помічника поліції?			
Так, згоден – 29 %		Ні, не згоден – 71 %	
5. Якщо Вам знадобляться охоронні послуги (напр., монтаж та сервісне обслуговування охоронної сигналізації, особиста охорона, охорона стаціонарного об'єкта, консультація з питань безпеки тощо), Ви звернетесь:			
Я звернусь до Поліції охорони (державний суб'єкт) – 44 %		Я звернусь до недержавної охоронної компанії (приватний суб'єкт) – 56 %	

У дослідженні використано спеціально-юридичні методи: формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий, історико-правовий.

Формально-юридичний метод використано для обробки та тлумачення законодавства України. Завдяки йому вдалося встановити деякі неточності та прогалини в законодавстві України, зокрема в Законі України «Про охоронну діяльність» щодо переліку послуг, суб'єктів охоронної діяльності, а також форм взаємодії з державними правоохоронними органами. У цілому же, формально-юридичний метод використано у всіх розділах роботи для опрацювання великої

кількості актів законодавства, а також законопроектів стосовно приватної детективної діяльності. Разом із тим, автор не обмежувався лише тлумаченням діючого права. Формально-юридичний метод має важливе значення для аналізу нормативного матеріалу, але має обмежений пізнавальний потенціал, оскільки вимагає розглядати позитивне право саме по собі, безвідносно до інших фактів соціального життя. Дослідники застерігають, що вивчення права виключно у формально-логічному аспекті здатне призвести до правового фетишизму, і зокрема – абсолютизації правового регулювання суспільних відносин, а превалювання юридичного догматизму у правовій науці і практиці загрожує смисловою обмеженістю у пізнанні держави і права [71, с. 51-54].

Порівняльно-правовий метод широко використано у розділі 3 для вивчення і розбору різних моделей детективної діяльності, прийнятих у різних країнах світу. Це допомогло встановити найбільш прийнятні та оптимальні положення, які можна буде врахувати при розробці Закону України «Про приватну детективну діяльність». Порівняльно-правове дослідження шляхом виявлення подібного виявляє також відмінності порівнюваних правових систем. Обидва завдання і можливості порівняльно-правового дослідження так само є взаємозалежними, як подібності та відмінності правових систем. Порівняльно-правовий метод є одним із важливих засобів вивчення правових явищ. Завдяки його застосуванню стало можливим виявити загальне, особливе й одиничне у правових системах сучасності [72, с. 42].

Історико-правовий метод використано у підрозділі 2.3 під час дослідження історії створення правоохоронних органів. Використання історико-правового методу дозволило дійти висновку, що правоохоронні функції ще в минулому були властивими деяким недержавним інститутам. Цілими століттями окремі країни не мали поліції та органів кримінального переслідування, а їх функції виконували громадські формування, що мали різні історичні форми.

Історико-правовий метод, у свою чергу, ґрунтується на певних принципах, яких необхідно дотримуватися. Принцип історизму зобов'язує розглядати передісторію досліджуваного явища чи процесу, бачити тенденції у їх розвитку

та прогнозувати їх стан. Принцип об'єктивності вимагає досліджувати ці явища неупереджено. При цьому необхідно враховувати, що на науку суттєвий вплив за різних історичних етапів може мати ідеологія, що в принципі є небажаним. Принцип достатньої підстави вимагає, щоби будь-яке твердження було обґрунтованим, тобто істинність тверджень не можна приймати на віру. Принцип додатковості передбачає, що для повного описання досліджуваних явищ необхідно застосовувати два взаємовиключних підходи, які у сукупності дадуть вичерпну інформацію про ці явища. Цей принцип було уперше застосовано великим фізиком Н. Бором стосовно квантової фізики, але здобув визнання і широке використання і в гуманітарних науках [73, с. 6-10]. Багато правових інститутів зарубіжних країн, наприклад, т.зв. «приватну поліцію» неможливо зрозуміти, керуючись тільки уявленнями, виробленими вітчизняною наукою. Для цього необхідно застосовувати додаткові підходи та інший понятійний апарат.

Усі методи у дисертаційній роботі використовувались у їх взаємозв'язку, доповнюючи один одного.

Висновки до розділу 1

1. Виникнення самого терміна «правоохоронна діяльність» у вітчизняній літературі найчастіше пов'язують з іменем радянського дослідника І. Самощенка, який почав його застосовувати ще в 50-х рр. і розумів під ним один із методів забезпечення соціалістичної законності. Але закріпилося поняття правоохоронної діяльності лише у 80-х рр. у працях радянських науковців-юристів: К. Гуценка, М. Маршунова, В. Моршиніна, М. Семенова, Р. Тевліна та ін. Саме у цей період дисципліну «Суд і правосуддя в СРСР» було перейменовано на «Правоохоронні органи в СРСР». У подальшому, теорія правоохоронної діяльності розвивалася уже у працях українських дослідників: О. Бандурки, В. Басая, В. Ковальського, В. Малярєнка, І. Марочкіна, М. Мельника, Ю. Полянського, Н. Сібільової, М. Хавронюка, Н. Юзікової та багатьох інших. Водночас, зроблено висновок, що остаточне формування теорії правоохоронної діяльності є ще далеким від завершення. Окремим дослідникам поки що не вдалося дійти згоди стосовно базових елементів правоохоронної діяльності (об'єкт, функції, перелік суб'єктів

тощо). Незавершеність теорії правоохоронної діяльності має прояв також у загальній недооцінці значення недержавних інститутів у забезпеченні правопорядку. Така недооцінка, очевидно, може бути пояснена вітчизняним тоталітарним минулим, коли роль держави абсолютизувалася у всіх сферах суспільного буття, що прямо суперечило базовим ідеям громадянського суспільства у цілому.

2. Зазначено, що дослідження діяльності окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності було започатковано в Російській Імперії у другій половині XIX – на поч. XX ст. класиками поліцейського права І. Андрієвським, І. Висоцьким та В. Дерюжинським. З радянського періоду історії цілісне дослідження недержавної правоохоронної діяльності було неможливим внаслідок домінуючої того часу державо-центристської ідеології. Більшість суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності розглядалася в контексті «каральних органів буржуазних держав». Предмет наукового інтересу у цій сфері обмежувався дослідженням ролі добровільних народних дружин у зміцненні соціалістичної законності. Значний внесок у дослідження діяльності ДНД внесли М. Байтін, М. Демент'єв, В. Гольдман, Г. Кригер, Р. Мулукаєв, та М. Яблоков.

3. Встановлено, що в незалежній Україні наукові пошуки у сфері недержавної правоохоронної діяльності активізувалися на початку 90-х рр., але широкого розповсюдження не отримали. Помітний внесок в цій сфері здійснили: Н. Ахтирська, О. Бандурка, В. Гришук, О. Джужа, А. Долгополов, Л. Кваша, В. Курило, С. Краснокутський, В. Крутов, В. Мак-Мак, Н. Матюхіна, М. Мельник, В. Нор, В. Савченко, А. Сачаво, А. Старушкевич, М. Хавронюк, А. Поляков, В. Пилипчук, О. Пунда та ін. Разом із тим, стан наукової розробки недержавної правоохоронної діяльності у вітчизняній науці залишається недостатнім через однобічність та фрагментарність цих досліджень. Досі не вироблено несуперечливих теоретичних основ недержавної правоохоронної діяльності, не досліджено історично-правовий та порівняльно-правовий аспекти розвитку суб'єктів недержавної правоохорони. Слабко досліджено питання імплементації інституту приватних детективів в Україні, основні проблеми правового статусу

суб'єктів недержавної охоронної діяльності, громадських правоохоронних формувань та індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам.

Виходячи із цього, є необхідним по можливості усунути вищезазначені прогалини у рамках цієї роботи.

4. Методологія дисертаційного дослідження, містить у собі комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу процеси розвитку недержавної правоохоронної діяльності розглянуто у їх нерозривному взаємозв'язку з іншими державно-правовими явищами в умовах суперечності суспільних процесів та сучасного перехідного характеру українського суспільства. Невід'ємною частиною методології дисертації було застосування загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, дедукції, індукції, абдукції та абстрагування. За допомогою статистичного методу досліджено кількісні характеристики діяльності правоохоронних органів, що дістали відображення у відповідних формах звітності. Організовано соціологічне вивчення думки ста двадцяти респондентів щодо актуальних питань реформування законодавства України у сфері правоохоронної діяльності.

У процесі дослідження використано формально-юридичний, історико-правовий та порівняльно-правовий методи. Порівняльно-правовий метод застосовано для дослідження моделей приватної детективної діяльності у понад десяти зарубіжних національних правових системах, що дозволило встановити найбільш прийнятні та оптимальні положення, які можна врахувати при розробці проекту Закону України «Про приватну детективну діяльність». Історико-правовий метод дозволив розкрити об'єктивні закономірності та тенденції становлення недержавної правоохоронної діяльності. Формально-юридичний метод застосовано у ході дослідження змісту норм понад п'ятдесяти актів вітчизняного законодавства, що дозволило виявити юридичні колізії та прогалини у сфері правового регулювання статусу суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Нормативною базою дисертації є Конституція України, Закон України «Про охоронну діяльність», Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», а також низка інших законів та підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади.

Емпіричну базу роботи становлять: статистичні дані МВС України щодо рівня та структури злочинності, результати соціологічного опитування ста двадцяти респондентів із дискусійних питань правоохоронної сфери.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Історія становлення недержавної правоохоронної діяльності

Питання історичного становлення інститутів недержавної правоохорони незаслужено залишено поза увагою дослідників, внаслідок чого у вітчизняній та зарубіжній літературі поширено думку, що недержавна правоохоронна діяльність є виключно новітнім феноменом, який виник внаслідок суспільного розвитку та ринкових відносин. Думається, такі твердження є передчасними і недостатньо обґрунтованими. Тому в рамках цього підрозділу важливо встановити основні етапи та тенденції історичної генези недержавної правоохоронної діяльності, враховуючи традиційні періоди становлення української державності, що їх виділять історики держави та права.

Як відзначається у літературі, у додержавний період правоохоронна діяльність не була настільки актуальною через існування колективної форми власності общини та міцні внутрішньородові зв'язки. Життя і власність піддавалися загрозі лише від представників іншої родової общини, загарбників. Тому для охорони родового майна та життя членів общини формувалася «сторожа», до якої належали переважно підлітки або престарілі, але ще міцні общинники, покалічені воїни. Уже у перших державних утвореннях східних слов'ян (VI–VIII ст.), пізніше у Київській Русі, функції поліції, а також суду, виконувалися дружиною – озброєним, професійно навченим військом на чолі з князем. Проте для дружини правоохоронна діяльність не була основною. Вона була основою армії і супроводжувала князя у його походах, займалася збиранням дані («полюддя»), що власне і займало абсолютну більшість часу [74, с. 7-9]. Пізніше з числа дружинників князь обирав ябедників і мечників. Це були особливі дружинники, що виконували специфічні доручення князя у правоохоронній сфері.

Київська Русь, як єдина держава проіснувала з 882 по 1132 рр. Період з 1132 до 1240 був часом феодальної роздробленості, коли центральна влада мала формальний характер. Основним джерелом права за часів Київської Русі була «Руська Правда». Оригіналу цього документа знайти поки не вдалося. У нашому розпорядженні є лише різні списки більш пізнього періоду. Ці списки різняться між собою за змістом, а тому історики виокремлюють: Коротку «Руську Правду» (43 статті), Розширену «Руську Правду» (121 стаття) та Скорочену «Руську Правду».

Принаймні до 1054 р. (кінець правління Ярослава Мудрого) на Русі була поширена кровна помста, що вказує на слабкість держави у правоохоронній сфері. Статті 1 і 2 т.зв. Короткої «Руської Правди» визначають наступне: «Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець – то 40 гривень сплатити за нього. Після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воєводи їхні – Коснячко, Переніг, Никифор і скасували кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися. А все інше судити, як Ярослав судив. Так сини його встановили». Як стверджував А. Куніцин, давньоруські закони передбачали можливість самосуду за завдану шкоду. У праві особистої помсти відчувався вплив германських народів (варягів) на розвиток слов'янської держави і права. Право на самосуд у цих народів мала тільки вільна особа, тільки потерпілий чи його кровний родич і тільки за важку образу (підпал, пограбування, вбивство) [75, с. 1].

Кровна помста виключала необхідність існування спеціалізованих правоохоронних органів, оскільки правопорушення вважалося особистою образою, а не порушенням закону чи княжої волі. У цілому, це виглядає логічним, оскільки «Руська Правда» була збірником звичаєвого права, тобто права, що формувалося з народу. Правопорушення не мали публічного характеру, а тому

участь дружини у боротьбі з правопорушеннями була мінімальною. Основний правоохоронний тягар лягав на потерпілого, його родичів та общину.

Зазначене підтверджується і процесуальними нормами того часу. Згідно з «Руською Правдою» процесуальні дії щодо розшуку злочинця та фіксації слідів злочину покладалися на потерпілого. Основними розшуковими діями вважалися: «заклич», «звід» та «гоніння по сліду». Враховуючи розмаїття можливих варіантів забезпечення об'єктивності розслідування, статті стосовно цих процедур можна вважати зачатками процесуального права [76, с. 110].

«Заклич» (заклик) – це один із можливих засобів розшуку особи, яка незаконно привласнила чужу річ, що мала цілком визначені індивідуальні ознаки. У разі викрадення холопа, коня, зброї чи одягу потерпілий оголошував про це привселюдно в базарний день. Якщо протягом трьох днів після цього речі знаходили у певної особи, вона вважалася відповідачем і повинна була повернути річ власникові та сплатити штраф. Порядок проведення «зводу» регламентувався ст.ст. 35–39 Просторової Правди та полягав у розшукові особи, яка викрала чужу річ, та повернення викраденого позивачеві. У разі необхідності розшуку особи за межами населеного пункту, «звід» проводили лише до третьої особи, яка повинна була сплатити позивачу вартість речі. Якщо «звід» доходив до кордонів держави чи позивач не міг вказати на особу, у якої придбав річ, добросовісний покупець міг відвести від себе звинувачення у злочині шляхом виставлення свідків купівлі або митника. «Гоніння сліду» полягало у розшукові злочинця по «гарячих слідах» (ст. 77 Просторової Правди). Отримані у ході «зводу» і «гоніння сліду» докази використовувалися для обґрунтування судового рішення [77, с. 15]. Таким чином, функція розшуку правопорушника та розслідування злочину у Київській Русі мала у цілому приватний характер.

Незважаючи на те, що за часів Київської Русі був поширений самосуд, «Руська Правда» наділяла також князя судовими функціями. Про що свідчить ряд статей. Наприклад, нічного злодія, якщо його не вбили до світанку, вранці вели на княжий двір (ст. 31). Поступово, починаючи з XI ст., відбувається перехід від

звичаю кровної помсти до державного правосуддя. Поширення християнства стало передумовою утворення і церковних судів.

У цілому, Київська Русь в правоохоронній сфері була слабкою державою. У період ранньофеодальної держави на Русі не було ні спеціалізованих органів розшуку злочинців, ні спеціальних установ охорони правопорядку. Протягом більшої частини її історії у країні було поширено кровну помсту та самосуд. Факт домінування у «Руській Правді» штрафу як виду покарання також є наслідком слабкості держави, через відсутність спеціальних установ виконання покарань. Незважаючи на те, що правоохоронні функції виконувалися дружиною, основний тягар правоохоронної діяльності все ж покладався на населення держави.

У XIV–XVI ст.ст. основна частина українських земель перебувала під владою Великого князівства Литовського, а потім Речі Посполитої. Основним джерелом права у цей період були Литовські статuti, які діяли у трьох редакціях (1529 р., 1566 р., 1588 р.). У Литовських статутах уже не було рудиментів Руської правди у сфері судочинства. Держава поступово монополізувала функцію правосуддя. Абсолютна більшість справ мала розглядатися у судах і різні форми самосуду, включаючи кровну помсту, втратили своє значення. Разом з тим, функція розслідування правопорушень залишалася особистою справою потерпілого. Так, наприклад, ст. 6 «Про зґвалтування жінок і дівчат» Розділу VII Статутів, передбачала, що потерпіла повинна була: «кликати на допомогу», «показати людям сліди насильства», «притягти гвалтівника до суду», «надати суду 2–3 свідків» та «при свідках присягнути в правдивості свідчень» [78, с. 254]. Функція доказування покладалася на потерпілого, який був зобов'язаний сам збирати докази і подавати їх до суду. Тільки за Литовськими статутами в редакції 1566 р. було встановлено правило, за яким за скоєння найбільш тяжких злочинів вводилося державне розслідування.

У Великому князівстві Литовському не існувало поліції як такої. Для підтримання громадського спокою і правопорядку впродовж XIII–XV ст.ст., використовувався переважно інститут індивідуальних доручень, які давалися главою держави приближеним до нього особам. Вони несли персональну

відповідальність за їх виконання. Проте, в цілому, функції по підтриманню громадського порядку покладалися на населення держави. Так, усі піддані державних маєтків зобов'язані були охороняти кордони володінь, а в разі потреби, – брали участь у розшуку та затриманні правопорушників. У надзвичайних ситуаціях, для охорони громадського порядку у прикордонних областях, або у разі серйозних внутрішніх заворушень до охорони громадського порядку залучалась армія [79, с. 7-8].

Поступово українські землі переходили під контроль Московського царства. Із розвитком держави змінювалося і ставлення до боротьби зі злочинністю. Прийнятий у 1497 р. Судебник трактував поняття «злочин» уже не як «образу», а як дію проти інтересів держави. Злочинців називали «лихими людьми».

В 1501–1505 р. в Москві за указом Івана III було створено пожежно-сторожову охорону: на виїздах із міста було споруджено застави з решітками. На ніч вулиці закривали, і ходіння по місту вночі було заборонено (за це карали батою або саджали в тюрму). На заставах цілодобово чергували городяни по одному від 10 дворів. Кожен повинен був надавати їм допомогу у разі небезпеки. Той, хто чув заклики про допомогу і не допоміг, «карався батою нещадно» [74, с. 17]. Охорону безпеки у містах було також покладено на городничих, яким були підпорядковані об'їжджаючи голови. Значні карально-репресивні та охоронні функції виконувало опричне військо. Боротьбу з «лихими людьми» на місцях вели головним чином самі громади, обираючи для цього губних старост і цілувальників (губні двори або хати), також були сотські та десятські, які у сільській місцевості обиралися селянами зі свого середовища. Таким чином, поліцейські функції мали характер громадської повинності.

В 1649 р. цар Олексій Михайлович видав «Наказ о градском благочинии». За ним, у Москві, а пізніше і в інших містах, «для збереження від вогню і всякого злодійства» залучалися для чергування «об'їжджаючи голови», які разом із десятниками, призначеними з місцевого населення, повинні були з рогатинами, сокирами «по вулицях і провулках день і ніч ходити і берегти міцно, щоб на вулицях і провулках бійки, грабежу, і корчми і тютюну та іншого якого

злочинства... не було» [80, с. 10]. Аналогічні формування існували в середньовічних країнах Європи.

Регулярна професійна поліція почала формуватися за часів Петра I. Мережа поліцейських органів розвивалася і по горизонталі, і по вертикалі. Запрошений консультант – відомий вчений та філософ Г. Лейбніц радив Петру I створити поліцію на зразок поліції Західної Європи як централізовану розгалужену систему.

25 травня 1718 р. було видано Указ «Пункти, дані Санкт-Петербургському Генерал-Поліцмейстеру». Цей документ був одним із найважливіших за петровської епохи. За ним відбулося формування регулярної поліції й утворено посаду Генерал-Поліцмейстера, який очолював поліцейську канцелярію. Поряд зі штатними службовцями до несення поліцейської повинності залучалися нічні караульні від міських домовласників. Наприклад, у Петербурзі щодня при виконанні поліцейських обов'язків було зайнято 1200 осіб з числа місцевих жителів. Таким чином, охорона громадського порядку значною мірою залишалася громадським обов'язком. «Також с дворов определить караульщиков, дабы когда драка учиниться или какой вор побежит, тогда б караульщики с двора (или с дворов) оного поймать могли...и чтоб караульщики по ночам ходили по улицам с трещетками, как обычай в других краях; а для лучшего способу и поиманию, и к пресечению проходов воровских и прочих непотребных людей, сделать по концам улиц шлагбаумы, которые по ночам опускать, и иметь при них караулы с ружьем, каким пристойно», – зазначається у п. 12 Указу від 5 травня 1718 р. [81, с. 15].

Причина того, що до виконання поліцейських функцій продовжувало залучатися населення полягала у малочисельності поліцейських. Проблема недостатнього штату поліцейських мала для імперії перманентний характер. Крім того, у Російській імперії єдина поліцейська система за Петра I і його найближчих наступників формувалася тільки в містах. У селах штатної поліції взагалі не було і правоохоронні функції (переважно патрульно-постового характеру) продовжували здійснювати виборні з місцевого населення – сотські і десятські. Правовий статус останніх змінюється, оскільки вони починають вважатися

нижчими поліцейськими чинами. У містах нижчими чинами були караульні та сторожа. Але всі вони здійснювали свою діяльність на громадських засадах.

В імператорській Росії отримала законодавче регулювання недержавна охоронна діяльність. Як відзначає А. Сачаво, поліція царської Росії в XIX – на поч. XX ст. поділялася на державну, відомчу та приватну. Приватну поліцію було створено Кабінетом Міністрів 2 червня 1872 р. відповідно до положення на заводі «Новоросійського об'єднання кам'яновугільного, рельсового і залізничного виробництва» у складі 15 поліцейських. Формування приватної поліції було пов'язано з тим, що до кінця XIX ст. поліція була малочисельною і її розміри не відповідали щільності населення. Вона розглядалася виключно як міська установа, а в сільській місцевості та на периферії імперії поступово зростала напруга. У зв'язку із цим, збільшилося кількість клопотань приватних осіб до уряду щодо введення поліцейських посад на територіях за власні кошти. На законодавчому рівні утворення приватної поліції стало регламентуватися лише на початку XX ст., коли набув чинності Закон Російської Імперії «Про надання міністру внутрішніх справ права вирішувати клопотання громадських установ та приватних об'єднань і осіб про створення посад піших і кінних поліцейських охоронців у всіх губерніях європейської та азійської Росії». Цим законом, а також «Правилами про створення товариствами та приватними особами посад поліцейських чиновників і команд поліцейської варті» [82] було знято всі територіальні обмеження на розвиток приватної поліції.

Від відомчої та державної вона відрізнялася двома особливостями. По-перше, приватна поліція утримувалась за рахунок недержавних джерел фінансування (промислові та акціонерні компанії). По-друге, вона засновувалася міністром внутрішніх справ на підставі клопотань установ, і, насамперед, забезпечувала захист їхніх майнових інтересів [40 с. 8].

Фактично під «приватною поліцією» тут слід розуміти служби безпеки підприємств на фабрично-заводських установах, існування і діяльність якої посилило становище фабрик і заводів як «держав у державі». Поняття «приватна поліція» і зараз продовжує фігурувати в англійській літературі. Слово «поліція»

може використовуватися у назвах охоронних агентств та службах безпеки підприємств. У США – це американська залізнична поліція, яка є приватною службою безпеки і володіє повноваженнями на використання традиційних способів ведення поліцейських розслідувань. Тут, по суті, єдиним критерієм, що відрізняє статус державного поліцейського і співробітника вищевказаної приватної правоохоронної структури, є джерело фінансування. Крім цього, було уможливлено надання комерційним правоохоронним структурам і права здійснювати «поліцейські» повноваження в обмеженому обсязі [43].

У Російській імперії наприкінці XIX ст. також набуває поширення діяльність добровільної народної охорони (аналог ДНД). Першу в імперії народну дружину було створено у Москві напередодні коронації царя Олександра III. Її чисельність становила 20 тис. чоловік. Народну дружину застосовували для охорони громадського порядку у місті під час знаходження там імператора та при проведенні масових заходів. Під час коронації Миколи II її чисельність становила майже 80 тис. чоловік*. 1912 р. Міністром внутрішніх справ Російської Імперії було затверджено Інструкцію для членів народної (добровільної) охорони, згідно з якою вона в основному використовувалася для допомоги поліції. Добровільні дружини за часів імператора Миколи II брали участь у придушенні революції 1905–1907 рр. Пізніше із числа членів добровільних дружин було створено ряд монархічних організацій [83, с. 84-91]. Приватної детективної діяльності у сучасному розумінні в Російській Імперії не було.

Прийшовши до влади, більшовики зруйнували систему правоохоронних органів та недержавних суб'єктів забезпечення безпеки, що були створені в Російській Імперії. 28 жовтня (10 листопада) 1917 р. Наркомат внутрішніх справ видав постанову «Про робочу міліцію». Цим документом більшовики прагнули створити принципово нову модель поліції, побудованої за типом муніципальної. Робоча міліція об'єднувала в собі і державні і недержавні риси. Створювалася

* Проте, це не запобігло загибелі сотень людей під час народних гулянь на Ходинському полі.

вона Радами, але внаслідок того, що формування міліції не мали стабільного штату, вони фактично були масовими самодіяльними організаціями трудящих.

Під час громадянської війни (1917–1922 рр.) практикувалось створення добровільних дружин для допомоги військовим загонам та загонам міліції. Формально вони називалися добровільними, але фактично формувались примусово: одна людина від десяти дворів. Дружина перебувала в підпорядкуванні міліції. Дружинники могли нести службу по охороні свого населеного пункту, але їм могли бути поставлені й інші завдання. Кожному дружинникові видавалося посвідчення за підписом начальника міліції і пов'язка на ліву руку з літерою «Д». При наборі в дружину насамперед зверталася увага на політичну благонадійність [84, с. 270].

Концепція утворення та функціонування недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності в принципі не суперечила комуністичній ідеології. У марксистській теорії сформувався погляд щодо того, що з перемогою соціалістичної революції у першу чергу зникнуть армія та поліція, а їх функції, відповідно, перейдуть озброєному народу. Тому, за радянського періоду подібна практика максимально узгоджувалася з теоретичними поглядами Карла Маркса. Держава була інструментом класового насильства одних над іншими і в безкласовому (комуністичному) суспільстві в ній не мало бути жодної необхідності. Проте, розвиток та реалізація Леніним і більшовиками ідеї «диктатури пролетаріату» перетворив СРСР на типову тоталітарну державу. «Держава», як надбудова економічного базису, не тільки не відмирала, а навпаки – зміцнювалася, постійно розростався державний апарат. І «тимчасовий перехідний період» від капіталізму до комунізму, фактично розтягнувся на всю історію СРСР.

Першу спробу часткового роздержавлення правоохоронної діяльності у цей період було здійснено у 1922 р., коли Радою Народних Комісарів РРФСР розглядався проект декрету про розшукові бюро, де йшлося про перспективу розвитку приватних розшукових бюро, що мали утворюватися за особливим дозволом НКВС. Повноваження приватних розшукових бюро пропонувалося

обмежити негласним спостереженням та збором інформації з метою попередження і розкриття злочинів проти особи, майнових інтересів фізичних та юридичних осіб (розшук безвісти відсутніх осіб, охорона об'єктів тощо). Згідно із цим документом розшукові бюро позбавлялися права здійснення процесуальних дій, що було віднесено до виключної компетенції органів внутрішніх справ. Проект декрету викликав значний інтерес, проте прийнятий не був через об'єктивні причини [19, с. 62-63].

Дещо згодом почав формуватися інститут добровільних народних дружин (далі – ДНД). Громадські формування правоохоронної спрямованості мали декілька історичних форм:

1. Товариства сприяння міліції (кінець 20-х – початок 30-х. рр.), основу яких складали осередки на фабриках, заводах і в установах. Члени таких товариств чергували у клубах, боролися з хуліганством, пияцтвом, самогоноварінням. На свої пости добровільні помічники міліції виходили в неробочий час. Як свідчить практика, діяльність товариств сприяла не тільки поліпшенню громадського порядку, але й підвищенню виробничої дисципліни: скоротилося число прогулів, аварій, нещасних випадків. Вечорами на вулицях стало безпечніше. Робітники, в тому числі жінки, почали відвідувати вечірні школи, курси, гуртки, клуби та інші культурно-освітні установи. Товариства працювали під керівництвом місцевих органів влади і діяли спільно з апаратом НКВС. Органи державної влади всіляко заохочували цей рух громадян, надаючи їм усе більше прав. Членами Товариства сприяння міліції та кримінального розшуку могли бути особи, які досягли 18-річного віку, які користувалися виборчим правом і не перебували під слідством і судом. Члени товариств мали право: складати протоколи про порушення обов'язкових постанов, виданих місцевими Радами і їх виконками; вживати заходів щодо припинення порушень громадського порядку, сповіщати про них органи міліції або карного розшуку та до їх прибуття охороняти сліди злочину. Органи міліції, за згодою самих членів товариств, могли залучати громадські формування до участі у рейдах з виявлення злочинців та до здійснення обшуків як понятих. Добровольці чергували у

відділеннях міліції, спостерігали за порядком у громадських місцях. При виконанні своїх обов'язків вони користувалися правами посадових осіб, мали посвідчення і носили нагрудні знаки. В особливих випадках членам товариств видавали вогнепальну зброю, що підлягала здачі після закінчення чергування. До кінця 1930 р. товариства сприяння органам міліції та карного розшуку стали невід'ємною частиною правоохоронної системи країни [85, с. 224-234].

2. Бригади сприяння міліції (30-і – кінець 50-х рр.). З метою досягнення організаційної єдності у побудові і діяльності товариств сприяння міліції були створені бригади сприяння міліції. Перетворення товариств сприяння міліції в бригади сприяння при органах міліції здійснювалося відповідно до Постанови СНК УСРР «Про реорганізацію товариств сприяння міліції» [86] від 10 вересня 1932 р. Бригади створювалися при відповідних управліннях міліції як добровільні організації робітників для сприяння і надання активної громадської допомоги в роботі міліції. Реорганізація товариств сприяння міліції була наслідком посилення централізації в керівництві органами внутрішніх справ. Членами бригад сприяння міліції ставали громадяни, які досягли 18 років і мали рекомендацію партійних, комсомольських і профспілкових організацій.

3. Добровільні народні дружини (кінець 50-х – початок 90-х рр.) було створено відповідно до Постанови ЦК КППС і Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1959 «Про участь трудящих в охороні громадського порядку в країні» [87]. Ця постанова стала основним нормативно-правовим документом, що визначила завдання, повноваження та форми організації ДНД аж до середини 70-х років. Уперше в Україні добровільні народні дружини були створені у грудні 1958 року за ініціативою гірників шахт «Червоний Жовтень» імені Карла Маркса м. Єнакієво та коксохіміків і машинобудівників м. Горлівки. За прикладом донбасівців народні дружини стали створювати по всій Україні. ДНД відрізнялися від бригад сприяння міліції у першу чергу тим, що були громадськими самодіяльними організаціями трудящих. Бригади сприяння міліції створювалися з ініціативи міліції і перебували у їх практично повному підпорядкуванні. Тому ДНД стали більш масовими, ніж бригади сприяння. Пік їх діяльності припадає на

70-рр. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про основні обов'язки і права народних дружин по охороні громадського порядку» від 20 травня 1974 р., ДНД створювались в СРСР за виробничо-територіальним принципом на підприємствах, будовах, у колгоспах, установах, організаціях, навчальних закладах, ЖЕКах, домоуправліннях, гуртожитках на основі волевиявлення трудового колективу або мешканців відповідної території, здійснюючи свою діяльність на закріплених за ними мікрорайонах і громадських місцях. Проте існували і спеціалізовані ДНД, що діяли на приміському транспорті, у метро, брали участь у регулюванні дорожнього руху, в охороні порядку на воді [88].

У 1990 р. в Україні існувало понад 37 тис. добровільних дружин і 132 асоц. ДНД (4,5 млн осіб), що утримувалися за кошти підприємств та організацій [89, с. 110]. За їх участю тоді було розкрито 80 тисяч злочинів і затримано 260 тисяч правопорушників. Для порівняння, Закон України «Про чисельність Збройних Сил України на 2015 рік» [90] передбачає чисельність армії на рівні 250 тисяч військовослужбовців. Проте в діяльності ДНД, як і в інших сферах публічної діяльності, було чимало фактів формалізму та безвідповідальності.

В СРСР до охорони правопорядку залучалися громадяни і на індивідуальній основі, зокрема двірники були штатними працівниками домоуправлінь, відповідальними за санітарний стан ділянки, що обслуговується (вулиці, провулка, двору). Вони стежили за збереженням майна і обладнанням будинку, за забезпеченням громадського порядку та тиші на території домоволодінь. Вони мали право брати участь у здійснюваних міліцією обходах території домоволодінь, вживали необхідних заходів до осіб, які порушують громадський порядок, запобігали на закріпленій території дитячій бездоглядності, хуліганству, жебрацтву, незаконній торгівлі та іншим правопорушенням, допомагали органам міліції та ДНД щодо охорони громадського порядку; повідомляли в міліцію або дружинникам про всі помічені злочинні дії, а в разі необхідності супроводжувати затриманих осіб до відділення міліції, штабів народних дружин; забезпечували охорону місця скоєння злочину до прибуття працівників міліції, прокуратури тощо. [91]. Звичайно, двірників в СРСР не можна повною мірою назвати

суб'єктами недержавної правоохоронної діяльності, оскільки для них виконання функцій правоохоронного характеру не було основним призначенням.

Схожа ситуація, із широким залучанням інститутів громадянського суспільства до виконання правоохоронних функцій, існувала і за кордоном. У Стародавній Греції охорона громадського порядку у полісах було покладено на громадських рабів. Відомо, що 300 скіфів, звернених у рабство, здійснювали в Афінах арешти, охороняли ув'язнених і спостерігали за спокоєм у громадських місцях. Проте розслідування таких тяжких злочинів, як вбивства, було, особистою справою постраждалої сім'ї [92, с. 3]. Ф. Енгельс пояснив це тим, що поліцейська служба уявлялася вільному афінянинові настільки принизливою, що він вважав за краще давати себе заарештувати озброєному рабу, аби самому не займатися такою ганебною справою. У цьому позначався ще образ думок стародавнього родового побуту. Держава не могла існувати без поліції, але вона була ще молодою і не користувалося достатнім моральним авторитетом, щоб вселити повагу до заняття, яке колишнім членам роду неминуче мало здаватися мерзенним [93, с. 158].

У Великій Британії внаслідок своєрідного розуміння свободи її жителями, країна століттями не мала ні публічних обвинувачів, ні справжньої поліції, а підтримання порядку й охорона майна вважалися справою самих громадян. Поліція у сучасному розумінні цього слова, як провідний правоохоронний інститут виникла в Англії значно пізніше, у XIX ст. (Столична поліція Роберта Пілла) [94, с. 43], як реакція на загрозливі тенденції кількісного та якісного росту злочинності. У 1829 р. було прийнято Закон «Про столичну поліцію» (Metropolitan Police Act) [95]. Відомо, що у Великій Британії вже в період з 1692 р. і до XVIII ст. існував інститут «ловців злодіїв». Згідно з законом «Про розбійників» від 1692 р. кожна особа мала право зловити злочинця і привести його до суду. Якщо підозра підтверджувалася, то особі, яка схопила злочинця виплачувалася винагорода у розмірі 40 фунтів. Крім того, вони могли отримувати додаткову винагороду за домовленістю з потерпілим. Це призвело до формування у Великій Британії прошарку людей, які займалися пошуком злочинців фактично на професійній основі. У США для подібних цілей використовували так званих

мисливців за головами, які отримували за захоплення злочинця суму застави або її частину.

Запізніле створення поліції деякі зарубіжні дослідники пов'язують з надмірно перебільшеними уявленнями англійців про значення громадянських свобод. Саме ці уявлення сприяли тому, що англійська громадськість у будь-якому вигляді поліцейського нагляду вбачала загрозу цим свободам [96, с. 134]. Фактично, до середини XIX ст. вся система охорони громадського порядку, затримання та розшуку злочинців трималася на інституті констеблів та нічної сторожі. Служба констеблем і нічним сторожем була неоплачуваною. Вона була «громадським обов'язком» кожного чоловіка у віці від 15 до 60 р. Заможні люди для уникнення обов'язку могли наймати людей замість себе [97]. Така ж система правоохоронних інституцій, на базі констеблів та нічної сторожі існувала і в колоніях Північної Америки [98, с. 1165]. Те, що захист особи від протиправних посягань був справою самої особи, в тому числі, зумовлював вільний обіг зброї серед населення та інститут дуелей.

У XIX ст. за кордоном офіційно починає зароджуватись приватна детективна діяльність. Більшість дослідників виникнення приватної детективної діяльності пов'язують з фігурою Франсуа Єжена Відока, засновника сучасного карного розшуку, культового французького слідчого, образ якого став широко популярним в художній літературі та кіно. В 1833 р., після виходу у відставку, ним було створено першу детективну контору «Бюро розслідувань в інтересах торгівлі». Завданням нової організації був захист підприємців від різного роду комерційних злочинів. Кожен зацікавлений міг підписатися на послуги бюро і сплатити внесок – 20 франків на рік. Поступово попит на послуги приватного детектива став безпрецедентним і вже через рік число абонементів досягло 4 тис. Відділення бюро виникли в провінції і за кордоном, а доходи Відока в той час обчислювалися мільйонами. Окрім власне комерційних злочинів, бюро займалося також розшуком злочинців та фактами подружньої зради [29, с. 577-579]. Успіх діяльності «Бюро розслідувань в інтересах торгівлі» сприяв швидкому

поширенню приватної детективної діяльності у країнах Західної Європи та, особливо, у Сполучених Штатах Америки.

Приватні детективи у США з'явилися за умов ще остаточно несформованої системи поліцейських органів: не було поліцейських служб штатів та федеральної поліції. Перші американські професійні поліцейські органи було утворено в 1844 році у штаті Нью-Йорк. А перше детективне агентство було відкрито в Чикаго в 1850 р. Таким чином, розвиток приватної детективної діяльності і правоохоронних органів у США відбувався практично паралельно. Засновником американської детективної діяльності був Аллан Нат Пінкертон. «Національне детективне агентство Пінкертона» («Pinkerton National Detective Agency») нині є одним з найбільших в світі – воно має 48 філіалів в містах США і Канади [29, с. 577-579].

А. Крисін щодо причин виникнення і розвитку інституту приватної детективної й охоронної діяльності в зарубіжних державах, назвав те, що вони дозволили зменшити видатки державного бюджету на утримання поліції [46, с.3].

Після ліквідації СРСР в Україні розпочався новий етап розвитку недержавної правоохоронної діяльності. В СРСР державна монополія у галузі правоохоронної діяльності була найбільшою за всю вітчизняну історію. Єдиними формами недержавної правоохоронної діяльності були ДНД та різного роду громадські помічники. Приватизація та розвиток бізнесу в 90-х рр. стали передумовами формування недержавного сектору безпеки в Україні. Вже в 1990–1991 роках в Україні почали формуватися перші охоронні агентства та розшукові бюро («Фелікс», «Пеккош» та ін.). Їх діяльність спочатку здійснювалася без належного правового регулювання. Різке збільшення охоронних підприємств спостерігалось в Україні на межі 1994–1995 років. Деякі дослідники пов'язують це із появою нормативного регулювання умов і правил здійснення охоронної діяльності. Великі охоронні агентства починають виникати в Україні тільки наприкінці 90-х – на поч. 2000-х рр. (наприклад «Шериф»).

У цілому, недержавна охоронна діяльність у незалежній Україні перебуває ще на початкових етапах розвитку. Закон, який регламентує охоронну діяльність

був прийняти парламентом тільки у 2012 р. На порівняно низький рівень розвитку охоронної діяльності в Україні вказує факт існування сотень дрібних охоронних структур, які дотепер часто надають низькоякісні послуги. Основною причиною цього є те, що вимоги для отримання ліцензії на здійснення охоронної діяльності є недостатньо жорсткими. По-перше, для бажаючих отримати охоронну ліцензію не потрібно мати банківську гарантію, яка підтверджує фінансове забезпечення відповідальності суб'єкта. По-друге, немає жорстких вимог до рівня матеріально-технічної бази і наявності цілодобової оперативної служби реагування. По-третє, на момент створення нової фірми зовсім не обов'язково мати підготовлений кваліфікований персонал. У результаті, ринок України перенасичений суб'єктами охоронної діяльності, які надають низькоякісні послуги, а професія охоронця вважається тимчасовою.

Загалом, приватна детективна діяльність перебуває у стані стагнації. Хоча перші детективні (розшукові) бюро почали створюватися в Україні ще в 90-х рр., їх діяльність не набула поширення через відсутність необхідної законодавчої бази. Детективні агентства, які на теперішній час діють в Україні, реєструються як юридичні фірми і надають інформаційні послуги, відповідно до законодавства України про інформацію, що неповністю охоплює зміст детективної діяльності.

Зрушення у сфері розвитку охоронної діяльності за роки незалежності поєднуються з повним занепадом громадських формувань участі громадян в охороні правопорядку. В 1991–1992 рр. народні дружини фактично припинили свою діяльність. Асоціації дружин та районні штаби і штаби мікрорайонів за підтримки місцевих районних державних адміністрацій залишилися тільки в деяких районах Києва. З метою відродити участь громадян в охороні правопорядку у 2000 р. було прийнято Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону». Проте бажаних наслідків досягнути не вдалося. Місцева влада не завжди йде назустріч потребам матеріального забезпечення їх діяльності, а ОВС не завжди хочуть витрачати час на співпрацю та контроль за громадськими формуваннями. Нині лише в деяких

містах України (Київ, Славута та ін.) діють великі громадські формування охорони правопорядку.

Отже, можна сказати, що поліція, у сучасному розумінні цього слова, як професійний, регулярний та спеціалізований орган утворився у XVIII–XIX ст.ст. Державницький підхід щодо правоохоронних функцій в історичному контексті виглядає невиправданим. Століттями до здійснення функцій охорони громадського порядку, розшуку правопорушників та на виконання інших функцій залучалися караульні, констеблі, нічна сторожа. Їх діяльність мала характер громадського обов'язку і була неоплачуваною. Зміст недержавної правоохоронної діяльності має тісну кореляцію з ідеєю громадянського суспільства, як системи недержавних, у тому числі з охорони громадського порядку, інститутів самоорганізації населення. Відомо, що знаний просвітник Т. Пейн вважав, що чим більш розвинутим є суспільство, тим менше воно потребує регулювання з боку держави і тим більше воно здатне до самоорганізації.

В цілому, можна сказати, що принципове значення для становлення недержавної правоохоронної діяльності мав базовий правоохоронний інститут – поліція. Саме з її появою відбувалися найбільш радикальні зміни у сфері недержавної правоохоронної діяльності. У всіх країнах світу це найбільш чисельний правоохоронний орган, на який покладено основний тягар протидії правопорушенням. На теренах України професійна поліція була утворена за часів Петра I і після її появи середньовічні недержавні інститути забезпечення безпеки почали витіснятися державними органами. Це було наслідком розвитку абсолютної монархії. В XX ст. починає спостерігатися зворотній процес – роздержавлення правоохоронної діяльності та функцій поліції. В Україні він розпочався після розпаду СРСР, але на Заході ще в XIX ст.

2.2. Поняття й ознаки недержавної правоохоронної діяльності у контексті теорії правоохоронної діяльності

Термінологічні словосполучення «правоохоронні органи» та «правоохоронна діяльність» з'явилися у юридичному лексиконі в середині 50-х рр. Їх появу в юридичній літературі найбільш часто пов'язують з ім'ям

радянського дослідника І. Самощенка [3]. За більш ніж шістдесят років застосування, вони стали одними з найпоширеніших у фаховій літературі, але й одними із найбільш суперечливих. Деякі дослідники, зокрема К. Бельський [99, с. 40-46] та В. Моршнін [6, с. 144], взагалі вважають їх невдалими і пропонують відмовитись від їх вживання та замінити на більш точні. Так, Е. Сопнєва вважає, що зазначені вище терміни з часом будуть замінені на термін «поліцейська діяльність» [100, с. 23-25]. Останнє у короткостроковій перспективі є неможливим внаслідок того, що терміни «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» вже закріпилися не тільки в науковій сфері, але й в законодавстві.

По суті, головна теоретична проблема правоохоронної діяльності полягає в тому, що термін «правоохоронна діяльність» вживається нині для позначення різних понять, а тому майже у кожній науковій праці можна зустріти різні їх дефініції. Причиною цього є і непослідовність законодавця, і відсутність єдності серед науковців щодо розуміння ознак, функцій та завдань правоохоронної діяльності. Крім цього, уявляється, термін «правоохоронна діяльність» має і семантичні проблеми, оскільки його лексичне значення є набагато ширшим, ніж понятійне. У лексичному розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність з охорони права. Таке розуміння є прийнятним для термінології теорії держави та права, але в рамках науки судових та правоохоронних органів є малопродуктивним, оскільки таку охорону здійснюють практично всі державні органи. Крім того, сам термін «право» в юриспруденції є багатозначним і може вживатися для позначення як природного, так і позитивного права. Спроби надати терміну «правоохоронна діяльність» стабільне та більш конкретне понятійне значення викликає справжній плюралізм думок. З огляду на це, ідея повернення до забутого за радянських часів з ідеологічних причин терміна «поліцейська» або ж «поліційна діяльність» заслуговує на увагу. Видається ці поняття краще підходять для термінології науки судових та правоохоронних органів і відповідають багатим традиціям дореволюційної науки.

Перш ніж перейти до викладу авторської інтерпретації зазначених вище категорій, слід коротко зупинимося на тенденціях і підходах законодавця та дослідників до розуміння правоохоронної діяльності.

У законодавстві України відсутній єдиний підхід у питанні правоохоронної діяльності. Законодавець переважно оперує поняттям «правоохоронний орган», «правоохоронні функції», ніж поняттям «правоохоронна діяльність». В актах законодавства зазначені вище поняття вживаються в Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [101], Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [102], Законі України «Про Службу безпеки України» [103], Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [104], Законі України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [105], Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [106] та ін.

Проте, жоден із вищезазначених законів не надає офіційного визначення поняття «правоохоронна діяльність». Щодо визначення поняття «правоохоронний орган» законодавець відстоює функціональний підхід, відповідно до якого віднесення того чи іншого органу до категорії «правоохоронних» залежить від змісту виконуваних ним функцій. Разом із тим, в актах законодавства в цьому аспекті помітна непослідовність. Так, наприклад, ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що «правоохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій» [107]. А ч. 4 ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» зазначає, що «правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [106]. Вживання сполучника «або» в останньому варіанті свідчить про те, що правоохоронним може бути навіть той орган, що взагалі не здійснює правоохоронних функцій, а виконує тільки правозастосовні. Така дефініція є помилковою, оскільки застосування права так чи інакше здійснюють

усі органи державної влади. Вичерпного переліку правоохоронних органів у законодавстві теж немає. Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» у п 1. ст. 2 закріплює найбільш повний, але все ж не вичерпний перелік правоохоронних органів.

Разом із тим, аналіз норм законодавства дає підстави стверджувати, що суди законодавець до правоохоронних органів не зараховує. На цю обставину вказує сама назва Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів». Крім того, у Кримінальному кодексі України відповідальність за посягання на життя, майно та здоров'я працівників правоохоронних органів та суддів розведено не лише по різних статтях, а й навіть по різних розділах: ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (Розділ XV) та ст. 377 (Розділ XVIII) «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного» [108]. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» [109] також підтверджує правильність цього твердження.

Загалом, позиція законодавця щодо питань правоохоронної діяльності ще остаточно не сформувалася. Терміни «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» визначаються одне через одного, відсутні нормативно визначені критерії, за якими певна діяльність чи органи можуть бути віднесені до правоохоронних. На законодавчому рівні доцільно було б розробити та прийняти Закон України «Про правоохоронну діяльність», який визначав би основні поняття у правоохоронній сфері, вичерпний перелік правоохоронних функцій і правоохоронних органів тощо.

Ще більш неоднозначною є ситуація в науковій літературі, де практично кожен автор пропонує своє визначення правоохоронної діяльності.

Однак, у ході еволюції теорії правоохоронної діяльності отримав поширення підхід, згідно з яким поняття правоохоронної діяльності розглядається у широкому та вузькому розумінні. Слід сказати, що цей підхід є допустимим

лише, якщо абстрагуватися від окремих деталей наукової позиції окремих дослідників. У рамках широкого, а ще більше вузького, підходу можна помітити принципову різницю у поглядах науковців до визначення правоохоронної діяльності.

Розмежування широкого та вузького розуміння правоохоронної діяльності відбувається уже у 80-х рр. Зокрема, Р. Тевлін вважає, що поняття «правоохоронні органи» необхідно розглядати і в широкому, і у вузькому розумінні. Правоохоронні органи у вузькому розумінні – це державні органи, яких спеціально створено для боротьби зі злочинністю і яким із цією метою надано повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу і перевиховання щодо правопорушників. До них належать органи юстиції, суду, прокуратури, внутрішніх справ, безпеки. У широкому розумінні правоохоронні органи – це всі державні органи, яких наділено певними повноваженнями у галузі контролю за додержанням законності і правопорядку. До них належать спеціальні державні інспекції, контролюючі органи тощо. Він вважає, що громадські організації, які беруть участь у правоохоронній діяльності, не належить до системи правоохоронних органів [8, с. 53].

Ю. Полянський також звертає увагу, що в широкому розумінні правоохоронна функція держави становить предмет відання усіх гілок державної влади та органів, що належать до їх складу. У вузькому ж, або буквальному, розумінні правоохоронна функція держави є властивою спеціалізованим державним структурам та їх органам, які прийнято називати правоохоронними [14, с. 33].

Широка та вузька інтерпретація поняття «правоохоронна діяльність» може мати й інший вигляд. Прикладом такого тлумачення є позиція М. Мельника та М. Хавронюка. Широке тлумачення правоохоронної діяльності зараховує суд до правоохоронних органів, а вузьке – не згадує суд у загальному переліку правоохоронних органів [13, с. 176].

Загалом, у науковій літературі на сьогодні, дещо умовно, можна виділити два основні напрямки інтерпретації правоохоронної діяльності:

1. Правоохоронна діяльність у значенні поліційної діяльності. Включає в себе тих дослідників, які тлумачать правоохоронну діяльність як таку, що головним чином спрямована на протидію кримінальним та адміністративним правопорушенням, або навіть тільки злочинності. Таку інтерпретацію образно можна назвати «силовою», тому що автори зараховують до переліку правоохоронних органів переважно силові органи, які протидіють злочинності та адміністративним правопорушенням, застосовуючи поліцейські повноваження: затримання, доставлення правопорушників, перевірку документів, здійснення огляду та вилучення речей, обіг яких заборонено або обмежено, застосування сили і зброї тощо. В рамках цього підходу, діяльність всіх інших органів, інститутів та організацій, яких часто відносять до правоохоронних (адвокатура, нотаріат, Уповноважений ВРУ та ін.), інколи об'єднуються терміном «правозахисна діяльність», яка спрямована на відновлення порушених прав людини та надання юридичної допомоги. До цього напрямку можна зарахувати таких дослідників, як: М. Руденко [110, с. 7], В. Ковальський [111, с. 12-14], М. Мельник та М. Хавронюк [13, с. 176] та ін.

2. Правоохоронна діяльність як комплекс різнорідних напрямів діяльності. Включає в себе тих дослідників, які інтерпретують її як збірне поняття, яке містить у собі декілька відносно самостійних, але пов'язаних між собою напрямів діяльності: правосуддя, прокурорський нагляд, досудове розслідування, захист у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення, надання юридичної допомоги, організаційне забезпечення діяльності судів, вчинення нотаріальних дій тощо. Основною метою правоохоронної діяльності в рамках такого підходу є захист прав людини. Прихильниками такого підходу є, наприклад, П. Біленчук, А. Гель, Г. Семаков [112, с.18], Л. Москвич [113, с.7] та ін.

Необхідно зазначити, що більш виправданим є перший напрям. По-перше, законодавство України у сфері правоохоронної діяльності, незважаючи на всю його суперечливість, надає перевагу силовій (поліційній) інтерпретації правоохоронної діяльності. Закон України «Про державний захист працівників

суду та правоохоронних органів» не зараховує захист, представництво чи, наприклад, посвідчення правочинів до основних напрямків правоохоронної діяльності, а працівники державних нотаріальних контор не можуть бути потерпілими за ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу». По-друге, в рамках другого підходу до кола «правоохоронних» потрапляють дуже різні за своїм правовим статусом органи та інститути, у функціональному призначенні яких не так багато спільного. Виглядає не зовсім виправданим об'єднання в рамках однієї правової категорії таких різних органів та інститутів як, наприклад, Конституційний суд України, поліція та адвокатура. Визначити щось, означає вказати межі, кордони для того, що визначається. Другий підхід розмиває межі правоохоронної діяльності. По-третє, перший напрямок є визнаним у зарубіжних країнах. Наприклад, у США та інших англослов'янських державах вживаються терміни «law enforcement activity» та «law enforcement agencies», які в Україні офіційно перекладаються як «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи», однак буквально можуть бути перекладені як «діяльність із застосуванням законного примусу» та «органи, уповноважені на застосування законного примусу». До таких органів зараховують тільки поліційні органи та спецслужби, що застосовують правовий примус, включаючи його крайню форму – легітимне насилля (фізична сила, спецзасоби, зброя). Звичайно, ніхто не використовує термін «law enforcement agencies» до адвокатури, нотаріату чи судів.

Разом із тим, слабким місцем вітчизняної теорії правоохоронної діяльності, що сформувалася в літературі, є явна недооцінка значення і ролі недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності. У сучасному світі, внаслідок ускладнення суспільних відносин, проблеми постійного зростання злочинності, обмеженості державних засобів боротьби з правопорушеннями, усе частіше до правоохоронної діяльності залучаються недержавні суб'єкти. Такі суб'єкти реалізують більшість із суто правоохоронних функцій, також їм властиві суто правоохоронні ознаки. Наслідком цього є те, що недержавні правоохоронні суб'єкти мають в окремих країнах подібні з державними правоохоронними суб'єктами назви: приватна

поліція (private police), приватна в'язниця (private prison), приватний слідчий/детектив (private investigator/detective) тощо.

У контексті вищезазначеного під правоохоронною діяльністю слід розуміти спеціалізовану діяльність державних органів та інститутів громадянського суспільства з охорони правопорядку від протиправних посягань шляхом застосування заходів правового примусу відповідно до встановленої законом процедури.

Об'єктом правоохоронної діяльності є правопорядок. Під правопорядком, тут вслід за законодавцем, розуміється частина системи суспільних відносин, яких врегульовано нормами права [114].

До універсальних ознак правоохоронної діяльності (які властиві діяльності всіх її суб'єктів) можна зарахувати:

Спеціалізованість. Ця ознака означає, що виконання правоохоронних функцій для суб'єктів правоохоронної діяльності має бути основним (титульним) призначенням. Без вказівки на спеціалізованість проблематично визначити вичерпний перелік правоохоронних органів та інститутів.

Можливість застосування правового примусу. Суб'єкти правоохоронної діяльності у ході реалізації своїх функцій можуть застосовувати заходи правового примусу. Передусім сюди слід зарахувати такі його різновиди як адміністративний та кримінальний примус. Адміністративний примус містить у собі: заходи адміністративного попередження (перевірка документів, особистий огляд, огляд речей, багажу, обмеження руху транспорту та пішоходів на окремих ділянках вулиць, тимчасове обмеження доступу громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти тощо); заходи адміністративного припинення (офіційна вимога припинити протиправну поведінку, тимчасове відсторонення від керування транспортними засобами, доставляння порушника до органу влади, адміністративне затримання, вилучення речей і документів, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї тощо); заходи адміністративного стягнення (попередження, штраф, громадські роботи, виправні роботи, заходи впливу на неповнолітніх тощо). До кримінального примусу перш

за все належать різні процесуальні заходи забезпечення кримінального провадження: затримання, запобіжні заходи (домашній арешт, тримання під вартою тощо) та інші заходи кримінально-процесуального примусу (привід, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове відсторонення від посади тощо).

Процедурність. Застосування заходів примусу мають суворо відповідати вимогам законів, що регламентують їх застосування. Законодавець детально регламентує порядок та підстави їх застосування, а також встановлює відповідальність за перевищення повноважень із застосування примусу. Так, Закон України «Про Національну поліцію» [115] детально регламентує підстави, порядок застосування спецзасобів (кайданки, гумові кийки, травматична зброя, водомети тощо), а також обмеження у їх застосуванні (наприклад, водомети не можна використовувати при температурі нижче +10°C, а гумовими кийками не можна завдавати ударів по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку і в живіт). Перевищення повноважень при застосуванні сили, у тому числі спеціальних засобів і зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Сутність правоохоронної діяльності має прояв через її функції. Правоохоронні функції – це основні напрями правоохоронної діяльності, здійснення яких спрямовано на виконання завдань з охорони правопорядку шляхом застосування примусових заходів. Охорона правопорядку від протиправних посягань здійснюється шляхом здійснення таких основних правоохоронних функцій:

- 1) запобігання правопорушенням;
- 2) оперативно-розшукова функція;
- 3) охорона життя та власності фізичних чи юридичних осіб;
- 4) охорона громадського порядку та режиму державного кордону;
- 5) розслідування правопорушень;
- 6) виправлення та ресоціалізація засуджених.

Поряд із зазначеним вище, суб'єкти правоохоронної діяльності у сучасному суспільстві можуть здійснювати також і інші функції, які не можна у повному сенсі назвати правоохоронними, а тому їх слід вважати додатковими (надання юридичної допомоги, аналітична, розвідувальна, рятувальна тощо). Додаткові функції можуть бути функціями правоохоронних органів, але не є правоохоронними функціями.

Як уже зазначалося правоохоронна діяльність може здійснюватися державними органами та недержавними суб'єктами. До системи «правоохоронних» слід зараховувати ті державні органи та підрозділи, які реалізують правоохоронні функції та яким властиві правоохоронні ознаки. Але при визначенні переліку правоохоронних органів потрібно враховувати їх неоднорідність. У складі правоохоронних органів можуть діяти підрозділи, які прямо не виконують жодних правоохоронних функцій. Так, у складі СБУ діють кадрові, фінансові та ін. підрозділи. Водночас, у складі в цілому не правоохоронних органів можуть діяти окремі правоохоронні підрозділи. Наприклад, у складі Державної фіскальної служби України діють податкова міліція та служба по боротьбі з контрабандою, функціональна спрямованість яких має суто правоохоронний характер.

До державних суб'єктів правоохоронної діяльності автор зараховує такі правоохоронні органи та підрозділи:

- 1) поліцію (діє відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [115] та ін.);
- 2) податкову міліцію (діє відповідно до Розділу XVIII-2 Податкового кодексу [116] та ін.);
- 3) військову службу правопорядку у Збройних силах України (діє відповідно до Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України» [105] та ін.);
- 4) службу по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил (є підрозділом митниці і діє відповідно до Примірного положення [117], митного та ін. законодавства);

5) Національне антикорупційне бюро України (діє відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [118] та ін.);

6) Державне бюро розслідувань (діє відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [119]);

7) Службу безпеки України (діє відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» [103] та ін.);

8) Прокуратуру України (діє відповідно до Закону України «Про прокуратуру» [120] та ін.);

9) Державну прикордонну службу України (діє відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [121] та ін.);

10) Управління державної охорони України (діє відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [122] та ін.);

11) органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори (діють відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України [123] та ін.);

12) окремі служби та органи охорони довкілля від протиправних посягань (Служба державної охорони природно-заповідного фонду України, органи рибоохорони, Державна лісова охорона, які діють відповідно до положень щодо них [124,125,126]).

Вищезазначений перелік можна в основному вважати вичерпним. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що оперативні підрозділи в Україні можуть створюватись у складі Служби зовнішньої розвідки України та в складі розвідувального органу Міністерства оборони України. Але на теперішній час такі підрозділи позбавлені будь-яких правоохоронних функцій. Вони використовують у своїй діяльності засоби оперативно-розшукової діяльності виключно для отримання розвідувальної інформації в інтересах держави, а розвідувальна функція до категорії правоохоронних не належить.

Автор не зараховує суди до правоохоронних органів, по-перше, тому, що в законодавстві України домінуючою є тенденція до розмежування діяльності судів та правоохоронних органів. По-друге, суди організаційно віднесено до окремої

гілки влади. Сумнівним є підхід об'єднувати їх у рамках однієї категорії як з органами іншої гілки влади, так і вбачати їх призначення у протидії злочинності або адміністративним правопорушенням. Ставити перед судами завдання по боротьбі з правопорушеннями – означало б повертатися від змагальної системи до інквізиційної. Крім того, в демократичних правових державах Європи органи правосуддя не належать ні до правоохоронних органів, ні до сектора безпеки.

Що стосується органів прокуратури, то в цьому випадку тут все залежить від конкретики визначення її місця у механізмові держави. У тих країнах, де прокуратура діє у складі судової гілки влади і має обмежені повноваження у сфері розслідування, її місце в системі правоохоронних органів може бути поставлено під сумнів. В Україні органи прокуратури зберегли організаційну незалежність від судової влади, виконують значні повноваження у сфері досудового розслідування і завжди мали широкі кримінально-процесуальні повноваження [127], а отже, належать до категорії правоохоронних органів.

Як уже зазначалося вище, ми вважаємо, що в сучасному суспільстві ряд правоохоронних функцій може здійснюватися недержавними суб'єктами, яким притаманні також універсальні ознаки правоохоронної діяльності. За таких умов, можна говорити про недержавну правоохоронну діяльність як про вид правоохоронної діяльності, що здійснюється інститутами громадянського суспільства.

Під недержавною правоохоронною діяльністю слід розуміти спеціалізовану діяльність інститутів громадянського суспільства із розшуку осіб, що переховуються від правосуддя, розкриття правопорушень, охорони фізичних та юридичних осіб, їх майна та громадського порядку від протиправних посягань шляхом застосування примусових заходів відповідно до встановленої законом процедури.

У науковій літературі, особливо російській, доволі часто вживається поняття «приватна правоохоронна діяльність». Тлумачний словник вживає слово «приватний» у таких значеннях: який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний; який утримується на кошти однієї особи або кількох

осіб; пов'язаний з індивідуальним господарюванням; який займається індивідуальним господарюванням, володіє чим-небудь індивідуально; який стосується окремої особи (осіб); особистий [128, с. 1118]. Отже, терміни «приватний» та «недержавний» можуть вживатися як синонімічні, а тому поняття «недержавна правоохоронна діяльність» і «приватна правоохоронна діяльність» можна вважати взаємозамінними. Проте більш точним усе ж слід вважати поняття «недержавна правоохоронна діяльність», тому що слово «приватний» має набагато більше значень і може вказувати на ціль отримання прибутку, тоді як деякі суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності можуть функціонувати виключно на громадських засадах.

Крім універсальних ознак, які є властивими правоохоронній діяльності у цілому, недержавній правоохоронній діяльності притаманні також власні, істотні ознаки, які відрізняють її від державної:

по-перше, ця діяльність здійснюється недержавними суб'єктами. Такі суб'єкти можуть мати різні форми: приватне підприємство, громадське об'єднання, індивідуальні форми (громадські помічники/інспектори правоохоронних органів). Вони можуть також мати і муніципальний характер у разі створення правоохоронних формувань у системі органів місцевого самоврядування. В останньому випадку, недержавна правоохоронна діяльність взагалі набуває публічного характеру, оскільки муніципальна влада, поряд із державною, є формою публічної влади;

по-друге, вона здійснюється не від імені держави, а з ініціативи клієнта (окремої фізичної чи юридичної особи) або суспільства (громади). Внаслідок цього суб'єктам недержавної правоохоронної діяльності забороняється видавати себе за працівників правоохоронних органів та використовувати у назві, на одязі, транспорті реагування, будівлях та документації ознаки належності до правоохоронних органів (символіку, формений одяг тощо);

по-третє, ця діяльність має вузький, ніж державна, об'єкт захисту. За тлумачним словником української мови: об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага; предмет наукового дослідження, спеціальної

зацікавленості, компетенції; предмет як будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття; річ, реалія те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність будь-кого, чого-небудь [129, с.289-290]. Не можна стверджувати що суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності охороняють правопорядок або позитивне право в цілому. Об'єкти недержавної правоохоронної діяльності мають більш конкретний характер і визначаються у договорах з клієнтами або прямо в законі. На теперішній час такими об'єктами є: життя та здоров'я фізичних осіб, відносини власності, громадський порядок, встановлений порядок перетину державного кордону та переміщення предметів через митний кордон. Недержавні суб'єкти охороняють наведені об'єкти, які є окремими елементами правопорядку від протиправних посягань.

Факультативними ознаками недержавної правоохоронної діяльності є:

по-перше її переважно договірний характер. Недержавна правоохоронна діяльність переважно опосередковується договорами, в яких чітко визначаються предмет, межі та час виникнення і припинення цих відносин. Державна правоохоронна діяльність за обсягом, часом та колом осіб, як правило, обмежень не має. Звичайно, у цьому правилі можна зайти винятки (наприклад, діяльність громадських помічників правоохоронних органів договірного характеру не має);

по-друге, у ході недержавної правоохоронної діяльності забороняється застосовувати до порушників закону заходи юридичної відповідальності, включаючи правові санкції. Недержавним суб'єктам, як правило, надаються права на застосування заходів попередження та припинення, але не стягнення. Проте, громадським правоохоронним формуванням та громадським помічникам правоохоронних органів згідно з КУпАП дозволяється складати протоколи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення;

по-третє, домінуючим напрямком недержавної правоохоронної діяльності є охорона недержавних інтересів. Як правило, недержавну правоохоронну діяльність спрямовано на охорону приватних чи суспільних інтересів. Державні інтереси при цьому захищаються рідко. У цьому правилі також можна знайти винятки. Так, наприклад, Закон України «Про участь громадян в охороні

громадського порядку і державного кордону» передбачає у статті 1, що громадські об'єднання охорони громадського порядку та державного кордону сприяють «...органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин» [130]. Якщо недержавний суб'єкт (громадське формування) може охороняти державний кордон, то це означає, що безпосереднім об'єктом його охоронної діяльності («вигодонабувачем») у першу чергу є держава. Якщо громадське формування охороняє громадський порядок, то вона охороняє не конкретних фізичних чи юридичних осіб і тут цим об'єктом виступає суспільство. Разом із тим, не можна сказати, що громадські формування відповідно до свого правового статусу охороняють державу чи суспільство в цілому. Їх об'єкт діяльності теж має вузький і більш конкретний характер, а саме: відносини, які складаються у громадських місцях та ділянок державного кордону. С. Невський та Є. Сичов на підставі вивчення архівних матеріалів стверджують, що добровільні дружини за часів імператора Миколи II брали участь у придушенні заворушень під час революції 1905-1907 рр. у Російській імперії. Пізніше із числа членів добровільних дружин було створено ряд монархічних організацій [83, с. 84-91]. Зазначене означає, що суб'єкти приватної правоохоронної діяльності використовувалися владою не тільки для охорони фізичних та юридичних осіб, але й для більш масштабних цілей охорони державного ладу. Відомо, що ДНД в СРСР нерідко використовувались навіть для охорони офіційної ідеології. У США охоронні компанії можуть укласти угоди з органами місцевої влади про надання послуг з охорони населеного пункту в цілому (приватна поліція). Більше того, у сучасному світі практикується укладення угод з охоронними компаніями, з передачею їм в управління пенітенціарні установи.

Недержавна правоохоронна діяльність може мати комерційний (охоронні агентства) та некомерційний характер (громадські формування); здійснюватися на професійній (приватний детектив) або непрофесійній основі (член громадського формування охорони громадського порядку). Недержавна правоохоронна діяльність також може бути публічною (діяльність муніципальних органів охорони правопорядку) та приватною (діяльність служб безпеки підприємств).

Аналіз законодавства дозволяє дійти висновку, що в сучасному світі суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності можуть виконувати такі функції: запобігання правопорушенням; пошуково-розшукова функція; охоронна; охорони громадського порядку; розслідування правопорушень; виправлення та ресоціалізації засуджених. Слід відзначити, що не завжди суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності можуть виконувати дані функції самостійно. Наприклад, деякі із заходів представників громадських формувань охорони громадського порядку можуть реалізовуватися тільки спільно з представниками правоохоронних органів. Більш детально тема функцій кожного суб'єкта недержавної правоохоронної діяльності буде розкрито у наступних розділах роботи.

Схематично погляди дисертанта визначено рис.2.

Рис.2

Недержавна правоохоронна діяльність містить у собі також приватну детективну діяльність та приватну охоронну діяльність, із поняттями яких також потрібно визначитися для поглибленого дослідження. Автор вживає термін «приватна детективна діяльність», оскільки в Україні було утворено новий правоохоронний орган – Національне антикорупційне бюро, у складі якого діють підрозділи детективів. Тому для того, щоб уникнути неточностей до детективної діяльності, доцільно додавати слово «приватний».

Із приводу визначення поняття приватної детективної діяльності можна звернутися до відповідних законопроектів, що вносилися на розгляд до Верховної Ради України.

Так у проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 05.04.2000, поняття детективної діяльності вживалося у двох значеннях:

1) підприємницька діяльність що спрямована на надання на договірній основі фізичним та юридичним особам послуг, передбачених цим Законом, з метою захисту їх прав та законних інтересів. Зазначені послуги надаються

приватними детективами, об'єднаннями приватних детективів (бюро, агентствами, фірмами тощо), що мають спеціальний дозвіл (ліцензію) органів Міністерства юстиції України;

2) детективна діяльність персоналу служб безпеки банків, фірм, компаній та інших суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, яка здійснюється персоналом служб безпеки на основі трудових відносин з відповідними суб'єктами господарювання [131].

У проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 07.04.2004, детективна діяльність визначалась як:

а) підприємницька діяльність, спрямована на надання приватними детективами, детективними агентствами, на договірній основі замовникам (фізичним та юридичним особам) професійних послуг, які передбачені цим Законом і складають систему розшукових заходів з метою забезпечення захисту приватних прав та інтересів замовників;

б) детективна діяльність персоналу служб безпеки суб'єктів господарювання [132].

У проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 01.07.2004 вживається таке визначення: «Детективна діяльність — дозволена органами внутрішніх справ діяльність детективів чи детективних організацій з надання фізичним і юридичним особам, на договірній основі, послуг щодо захисту їхніх законних прав та інтересів» [133].

У проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 25.02.2008, визначено, що приватна детективна діяльність – це передбачена цим Законом підприємницька діяльність фізичних та юридичних осіб, що являє собою систему гласних пошукових заходів, спрямованих на надання приватними детективами, детективними агентствами на договірній основі замовникам (фізичним та юридичним особам) професійних послуг з метою забезпечення та захисту їх законних прав та інтересів [134].

У проекті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 13.12.2012, передбачено, що приватна детективна (розшукова)

діяльність – це дозволена органами внутрішніх справ діяльність приватних детективів або приватних детективних підприємств, їх об'єднань та філій, з надання замовникам (фізичним і юридичним особам) на платній договірній основі детективних послуг з метою захисту їхніх законних прав та інтересів [135]. Практично ідентична по суті дефініція пропонується і в проекті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 28.12.2015 [136].

На думку автора, найбільш чітким є визначення, наведене у проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 25.02.2008, в якому звернуто увагу не лише на те, що це є надання детективних послуг суб'єктами детективної діяльності, але й на те, що детективна діяльність являє собою систему переважно гласних пошукових заходів. Такий підхід проводить правильні паралелі і узгоджується із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

На підставі аналізу відповідних законопроектів автор рекомендує таку дефініцію: «приватна детективна діяльність – це незалежна професійна діяльність, яка становить собою систему пошукових заходів, що здійснюються приватними детективами на договірних засадах із приводу надання детективних послуг та із застосуванням технічних засобів».

Поняття приватної охоронної діяльності визначено в законодавстві. У ст. 1 Закону України «Про охоронну діяльність» зазначено, що охоронна діяльність – це надання послуг з охорони власності та громадян [137]. Із таким підходом важко погодитися, адже під цю категорію підпадають тільки суб'єкти спеціально створені для надання охоронних послуг. Тому, навіть назва вищезазначеного закону виглядає юридично некоректною. Більш точною була б назва: «Про приватну охоронну діяльність» чи «Про недержавну охоронну діяльність». Державна охоронна діяльність здійснюється поліцією охорони та Управлінням державної охорони. Так, у складі Національної поліції діють підрозділи поліції охорони, що спеціально створені для здійснення заходів щодо охорони нерухомих об'єктів та іншого майна, у тому числі вантажів, місць тимчасового зберігання валютних цінностей, забезпечення особистої безпеки громадян, а також технічного захисту інформації на договірних засадах у порядку, встановленому

законодавством. На здійснення охорони спрямована і діяльність Управління державної охорони України – правоохоронного органу спеціального призначення, що підпорядкований Президентові України та підконтрольний Верховній Раді України. Отже, слід розмежовувати поняття державної охоронної діяльності, що її здійснюють переважно правоохоронні органи, та приватної охоронної діяльності, що її здійснюють на професійній основі недержавні суб'єкти.

Суттєвим недоліком зазначеного вище визначення приватної охоронної діяльності є те, що воно визначає охоронну діяльність через слово «послуга». Визначення охоронної діяльності через поняття «послуга» призводить до звуженого переліку суб'єктів приватної охоронної діяльності. «Послуга», як вбачається, є здійсненням однією особою на користь іншої особи певних корисних дій. Виходячи із вищесказаного, наприклад, послугами не є діяльність співробітника організації стосовно самої організації, оскільки їх взаємини регламентовані трудовим договором, посадовою інструкцією та іншими документами. А, отже, служби безпеки підприємств, виходячи з логіки законодавця, охоронної діяльності не здійснюють, незважаючи на те, що де-факто охороняють персонал, майно, інтелектуальну власність своїх підприємств. Автор вважає цю позицію законодавця помилковою.

Більш точно було б розуміти охоронну діяльність як комплекс (систему) режимних, інженерно-технічних та інших заходів з охорони майна та забезпечення особистої безпеки фізичних осіб, що здійснюються на професійній основі.

2.3 Суб'єкти недержавної правоохоронної діяльності: загальний огляд

Існують різні точки зору стосовно переліку суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності. У російській літературі переважна більшість підручників обмежується лише описанням двох суб'єктів: приватних детективних і охоронних служб [50, с. 383-389]. Такий перелік сформовано, звичайно, виходячи із законодавства цієї країни. Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону не згадуються у цьому контексті, тому що в РФ федеральний закон, що регулює їх діяльність, було прийнятий

тільки у 2014 р. Крім цього, до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності інколи зараховують: адвокатуру, громадські формування охорони громадського порядку та державного кордону, недержавних експертів [13, с. 494], приватні юридичні контори, третейські суди, недержавні освітні заклади по підготовці приватних охоронців та приватних детективів, нотаріат [21, с. 76]. Є навіть прихильники віднесення до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності усіх громадян, що здійснюють правоохоронні функції на ситуативній основі [138, с. 22-23].

Автор вважає, що при визначенні суб'єктного складу недержавної правоохоронної діяльності необхідно враховувати два критерії: наявність головних правоохоронних функцій та універсальних ознак правоохоронної діяльності. Інша справа, що в науковій літературі є різні точки зору стосовно переліку правоохоронних функцій та ознак, а тому окремі положення цього параграфу можуть мати дискусійний характер.

Приватні охоронні підприємства та служби безпеки підприємств. Перш за все, слід підкреслити, що законодавець чітко і недвозначно зараховує державні органи охорони до категорії правоохоронних органів. У вітчизняному законодавстві лише невелика кількість правоохоронних органів прямо визнаються як такі у спеціальному законодавстві щодо них. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», Управління державної охорони прямо визначається як «державний правоохоронний орган спеціального призначення». Це саме стосується державної лісової охорони, яку законодавець наділяє статусом правоохоронного органу. У складі Національної поліції також діють структурні підрозділи поліції охорони. Суб'єкти охоронної діяльності відіграють значну роль у протидії правопорушенням проти власності (крадіжки, грабежі, розбої тощо).

Порівняльно-правовий аналіз функцій, що їх виконують державні охоронні органи та недержавні суб'єкти здійснення охоронної діяльності, дозволяє стверджувати, що приватні охоронні агентства, згідно з Законом України «Про охоронну діяльність» здійснюють практично ті ж самі функції, що і спеціалізовані

державні органи забезпечення охорони. Функції, що їх виконує Управління державної охорони, по суті, мало чим відрізняються від функцій, що їх виконують охоронні фірми. Різниця полягає у тому, що відповідний державний орган здійснює охоронну життя осіб, об'єктів, які мають підвищене суспільне значення (забезпечення безпеки найвищих посадових осіб та членів їх сімей, будинків та споруд, де такі особи постійно чи тимчасово перебувають, охорона органів державної влади, важливих державних об'єктів та прилеглих до них територій і акваторій, визначених Президентом України). Державна лісова охорона здійснює правові лісоохоронні та інші заходи, спрямовані на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу [126]. Отже, і державні і недержавні суб'єкти охоронної діяльності виконують одну з головних правоохоронних функцій – охоронну. Крім того, їх діяльність спрямовано також на запобігання правопорушенням. Звичайно, тут можна зробити поправку на те, що Управління державної охорони, на відміну від приватних охоронних організацій, здійснює охоронні функції в силу обов'язку, а не на договірних засадах. Вказане, втім, не може бути застосовано щодо діяльності поліції охорони, яка працює переважно на підставі договорів. Пункт 20 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до повноважень поліції зараховує «здійснення на договірних засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності» [115].

Таким чином, головним призначенням суб'єктів приватної охоронної діяльності є здійснення охоронної функції. За своїм змістом функція охорони полягає в: охороні фізичних осіб; охороні вантажів і цінностей; охороні стаціонарних об'єктів; забезпеченні контрольно-пропускового режиму на об'єктах; проектуванні, монтажі, ремонті, експлуатаційному обслуговуванні технічних систем та засобів відеоспостереження, охоронно-пожежній сигналізації, систем пожежогасіння, контролю доступу; наданні необхідної інформації і консультацій вітчизняним та іноземним юридичним та фізичним особам із питань збереження власності. Але, окрім того, аналіз діючого законодавства свідчить, що ними виконується також превентивна функція (здійснення пропускового режиму на

об'єктах, перевірка документів, що засвідчують особу, проведення відкритої відео- та фотозйомки подій як допоміжний засіб запобігання протиправним діям тощо). У зарубіжних країнах функціональна спрямованість суб'єктів недержавної охоронної діяльності є ширшою. Наприклад, законодавство РФ надає можливість охоронним фірмам брати участь в охороні громадського порядку під час проведення масових заходів, а також здійснювати розшук осіб, які переховуються від правоохоронних органів на підставі укладення договору з ОВС.

Стосовно ознак правоохоронної діяльності (спеціалізованість та можливість застосування примусу), то вони також є притаманними недержавним суб'єктам охоронної діяльності. Так, згідно зі ст. 12 Закону України «Про охоронну діяльність», суб'єкти охоронної діяльності мають право застосовувати такі заходи адміністративного примусу: адміністративного попередження – організовувати пропускний та внутрішньооб'єктовий режими; під час здійснення пропускового режиму на об'єктах охорони проводити огляд речей фізичних осіб, транспортних засобів; вилучати речі і документи, що є знаряддями або предметами правопорушення; перевіряти документи, що засвідчують особу, дозволяти вхід (вихід) осіб, внесення (винесення), ввезення (вивезення) майна, в'їзд (виїзд) транспортних засобів, зокрема щодо їх відповідності складу матеріальних цінностей, що переміщуються на об'єкти охорони (з об'єктів охорони); проводити відкриту відео- та фотозйомку подій як допоміжний засіб запобігання протиправним діям з обов'язковим оприлюдненням на об'єкті, що охороняється, інформації щодо здійснення таких заходів; адміністративного припинення – вимагати від осіб дотримання пропускового та внутрішньо об'єктового режимів, а також припинення протиправних дій, дотримання законності та правопорядку; не допускати проникнення сторонніх осіб та затримувати тих, які намагаються проникнути (проникли) на об'єкт охорони або залишити його, порушуючи встановлені правила, з обов'язковим негайним повідомленням про це територіального органу поліції; протидіяти правопорушникам і негайно повідомляти поліцію про вчинення цими особами кримінального або адміністративного правопорушення.

Приватні суб'єкти охорони, що також наближує їх до державних, мають право застосовувати фізичну силу та спецзасоби (гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби) та службових собак до осіб, які посягають на об'єкт охорони. Застосовування заходів впливу, має суворо відповідати приписам закону або іншого правового акта (договору). Тільки закон або інший правовий акт можуть бути підставою застосування конкретного заходу юридичного впливу і чітко визначати його зміст.

Норми Закону України «Про охоронну діяльність» та установчі документи суб'єктів недержавної охоронної діяльності передбачають, що реалізація охоронної функції є для них головним призначенням, а заходи примусу ними застосовуються для її ефективної реалізації. Отже, ознака спеціалізованості також властива суб'єктам приватної охорони.

Діяльність служб безпеки підприємств не врегульована на сьогоднішній день на законодавчому рівні, що є однією з найбільш вагомих прогалин у вітчизняному законодавстві. Проте у цій сфері є ряд підзаконних актів. Наприклад, Постанова КМУ від 25 квітня 2012 р. «Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів» [139] покладає обов'язок забезпечення громадського порядку під час футбольних змагань на служби безпеки стадіонів та футбольних клубів. Працівники ОВС забезпечують громадський порядок тільки на прилеглих до спортивної споруди територіях та можуть реагувати на порушення на трибунах тільки на підставі письмового звернення голови служби безпеки стадіону або організаторів футбольного матчу. Це положення надає право службам безпеки футбольних стадіонів значні права для запобігання та припинення неправомірних дій глядачів на трибунах футбольних стадіонів.

На підставі вищесказаного, автор вважає, що приватні охоронні підприємства та служби безпеки підприємств можна зарахувати до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Приватні детективні об'єднання та детективи, що здійснюють свою діяльність індивідуально. Функціональне призначення цих суб'єктів є подібним до суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та органів досудового слідства. У США приватні детективні агентства взагалі тривалий час фактично підміняли собою федеральну поліцію (ФБР було створено тільки у ХХ ст.), оскільки юрисдикція місцевих органів поліції обмежувалася територіально.

У сучасному світі приватні детективи на професійній основі здійснюють розшук осіб, що переховуються від правосуддя, зниклих безвісти, пошук викраденого майна, збір інформації по кримінальних справах на підставі договору з учасниками процесу («приватне розслідування»). Такі функції мають очевидний правоохоронний характер та історично є найбільш традиційними для детективів. У більшості країн ядро детективної діяльності полягає саме у здійсненні розшукових функцій (рос. «сыщик», «частный сыск» від слова «шукати», «розшукувати»), тобто детективна діяльність розглядається як приватна розшукова діяльність. Це знаходить своє відображення і в законодавстві. Наприклад, один із проектів закону про детективну діяльність в Україні, депутатів В. Швеця та В. Малишева саме так і називався «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». Разом з тим, в умовах сьогодення коло послуг приватних детективів постійно розширюється і включає в себе наприклад: захист від підприємницького шпигунства та інших проявів недобросовісної конкуренції, з'ясування обставин розголошення комерційної, банківської та ін. видів таємниці, пошук боржників та осіб, що ухиляються від договірних обов'язків тощо. Хоча такі послуги можуть і не мати правоохоронного характеру, проте вони є важливими для забезпечення безпеки підприємництва та створення сприятливих умов для ведення бізнесу в окремих країнах.

Крім того, приватним детективам дозволено здійснювати деякі розшукові заходи, які здійснюються суб'єктами ОРД. Наприклад, Закон Російської Федерації «Про приватну детективну та охоронну діяльність у Російській Федерації» в ст.5, надає право приватним детективам здійснювати: усне опитування громадян та посадових осіб (за їх згодою), наведення довідок, вивчення предметів і документів

(із письмової згоди їх власників), зовнішній огляд будівель, приміщень та інших об'єктів, спостереження для отримання необхідної інформації з метою надання послуг, використання відео- та аудіозапису, кіно- та фотозйомки, технічних та інших засобів, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян і навколишньому середовищу. [140]. Крім того, з дозволу правоохоронних органів, приватний детектив може користуватися даними з офіційних криміналістичних обліків та інформаційних систем: іменних картотек, картотек невпізнаних трупів, дактилоскопічних обліків, обліків втраченої (викраденої) зброї, обліків злочинців за зовнішніми ознаками, обліків злочинів за способами їх вчинення, обліків викрадених і втрачених паспортів та інших особистих документів.

Необхідність застосування примусу для приватних детективів є меншою ніж для суб'єктів приватної охоронної діяльності, проте все ж може мати місце при здійсненні послуг у сфері протидії правопорушенням. Наприклад, при реалізації функції розшуку осіб, що переховуються від правосуддя може виникнути необхідність у застосуванні фізичної сили, спецзасобів, зброї, затримання для доставляння у поліцію тощо. Такі можливості передбачалися практично в усіх законопроектах, що вносилися на розгляд до Верховної Ради України, проте в західних країнах детективи їх застосовують досить рідко, оскільки в разі помилки постраждала особа матиме право звернутися до суду про відшкодування їй матеріальної та моральної шкоди.

Професія приватного детектива передбачає здійсненнями ними правоохоронних функцій, які належать до числа головних, титульних. На підставі вищесказаного, автор вважає, що приватних детективів можна зарахувати до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону. Зв'язок цих суб'єктів з правоохоронною діяльністю видається авторові найбільш очевидним. У фаховій літературі також уже не раз підкреслювалась роль громадських формувань в правоохоронній діяльності. Громадські формування в Україні наразі здійснюють функцію запобігання правопорушенням та охорони громадського порядку і державного кордону.

У рамках здійснення зазначених вище функцій Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» надає їм право: вимагати від громадян додержання правопорядку, припинення адміністративних правопорушень і злочинів, додержання режиму державного кордону, у тому числі на територіях, що межують із державним кордоном, де прикордонну смугу не визначено; у разі підозри у вчиненні адміністративних правопорушень і злочинів перевіряти у громадян документи, що посвідчують їх особу; складати протоколи про адміністративні правопорушення (такі протоколи можуть складатися членами громадських формувань на підставі ст.ст.: 92, 148, 152, 154, 160, 175-1, 179, 185-7, 186-2, 186-4 КУпАП [141]); спільно з працівниками правоохоронних органів затримувати і доставляти до органу внутрішніх справ, підрозділу Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони порядку осіб, які проявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування і не виконували вимог щодо припинення адміністративного правопорушення; входити до клубів, кінотеатрів, стадіонів, інших громадських місць і приміщень за згодою власника чи уповноваженого ним органу для переслідування правопорушника, який переховується, або припинення адміністративних правопорушень чи злочинів; у разі участі спільно з прикордонниками у пошуку порушників кордону за згодою громадян або власника підприємства, установи, організації чи уповноваженого ним органу та в присутності їх представників входити у будь-який час доби до житлових приміщень, на територію і в приміщення підприємств, установ, організацій та оглядати транспортні засоби; у невідкладних випадках використовувати транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям або громадянам (за їх згодою), крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення, для доставлення до лікувальних закладів осіб, що перебувають у безпорадному стані, а також осіб, які потерпіли від нещасних випадків або правопорушень і потребують термінової

медичної допомоги; у разі порушення водіями Правил дорожнього руху, створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходів щодо припинення цього правопорушення, здійснювати перевірку документів у водіїв на право користування та керування транспортними засобами, а також не допускати осіб, які не мають документів або перебувають у стані сп'яніння, до подальшого керування транспортними засобами; під час виконання обов'язків члена громадського формування використовувати за власним бажанням свій або інший приватний автотранспорт за згодою власника або особи, у володінні якої він перебуває. Відшкодування витрат за його використання у таких випадках може провадитися за рахунок коштів громадського формування у порядку, визначеному його положенням (статутом); вести роботу серед населення щодо роз'яснення чинного законодавства про державний кордон України, систему режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі; застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони [130].

Кореляція правового статусу громадських формувань із правоохоронними органами є очевидною і для законодавця. Так, Кримінальний кодекс об'єднує працівників державних правоохоронних органів та членів громадських формувань однією статтею – «Стаття 348. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця». На підставі вищесказаного, автор вважає, що громадські формування правоохоронної спрямованості можна віднести до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, оскільки їм властиві і функції і ознаки правоохоронної діяльності.

Громадські помічники працівників правоохоронних органів та інші індивідуально-правові форми сприяння правоохоронним органам. Їх зв'язок з правоохоронною діяльністю також видається очевидним. Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» не передбачає індивідуальних форм участі громадян в охороні правопорядку, але підзаконні акти вказують на протилежне. Законодавством України передбачена

діяльність різних видів громадських помічників (громадський екологічний інспектор, громадський мисливський інспектор, громадський помічник дільничного, громадський інспектор Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, громадський інспектор сільського господарства та ін.), а також гласних та негласних позаштатних працівників правоохоронних органів. Їхню діяльність спрямовано переважно на попередження правопорушень та на охорону громадського порядку.

Згідно з Наказом МВС України від 11.11.2010 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» [114], громадські помічники дільничних інспекторів працюють на громадських засадах, надають допомогу і сприяють дільничним інспекторам у здійсненні заходів щодо охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, профілактики скоєння правопорушень, у тому числі особами, які перебувають на обліку органів внутрішніх справ. Свої функції вони реалізують переважно на підставі доручень.

Згідно із зазначеним вище положенням, громадський помічник має право: вимагати від громадян та службових осіб неухильного дотримання громадського порядку і негайного припинення правопорушень; вимагати від порушників громадського порядку пред'явлення документів, що посвідчують особу, у випадках, коли встановлення особи необхідне для вирішення питання про притягнення до відповідальності за допущене правопорушення; доставляти до органу внутрішніх справ, у службові приміщення дільничного інспектора, виконавчого органу селищної (сільської) ради або громадського пункту охорони порядку осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, установлення особи порушника, складання протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим; проводити індивідуально-профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення адміністративних правопорушень і злочинів, та тими, хто перебуває на профілактичних обліках органів внутрішніх справ;

складати протоколи про адміністративні правопорушення. Крім того, громадський помічник дільничного інспектора має право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби [114].

На підставі вищесказаного, автор вважає, що громадські помічники працівників правоохоронних органів можна зарахувати до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Усіх, наведених вище суб'єктів автор відносить до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності. Але в літературі до цієї категорії також інколи відносять адвокатів, приватних експертів, третейські суди і т.д. Тому слід більш детально зупинитися і на цьому питанні.

Адвокатура. Діяльність адвокатури і нотаріату безумовно має правозахисний, а не поліцейський характер. Відповідно до п.1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [142]. Адвокат захищає права людини і його діяльність не направлена на боротьбу з адміністративними чи кримінальними правопорушеннями. Ані функції, ані види адвокатської діяльності (так як вони зазначені у ст.19 вищезгаданого закону) не мають на нашу думку нічого спільного з правоохоронними функціями. Крім того, у ході здійснення адвокатської діяльності, адвокат не має права застосовувати заходи правового примусу. Адвокатська діяльність все ж має деякі риси недержавної правоохоронної діяльності, що були визначені у попередньому підрозділі (здійснюється недержавними суб'єктами, на договірних засадах і т.п.), але не має найважливіших універсальних ознак, що властиві як державній, так недержавній правоохоронній діяльності. Дослідники, які відносять адвокатуру до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності вважають захист прав людини однією з основних правоохоронних функцій та ігнорують ознаку правового примусу.

У зв'язку з набуттям чинності КПК 2012 р., дослідники все частіше говорять про так зване «адвокатське розслідування». Дійсно, адвокат, виступаючи в ролі захисника на досудовому слідстві, має право збирати відомості про факти,

що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою. А ст. 93 КПК передбачає, що «сторона захисту...здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» [143]. Із цього приводу, можна сказати, що «адвокатське розслідування» тільки по окремих деталях нагадує офіційне розслідування, що його проводять державні органи. Можливості адвоката щодо проведення слідчих (розшукових) дій залишаються обмеженими. Крім того, «адвокатське розслідування» не є основною функцією адвокатів (ознака спеціалізованості) і в ході його здійснення не можна використовувати заходи правового примусу.

Нотаріат. Відповідно до Закону України «Про нотаріат» [144], нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. В Україні нотаріальну діяльність здійснюють як державні, так і приватні нотаріуси. Окремі нотаріальні дії, крім того, можуть вчиняти також інші особи (посадові особи органів місцевого самоврядування, працівники консульських установ, капітани морських та річкових суден тощо).

У літературі ще за радянських часів неодноразово порушувалось питання стосовно зарахування нотаріату до суб’єктів правоохоронної діяльності. Позиції дослідників, як і у випадку з адвокатурою, тут діаметрально протилежні. Наприклад, С. Фурса, Є. Фурса [145, с. 62], О. Романовський [146, с. 24], Н. Полтавська [147, с. 10] зараховують нотаріат до суб’єктів правоохоронної

діяльності. Протилежною є позиція О. Коротюк [148, с. 8-12], В. Ковальського [111, с. 315] та ін.

На думку автора, вчиняючи нотаріальні дії, наприклад, заходи щодо охорони спадкового майна, нотаріус дійсно може реалізовувати правоохоронну функцію попередження правопорушень, захищаючи таке майно від, наприклад, розкрадання. Проте, нотаріат все ж не можна вважати поліцейним інститутом, якого створено для протидії адміністративним або кримінальним правопорушенням. Його діяльність спрямовано на надання юридичної допомоги і захисту прав людини. Крім того, навіть прихильники віднесення нотаріату до суб'єктів правоохоронної діяльності визнають, що нотаріуси не наділені повноваженнями щодо застосування примусових (поліцейних) заходів. А можливість застосування заходів примусу, автор вважає головною ознакою правоохоронної діяльності. Вчиняючи нотаріальні дії приватний нотаріус здійснює їх від імені держави, а не від імені суспільства чи клієнта. Враховуючи це, автор не відносить приватних нотаріусів до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності.

Приватні експерти. Неоднозначним виглядає питання стосовно можливості віднесення до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності приватних експертів. М. Мельник та М. Хавронюк, наприклад, зараховують приватних експертів до категорії «недержавні правоохоронні організації». Така позиція виглядає дивною, оскільки експерти прямо не виконують жодну із суто правоохоронних функцій та не використовують правовий примус при дослідженні об'єктів експертизи. Основним напрямком діяльності експерта є дослідження. Експерт повинен провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок.

Діяльність приватних експертів регулюється Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженою Мінюстом від 12.12.2011 та низкою інших законів та підзаконних актів. Вони нині можуть виконувати усі

види експертиз, окрім криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних. Ці класи експертиз найчастіше фігурують у кримінальних справах та мають проводитися виключно в державних експертних установах.

Сама по собі експертна діяльність (яка може бути як судовою, так і позасудовою), не може вважатися проявом правоохоронної діяльності, тому що не відповідає її поняттю та ознакам. У випадках призначення експертизи (судом, органами слідства) чи залучення експерта на договірних засадах у зв'язку із судовою справою має місце судово-експертна діяльність, як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [141]. В таких випадках експерти діють в інтересах розслідування та правосуддя. Разом із тим, експертизи можуть мати і позасудовий характер (наприклад, просто для оцінки вартості нерухомості) та не бути взагалі пов'язаними ні з правосуддям, ні з правоохоронною діяльністю.

Державні експертні служби існують структурно, як у складі деяких правоохоронних органів України (МВС, СБУ) і на них поширюється правовий статус службовців правоохоронних органів, так і в складі МОЗ України, МОБ України, МЮ України. Такий підхід законодавця не можна вважати обґрунтованим. Судово-експертна діяльність має бути повністю, не тільки процесуально, але й структурно відокремлена від правоохоронної діяльності. Принципів незалежності та об'єктивності судових експертиз не можна досягти доки органи досудового розслідування та судово-експертні служби об'єднанні структурно. В нормах про незалежність судової експертизи в Законі Республіки Казахстан «Про судову експертизу», а також у Законі Азербайджанської Республіки «Про державну судово-експертну діяльність» передбачається проведення судових експертиз виключно судовими експертами державних СЕУ, які працюють у сфері управління органів юстиції та органів охорони здоров'я цих країн [150, с. 12]. Такий підхід слід визнати більш вдалим, оскільки він дозволяє повною мірою забезпечити незалежність судових експертиз.

В цілому, автор не відносить до переліку суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності приватних експертів, оскільки їм не властиві правоохоронні функції та ознаки.

Розвиток регулювання третейського порядку розгляду справ у нашій державі за незначний період незалежності пройшов два етапи, а саме: у межах національного законодавства і на міжнародному рівні шляхом участі в міжнародних органах арбітражу з урахуванням вимог типового закону ЮНІСТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж [151, с. 233]. Третейські суди, відповідно до Закону України «Про третейські суди» діють тільки для вирішення спорів що виникають із цивільних та господарських правовідносин [152], і їх діяльність не охоплюється понятійним апаратом, застосованим автором у попередніх підрозділах. Автор не відносить суди до правоохоронних органів. Третейські суди не протидіють адміністративним чи кримінальним правопорушенням і не можуть застосовувати примус.

Приватні юридичні контори не можуть належати до суб'єктів недержавної правоохорони, тому що функція надання правової допомоги та правових консультацій є другорядною (факультативною) для правоохоронних органів. Крім того вони не можуть застосовувати примус.

Капітани повітряних, морських чи річкових суден відповідно до ст. 519-531 КПК України уповноважені проводити досудове розслідування у випадку вчинення кримінального правопорушення на судні, що перебуває за межами України. Більш детально це питання регулює «Інструкція про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні», затверджена Наказом ГПУ від 14 листопада 2012 року № 112 [153]. Капітани суден можуть здійснювати у таких випадках окремі заходи забезпечення кримінального провадження (затримання, тимчасове вилучення майна) та проводити слідчі дії (огляд місця події, обшук, особистий обшук) з метою запобігання, припинення та розкриття правопорушення. Очевидно, що

вони при цьому реалізують правоохоронні функції та застосовують примус. Проте, цим суб'єктам не властива ознака спеціалізованості. Крім того, їх діяльність із розслідування здійснюється від імені держави (а не від імені суспільства чи клієнта), тобто у порядку делегування за законом.

18 травня 2015 року на розгляд до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності було подано проект Закону «Про муніципальну варту» [154]. 21 травня 2016 року його було прийнято за основу в першому читанні. Варто нагадати, що створення муніципальних органів правопорядку передбачено Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (затверджена розпорядженням Уряду № 333 від 1 квітня 2014 року). Фактично, законопроектом пропонується створити в Україні аналог муніципальної поліції, інституту, який отримав значне поширення у світі, особливо в США та Великій Британії. Стаття 5 законопроекту передбачає, що створення муніципальної варти можливе у населених пунктах на підставі рішень відповідних рад. Юрисдикція варти має обмежуватись територіальними межами відповідних населених пунктів та фінансуватися з місцевих бюджетів. Зміст ст.ст. 2, 14 та 15 не залишають сумніву в тому, що головним напрямком діяльності варти може стати запобігання правопорушенням та протидія адміністративним проступкам. З огляду на це, їх повноваження значною мірою дублюватимуть повноваження патрульної поліції. У разі створення муніципальну варту можна буде віднести до системи суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності. Проте, на нашу думку, створення муніципальної варти наразі не є нагальним питанням. По-перше, створення такого муніципального органу може стати каталізатором сепаратистських процесів в окремих регіонах України. По-друге, фінансування органу, який дублює повноваження патрульної поліції є не найкращим варіантом витрачання коштів місцевих бюджетів.

На підставі вищевикладеного, до основних суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності можна віднести:

1. Приватні охоронні підприємства.

2. Служби безпеки підприємств.
3. Приватні детективні об'єднання, або детективів, що здійснюють свою діяльність індивідуально.
4. Громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону.
5. Громадських помічників працівників правоохоронних органів та інші індивідуально-правові форми сприяння правоохоронним органам.

Автор не вносить до вищезазначеного переліку адвокатів, приватних нотаріусів та інших суб'єктів, які здійснюють правозахисну діяльність. Така позиція зумовлена теоретичними положеннями попереднього підрозділу і може мати дискусійний характер.

Вищезазначених суб'єктів можна класифікувати залежно від: функціональної спрямованості – суб'єкти, що забезпечують охорону громадського порядку; суб'єкти, що здійснюють розшукову діяльність та діяльність із розслідування; суб'єкти, що здійснюють охоронну діяльність; можливості отримання прибутку – комерційні та некомерційні; організаційних форм – приватне підприємство, об'єднання громадян, самозайнятість; ознаки професійності – професійні та непрофесійні.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що здійснення правоохоронних функцій мало місце задовго до виникнення спеціалізованих державних правоохоронних органів. На підставі дослідження історико-правових даних виділено чотири етапи розвитку недержавної правоохоронної діяльності:

1) недержавна правоохоронна діяльність до формування поліцейських органів (до XVIII ст.). На цьому етапі більшість правоохоронних функцій здійснювалося армією та недержавними суб'єктами. У ранньому середньовіччі держава ще не володіла монополією на примус і силові дії, а тому були поширеними кровна помста і самосуд. Основна причина існування недержавної правоохоронної діяльності на цьому етапі полягала в тому, що державою ще не було утворено спеціалізованих правоохоронних органів, а відповідні функції здійснювалися

державними органами загальної компетенції. У цей період недержавна правоохоронна діяльність не була оформлена організаційно у стабільні інститути і мала ситуативний та стихійний характер;

2) недержавна правоохоронна діяльність після утворення професійних поліцейських органів та до Жовтневої революції 1917 р. (XVIII – поч. XX ст.). Зміцнення абсолютизму в країнах Європи призвело до значного посилення впливу державної влади на всі сфери життєдіяльності суспільства. Окремим проявом розвитку абсолютизму в Російській імперії стало утворення спеціалізованих правоохоронних органів. Перманентною проблемою цього етапу була малочисельність поліцейських органів внаслідок об'єктивних причин економічного характеру. У зв'язку із цим до здійснення правоохоронних функцій продовжувалися залучатися регулярна армія та недержавні інститути, що підтверджується відповідними положеннями військових статутів та іншими правовими актами цього періоду. Недержавна правоохоронна діяльність оформлюється організаційно та контролюється державою. Отримала поширення діяльність окремих недержавних охоронних структур та нормативна регламентація діяльності громадських правоохоронних формувань;

3) недержавна правоохоронна діяльність радянського періоду (1917 – 1991 рр.). В умовах тоталітарного радянського режиму на теренах України посилився етатистський вектор правоохоронної діяльності. Більшість правоохоронних функцій було монополізовано державою і виконувалася виключно спеціально створеними правоохоронними органами. Тоталітарна держава протидіяла існуванню незалежного від нього громадянського суспільства, внаслідок чого розвиток недержавних правоохоронних інститутів було сповільнено. Водночас у сфері охорони громадського порядку практикувалося створення різного роду громадських правоохоронних формувань (товариства сприяння міліції, бригади сприяння міліції, добровільні народні дружини – ДНД), але їх діяльність нерідко мала формальний та заідеологізований характер;

4) недержавна правоохоронна діяльність в період роздержавлення правоохоронних функцій (кінець XX ст. і дотепер). Соціально-економічні

перетворення, що розпочалися після ліквідації СРСР, активізували розвиток громадянського суспільства та інститутів недержавної правоохорони. Уже на початку 90-х рр. в Україні з'явилися перші охоронні та детективні агентства. Проте законотворча діяльність у цій сфері значно відставала від потреб суспільного розвитку і реалій суспільних відносин. Закон України «Про охоронну діяльність» було прийнято тільки у 2012 р., а приватна детективна діяльність продовжує залишатися нерегульованою, незважаючи на численні спроби увести її у законодавче русло. На початку 90-х рр. припинили свою діяльність більшість ДНД. Для їх відновлення у 2001 р. було прийнято Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», але бажаних результатів досягти не вдалося. На теперішній час в органів влади відсутня чітка стратегія і концепція розвитку недержавного сектора забезпечення правопорядку.

2. Сформульовано дефініцію правоохоронної діяльності як спеціалізованої діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства з охорони правопорядку від протиправних посягань шляхом застосування заходів правового примусу відповідно до встановленої законом процедури.

3. З'ясовано, що об'єктом правоохоронної діяльності є саме забезпечення правопорядку, тобто частина системи суспільних відносин, які врегульовані нормами права. До універсальних (істотних) ознак правоохоронної діяльності, які властивими діяльності усіх її суб'єктів, можна зарахувати: спеціалізованість, можливість застосування правового примусу та процедурність. Охорона правопорядку від протиправних посягань здійснюється шляхом здійснення таких основних правоохоронних функцій: запобігання правопорушенням, їх виявлення; оперативно-розшукова функція; охорона життя та власності фізичних чи юридичних осіб; охорона громадського порядку та режиму державного кордону; розслідування правопорушень; виправлення та ресоціалізація правопорушників.

4. Обґрунтовано думку, що основні правоохоронні функції та істотні ознаки правоохоронної діяльності можуть належати недержавним суб'єктам, що дає підстави для використання терміна «недержавна правоохоронна діяльність». Під недержавною правоохоронною діяльністю слід розуміти спеціалізовану діяльність

інститутів громадянського суспільства із розшуку осіб, що переховуються від правосуддя, розкриття правопорушень, охорони фізичних і юридичних осіб, їх майна та громадського порядку від протиправних посягань шляхом застосування примусових заходів відповідно до встановленої законом процедури. Недержавна правоохоронна діяльність є окремим різновидом правоохоронної діяльності. Зазначено, що специфічними ознаками недержавної правоохоронної діяльності є те, що вона здійснюється недержавними суб'єктами, від імені клієнта або громади та має вужчий, ніж державна, об'єкт захисту. Факультативними ознаками недержавної правоохоронної діяльності є її переважно договірний характер, спрямованість на захист приватно-правових інтересів та обмеженість у застосуванні заходів юридичної відповідальності.

5. Встановлено, що видами недержавної правоохоронної діяльності є приватна детективна та приватна охоронна діяльність. Під охоронною діяльністю запропоновано розуміти комплекс (систему) режимних, інженерно-технічних та інших заходів з охорони майна та забезпечення особистої безпеки фізичних осіб, що здійснюються на професійній основі. Приватна детективна діяльність – це незалежна професійна діяльність, яка становить собою систему пошукових заходів, що здійснюються приватними детективами на договірних засадах з приводу надання детективних послуг та із застосуванням технічних засобів.

6. Обґрунтовано думку, що до основних суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності слід віднести: 1) приватні охоронні підприємства; 2) служби безпеки підприємств; 3) приватні детективні об'єднання, або детективів, що здійснюють свою діяльність індивідуально; 4) громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону; 5) громадських помічників правоохоронних органів та інші індивідуально-правові форми сприяння цим органам. Відзначено, що до зазначеного переліку не належать суб'єкти правозахисної діяльності, а також недержавні суб'єкти, що виконують правоохоронні функції у порядку делегування, оскільки вони не відповідають істотним критеріям правоохоронної діяльності. До них слід віднести капітанів морських і річкових суден, адвокатів, приватних нотаріусів, приватних експертів,

третейські суди. З'ясовано, що суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності можна класифікувати залежно від: цілей і функціональної спрямованості, можливості отримання прибутку, організаційних форм, ознак професійності.

РОЗДІЛ 3

ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Сутність приватної детективної діяльності

Детектив (від. лат. *detectio* – розкриття; англ. *detective*) – агент карного розшуку поліції, сищик [155, с. 186]. «Детективом» називають співробітника поліцейських структур деяких зарубіжних країн, переважно організованих на основі англосаксонської системи права, країн Британської Співдружності, фахівців з розслідування злочинів, які здійснюють збір інформації про факти, що можуть бути використані в суді як докази. Детектив має багато спільного із професією слідчого в українській правовій системі, але діяльність детектива традиційно мала більш універсальний характер. Детектив поєднує в собі оперативного працівника та слідчого. Кримінальний процес США та Великої Британії не містить таких стадій як дізнання чи досудове слідство та чіткого розмежування слідчої та оперативно-розшукової діяльності. Тому, детектив може поєднувати огляди, обшуки, допити з аудіо-, відеоконтролем особи, спостереженням за особою чи, наприклад, використовувати конфіденційне співробітництво.

Після прийняття КПК України 2012 р. різниця між детективами в західних країнах та слідчими в Україні, у цьому аспекті, частково зменшилася, внаслідок закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві категорії негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчий за КПК України 1960 р., звичайно, суттєво відрізнявся від детектива. Можливо, факт радикальної зміни кримінально-процесуального статусу слідчого вплинув на законодавця при розробці Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» [118], який оперує не терміном «слідчий», а терміном «детектив». Відповідно до ст. 10 цього закону, оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, зарахованих законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової

діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, які є державними службовцями.

Відповідно до Закону Великої Британії «Про реформу поліції» 2002 року (Police Reform Act 2002), детективами можуть стати особи, що мають стаж роботи офіцером поліції не менше двох років, пройшли спеціальну підготовку та склали іспити. Детективні департаменти, служби [(Criminal Investigation Department (CID))] створені при територіальних органах поліції і займаються розслідуванням тяжких злочинів (вбивства, зґвалтування, злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю тощо). У складі цих детективних служб можуть утворюватися відділи, які спеціалізуються на розслідуванні окремих категорій тяжких злочинів [156]. Детективи, на відміну від інших офіцерів поліції, при виконанні службових обов'язків носять звичайний цивільний одяг. Проте їм присвоюються ті ж самі звання, що і звичайним офіцерам поліції з приставкою «детектив».

Detective Constable (DC or Det Con) – Констебль

Detective Sergeant (DS or Det Sgt) – Сержант

Detective Inspector (DI or Det Insp) – Інспектор

Detective Chief Inspector (DCI or Det Ch Insp) – Головний інспектор

Detective Superintendent (DSI or Det Supt) – Суперінтендант

Detective Chief Superintendent (DCS or Det Ch Supt) – Головний суперінтендант [156].

Ці спеціальні звання по суті відповідають вітчизняним званням молодшого та середнього офіцерського складів (від лейтенанта до полковника включно). Старші офіцерські звання детективам не присвоюються. Порядок зарахування на державну службу в поліцію Великої Британії докорінним чином відрізняється від порядку, що існує в Україні. Систему британської поліцейської освіти можна назвати більшою мірою поліцейською підготовкою, ніж поліцейською освітою, оскільки у ній більшу роль відіграють практична підготовка, стажування, практика. Н. Матюхіна зазначає, що після зарахування на службу всі новобранці

проходять 15-тижневий курс підготовки у навчальних центрах (для Столичної поліції –18-тижневий), де набувають навичок поліцейської практики. Випускники цих курсів повинні пройти дворічний апробаційний період в одному із підрозділів поліції в уніформі під наглядом призначеного наставника, після чого їм присвоюють звання констебля [59, с. 49,60].

Поряд із детективами поліції у багатьох країнах світу існують приватні детективи. Під приватною детективною діяльністю пропонуємо розуміти незалежну професійну діяльність, яка становить собою систему пошукових заходів, що здійснюються приватними детективами на договірних засадах з приводу надання детективних послуг та із застосуванням технічних засобів.

Для розуміння сутності приватної детективної діяльності слід детальніше зупинитися на таких її аспектах як:

- 1) професійність;
- 2) незалежність професійної діяльності;
- 3) розшуково-пошуковий характер;
- 4) договірні основи здійснення;
- 5) співвідношення з оперативно-розшуковою та слідчою діяльністю.

Оскільки приватна детективна діяльність – це не хобі, а професійна діяльність, у сучасних країнах поширена практика створення спеціальних навчальних закладів для професійної підготовки та підвищення кваліфікації приватних детективів. Як правило, навчання в заочній формі та формі екстернату для них не допускається. С. Мусієнко зазначає, що в США існує 14 коледжів приватного розшуку, що випускають спеціалістів зі ступенем бакалавра та 5 коледжів – зі ступенем магістра приватного розшуку [29, с. 583].

У Російській Федерації відповідна освітня діяльність регламентується на законодавчому рівні. Закон РФ «Про приватну детективну та охоронну діяльність в Російській Федерації» передбачає, що професійне навчання для роботи приватними детективами здійснюються в організаціях, що здійснюють освітню діяльність за основними програмами професійного навчання і додатковим професійними програмами за винятком заочної та екстернатної форми. МВС РФ

було розроблено типові програми професійного навчання приватних детективів [157]. Навчальна програма містить у собі юридичну підготовку, тактико-спеціальну, технічну, психологічну, підготовку з надання першої медичної допомоги та підсумкову атестацію.

Правова підготовка включає в себе: правові основи приватної детективної діяльності; основи кримінального права; кримінального процесу, криміналістики; цивільного права; цивільного процесуального права; адміністративного права; застосування спеціальних засобів приватними детективами;

Тактико-спеціальна підготовка містить у собі: види послуг, дозволених в недержавній (приватної) розшукової діяльності; організаційні і тактичні основи діяльності приватних детективів при наданні розшукових послуг; використання технічних та інших засобів недержавної (приватної) розшукової діяльності, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян і навколишньому середовищу.

Технічна підготовка охоплює вивчення та оволодіння: технічними засобами, що використовуються в ході детективної діяльності; систем управління технічними засобами; засобів пожежогасіння, зв'язку і роботи з ними.

Психологічна підготовка включає у себе психологічні аспекти детективної діяльності; стресові фактори та способи їх подолання.

Медична підготовка містить загальні відомості про будову організму людини; основні ознаки травм і гострих захворювань; способи надання першої медичної допомоги зокрема при ударах, вивихах, переломах; правила надання долікарської допомоги особам, які отримали тілесні ушкодження при вогнепальних пораненнях; надання долікарської допомоги при ураженнях сльозоточивими і дратівливими речовинами, електрострумом; прийоми реанімаційної допомоги.

Найпідготовленішими приватними детективами стають, як правило, колишні слідчі та оперативні працівники правоохоронних органів. До них висуваються, як правило, вимоги щодо несумісності, схожі до тих, що стосуються державних службовців. Такі вимоги встановлювались практично в усіх законопроектах України щодо детективної діяльності, встановлюються вони і

російським законодавством. Наприклад, законопроект депутатів В. Швеця та В. Малишева «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 13.12.2012 у ст. 5 передбачав що «приватний детектив не може займати будь-яку посаду в органах державної влади і місцевого самоврядування, правоохоронних та судових органах» [135]. Очевидно, що зауваження про судові і правоохоронні органи тут було зайвим.

Успішне оволодіння професійною діяльністю насамперед залежить від розуміння її змісту. Детективна діяльність є дуже різноплановою за своїм характером. Її зміст складає коло послуг, що можуть надаватися приватними детективами на законних підставах. У більшості країн ядро детективної діяльності становлять розшукові функції (рос. «сыщик», «частный сыск» від слова «шукати», «розшукувати»), тобто детективна діяльність розглядається здебільшого як приватна розшукова діяльність. Це може дістати відображення і в законодавстві. Наприклад, один із проектів закону про детективну діяльність в Україні, депутатів В. Швеця та В. Малишева саме так і називався «Про приватну детективну (розшукову) діяльність».

Детективна діяльність є передусім розшуковою тому, що в процесі її проведення встановлюються фактичні дані про правопорушення, осіб, що їх вчинили та зниклих безвісти. Подібна діяльність є характерною для оперативно-розшукових підрозділів правоохоронних органів. Крім того, в ході її здійснення детективам зазвичай надається право застосовувати гласні (а в деяких країнах і негласні) розшукові заходи, які є характерними для ОРД.

Згідно ст.2 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. В Україні нині таку діяльність здійснюють лише оперативні підрозділи правоохоронних органів, визначених у ст. 5 зазначеного вище закону. Проте, традиційно схожі оперативні заходи використовують у своїй діяльності і приватні детективи. Наприклад, закон Російської Федерації «Про приватну детективну та охоронну діяльність у Російській Федерації» (ст. 5) надає право приватним

детективам здійснювати: усне опитування громадян та посадових осіб (за їх згодою), наведення довідок, вивчення предметів і документів (з письмової згоди їх власників), зовнішній огляд будівель, приміщень та інших об'єктів, спостереження для отримання необхідної інформації, використання відео- та аудіозапису, кіно- та фотозйомки, технічних та інших засобів, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян і навколишньому середовищу, відповідно до законодавства Російської Федерації [140]. Із дозволу правоохоронних органів, приватний детектив може користуватися даними офіційних криміналістичних обліків та інформаційних систем: іменних картотек, картотек невпізнаних трупів, а також дактилоскопічних обліків, обліків втраченої (викраденої) зброї, обліків злочинців за зовнішніми ознаками, обліків злочинів за способами їх вчинення, обліків викрадених і втрачених паспортів та інших особистих документів. Для успішного втілення в життя можливості використання вищеперерахованих джерел правоохоронної інформації приватному детективу потрібно повідомити про свої наміри органи внутрішніх справ та направити відповідний письмовий запит.

Проте, детективну діяльність не можна повною мірою назвати оперативною і повністю ототожнювати її з оперативно-розшуковою діяльністю. Як зазначається в літературі, сам термін «оперативно-розшукова діяльність» означає, відповідно до тлумачного словника, що розшук здійснюється практично, швидко, завчасно може змінити хід справи, реалізувати відповідні матеріали [158]. Крім того, поняття «оперативний» часто пов'язується не тільки зі швидкістю, гнучкістю, але й з таємністю роботи. Швидкість реагування і конфіденційність у роботі – невід'ємні ознаки оперативності [159, с. 13]. Негласність роботи детектива і використання ним спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (приховані відеокамери, прослуховуючі пристрої тощо) обмежується у більшості країн світу. Проте, з іншого боку, елементи конспіративності в діяльності приватного детектива також присутні. Наприклад, у деяких країнах приватним детективам дозволяється опитувати громадян з приховуванням своєї особи, використовувати конфіденційне співробітництво,

застосовувати прийоми спостереження без привертання уваги з боку оточуючих. Як правило, встановлюються також спеціальні правила щодо зберігання та розголошення зібраної приватним детективом інформації.

Приватна детективна діяльність не обмежується цілями, які законодавчо визначені для оперативно-розшукової діяльності та розслідування і на відміну них – не має настільки вираженої антикримінальної спрямованості. Згідно ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Завданням слідчої діяльності здебільшого є швидке та повне розкриття кримінальних правопорушень.

До змісту приватної детективної діяльності, як правило, входять послуги зі збору відомостей по кримінальних провадженнях на договірній основі з учасниками процесу, розшук осіб, які переховуються від судочинства, а також розшук викраденого майна клієнта. Разом із тим, приватна детективна діяльність має більш різноплановий характер. Сучасні детективні агентства, крім того, надають послуги із:

- вивчення ринку, пошук і збір інформації для клієнтів з метою підготовки ділових переговорів, з'ясування фінансового стану, рівня реальної кредитоспроможності і надійності існуючих та потенційних ділових партнерів;

- відтворення для замовника втраченої (зниклої) інформації з питань його приватних інтересів;

- пошук і збір біографічних та інших відомостей про осіб – потенційних або існуючих клієнтів і партнерів замовника послуг;

- захист замовників (суб'єктів господарювання) від підприємницького шпигунства та інших проявів недобросовісної конкуренції;

з'ясування обставин розголошення комерційної, банківської, науково - технічної або іншої інформації, що становить службову, комерційну або особисту приватну таємницю;

пошук і виявлення фактів протиправного використання прав інтелектуальної власності, які є власністю замовника;

встановлення авторів і відправників анонімних листів, поширювачів відомостей, що ганьблять окремих осіб;

пошук боржників та осіб, які ухиляються від виконання своїх договірних обов'язків.

Частина перелічених функцій має суто превентивний характер, деякі спрямовано на охорону приватно-правових відносин, забезпечення безпеки та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Тому зміст приватної детективної діяльності має значно ширший характер на відміну від слідчої чи оперативно-розшукової діяльності. На сучасному етапі приватна детективна діяльність відіграє значну роль у забезпеченні безпеки та захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Водночас, діяльність державних органів та служб по цьому напрямку за часів незалежності не завжди можна назвати успішною.

Приватна детективна діяльність є, по-суті, незалежною професійною діяльністю. У спеціальній літературі та деяких законопроектах, що вносились на розгляд до Верховної Ради України детективну діяльність часто розглядали виключно як різновид підприємництва. Такий підхід слід визнати помилковим, як із позиції сучасної юриспруденції, так із економічної теорії. Проблема визначення економіко-правової природи детективної діяльності є важливим теоретичним питанням, яке буде потребувати вирішення на законодавчому рівні. Подібні питання не раз ставилися теоретиками і практиками з приводу співвідношення адвокатської та приватної експертної діяльності та підприємництва. Законодавець цю проблему вирішив, шляхом використання категорії «незалежна професійна діяльність». Згідно з Податковим кодексом України (абзац другий пункту 14.1.226) «незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності,

діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, осіб, зайнятих релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб». Також ПКУ визначає (абзац перший пункту 14.1.226), що «самозайнята особа – це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або проводить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності» [116]. Зазначені вище визначення показують, що законодавець розводить підприємницьку та незалежну професійну діяльність. Тобто з формальної точки зору незалежна професійна діяльність не є підприємницькою.

Проте, тут виникає очевидна проблема, пов'язана з тим, що Податковий кодекс України не дає сутнісного визначення незалежної професійної діяльності і обмежується лише простим переліком суб'єктів, що її здійснюють. Тому, для того щоб продемонструвати, що детективна діяльність не є підприємницькою слід звернутися до економічної теорії і встановити різницю між підприємницькою та незалежною професійною діяльністю. Фундаментальна різниця між підприємництвом та незалежною професійною діяльністю, на наш погляд, полягає у розрізненні понять «прибуток» та «винагорода за працю». Прибуток, як відомо, є метою підприємницької діяльності і, по суті, – різницею між доходами та витратами. Прибуток формується внаслідок різниці між собівартістю (вартість) товарів та послуг та ціною, за яку підприємець згоден надати товари чи послуги. Ціна перевищує собівартість на суму додаткової вартості, яка є основою прибутку. Великою мірою, саме із доданої вартості К. Маркс виводив свою критику капіталізму і теорію «експлуатації» [160, с. 59].

Гроші, що отримує за свою діяльність адвокат чи детектив, по суті, в економічному сенсі, є «заробітною платою», винагородою за працю, оплатою його праці, гонораром. Тому приватний детектив (так само як і адвокат, недержавний експерт чи приватний нотаріус) є швидше найманим працівником, який отримує винагороду за працю, яка відображає ціну його робочої сили, а не

підприємцем, який отримує прибуток. З вищесказаного випливає, що приватна детективна діяльність не є підприємницькою, оскільки детектив отримує винагороду за працю, а не прибуток і тому його діяльність юридично слід віднести до категорії незалежної професійної діяльності. Вищесказане, має важливі наслідки, які пов'язані з тим, що на детективів не повинні розповсюджуватися норми цивільного, податкового та господарського законодавства в сфері підприємницької діяльності.

На жаль, українське законодавство ще недостатньо чітко проводить межу між підприємницькою та незалежною професійною діяльністю. Це помітно на прикладі адвокатської діяльності.

Детективна діяльність здійснюється виключно на договірній основі. Такі договори укладаються як зі звичайними фізичними та юридичними особами, так і з правоохоронними органами, – учасниками юридичного процесу. Приватний детектив зобов'язаний укласти з кожним із своїх замовників договір на надання розшукових послуг в письмовій формі, в якому мають бути відображені відомості про сторони договору, у тому числі номер і дата видачі ліцензії, вид і зміст послуг, що надаються, термін їх надання, вартість послуг або порядок її визначення. Нерідко до таких договорів висуваються законодавчі вимоги щодо обов'язкового терміну їх зберігання. Але детективні агентства прагнуть уникати накопичення великих масивів даних по клієнтах, з огляду на ризик їх втрати, що може призвести до необхідності відшкодування збитків і значних судових витрат.

Форми договорів детектива з правоохоронними органами можуть мати типову структуру, що відрізняє їх від цивільно-правових договорів. Так Наказ МВС Російської Федерації від 17 квітня 2013 № 211 «Про затвердження типових форм угод про сприяння приватних охоронних організацій правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку і про сприяння приватних детективів правоохоронним органам у попередженні та розкритті злочинів, попередження та припинення адміністративних правопорушень» [161] визначає форму саме таких договорів.

3.2. Моделі приватної детективної діяльності: зарубіжний досвід

Порівняльно-правове дослідження приватної детективної діяльності має важливе значення у контексті імплементації інституту приватних детективів в Україні, оскільки воно дозволить з'ясувати найбільш оптимальні та ефективні положення, що можуть бути враховані в законотворчому процесі в Україні країні. На теперішній час спеціальне законодавство щодо детективної діяльності є не тільки в країнах ЄС та США, але й в деяких пострадянських країнах.

У зв'язку з цим доцільно порівняти законодавство окремих країн в сфері приватної детективної діяльності щодо: вимог для кандидатів в детективи, ліцензування, страхування професійної відповідальності, права на використання зброї, кримінально-процесуального статусу, організаційних форм, а також проблем взаємодії приватних детективів та працівників правоохоронних органів.

Стосовно питання вимог до кандидатів в детективи, в законодавстві більшості країн можна виявити багато спільних положень. Як правило вимоги щодо віку передбачають необхідність досягнення 21 року (РФ, Молдова, Польща та ін.), але інколи встановлюється вимоги досягнення 23 років (Ізраїль) та 18 і 25 років (деякі штати США). Як правило, встановлюються також вимоги щодо громадянства, юридичної освіти, відсутності судимості та психічних аномалій. Разом із тим, окремі країни мають суттєві розбіжності щодо наявності стажу роботи в правоохоронних органах для кандидатів у детективи. За цією ознакою країни можна розподілити на дві групи.

До країн, в яких вимоги щодо стажу роботи в правоохоронних органах не є обов'язковими, можна зарахувати Російську Федерацію, Республіку Молдова, Республіку Польща, Королівство Іспанія та ін.

У Російській Федерації діяльність приватних детективів регламентується Законом «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації» від 11 березня 1992 р. (далі – Закон) [140]. Змін до нього вносилось відносно небагато, що може вказувати на високу правову якість цього акту. Вагомі зміни до документа вносилися 2010 році – утратив силу Розділ IV згаданого закону, що передбачав змішані форми детективної та охоронної діяльності. Ці положення

виглядали юридично некоректними, оскільки розмивали компетенції обох напрямків діяльності та могли призвести до порушень закону. Згідно з п 4. ст. 1.1. Закону приватний детектив – це громадянин Російської Федерації, зареєстрований як індивідуальний підприємець, який отримав у встановленому законом порядку ліцензію на здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності і надає послуги, передбачені ч. 2 ст. 3 Закону про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації.

Закон не передбачає окремою статтею вимог до кандидатів у детективи. Але зі змісту ст. 6 Закону можна зробити висновок, що кандидат, окрім громадянства РФ повинен мати середню професійну юридичну освіту або вищу юридичну освіту або проходження професійного навчання для роботи приватним детективом, або стаж роботи в оперативних або слідчих підрозділах не менше трьох років. Ці вимоги є альтернативними. Крім того не можуть бути детективами: громадяни, які не досягли двадцяти одного року; громадяни, які перебувають на обліку в органах охорони здоров'я з приводу психічного захворювання, алкоголізму чи наркоманії; громадяни, які мають судимість за вчинення умисного злочину; громадяни, яким пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину (до вирішення питання про їх винність у встановленому законом порядку); громадяни, звільнені з державної служби, із судових, прокурорських та інших правоохоронних органів за компрометуючими підставами; колишні працівники правоохоронних органів, що здійснювали контроль за приватною детективною й охоронною діяльністю, якщо з дня їх звільнення не минув рік; громадяни, щодо яких за результатами перевірки, є висновок про неможливість допуску щодо здійснення приватної детективної діяльності у зв'язку з підвищеною небезпекою порушення прав і свобод громадян, виникненням загрози суспільній безпеці; громадянам, що не пройшли обов'язкової державної дактилоскопічної реєстрації.

У РФ вимога щодо стажу роботи в правоохоронних органах є не обов'язковою у разі наявності вищої юридичної освіти або середньої спеціальної юридичної освіти або проходження професійного навчання для

роботи як приватного детектива. Прогресивними виглядають положення щодо необхідності проходження спеціальної перевірки та обов'язкової державної дактилоскопічної реєстрації. Перше дозволяє глибше зв'язувати репутацію кандидата в детективи, а друге є суттєвою перешкодою для проникнення кримінальних елементів у сферу приватного розшуку, полегшує державний контроль за детективною діяльністю.

Закон Республіки Молдови «Про приватну детективну і охоронну діяльність» [162] від 4 липня 2003 р. передбачає в ст. 18 і 20, що приватною детективною діяльністю можуть займатися тільки громадяни Республіки Молдова, які мають юридичну освіту або спеціальну підготовку у цій галузі. Забороняється допуск до приватної детективної діяльності осіб: які не досягли 21 року; помічених у систематичному порушенні громадського порядку, споживанні наркотиків і судимих за вчинення умисного злочину; не атестованих в установленому порядку для здійснення детективної діяльності; переслідуваних у кримінальному порядку. Вимоги щодо стажу роботи не встановлюються, як і багато інших цілком обґрунтованих вимог, які є в аналогічному Законі РФ. Тому у цьому питанні відповідні положення російського законодавства слід визнати більш конкретними, повними і продуманими.

Детективна діяльність в Республіці Польща регулюється Законом «Про детективні послуги» від 6 липня 2001 р. [163]. Цей закон визначає права та обов'язки детективів, містить процедурні норми з набуття права здійснювати детективні послуги. Закон визначає основні терміни: «детектив», «детективні послуги», «детективна діяльність». Відповідно до ст. 29 згаданого вище Закону детективом у Польщі може бути особа, яка досягла 21 року, має польське громадянство, громадянство іншої держави-члена Європейського Союзу, Швейцарії або держави-члена Європейської асоціації вільної торгівлі, яка є стороною угоди про Європейський економічний простір; має хоча б середню освіту, повну правоздатність, не була засуджена за умисний злочин чи звільнена з правоохоронних органів за дисциплінарний проступок протягом останніх п'яти років, має позитивну характеристику (відгук) начальника поліції за місцем

проживання (Муніципальний Комендант Поліції), складала кваліфікаційний іспит. Відповідно до ст. 41 згаданого Закону, детективи повинні проходити періодичні медичні та психологічні огляди.

Таким чином, у Польщі не встановлюється вимог не тільки щодо стажу роботи в правоохоронних органах, але й щодо юридичної освіти. Натомість, встановлено вимогу щодо кваліфікаційного іспиту. Остання уявляється доцільною лише у випадках, коли законодавство не встановлює спеціальних вимог щодо стажу роботи в правоохоронних органах. У цілому, вимоги до детективів у Польщі виглядають недостатньо диференційованими. Залишається незрозумілим, навіщо, наприклад, слідчому с 10-річним стажем роботи в правоохоронних органах потрібно проходити кваліфікаційний іспит.

Дещо схожими є вимоги до приватних детективів в Іспанії, де їх діяльність приватних детективів регулюється Законом «Про приватну безпеку» № 23/1992 від 30 липня 1992 р. (Ley de Seguridad privada) [164] і Королівським декретом № 2364/94 Про Регламентацію питань приватної безпеки (Reglamento de Seguridad Privada) [165]. Обидва законодавчих акта також визначають правові засади охоронної діяльності. Закон «Про приватну безпеку» встановлює такі вимоги до приватних детективів: кандидат повинен бути повнолітнім, фізично і психічно здоровим, мати диплом бакалавра, не мати судимості, мати громадянство країни члена ЄС; кандидат зобов'язаний скласти іспит на професійну придатність; мати офіційний диплом приватного детектива. Видача такого диплома здійснюється після проходження спеціального курсу навчання і досягнення певного рівня знань і умінь.

До країн, в яких вимоги щодо стажу роботи в правоохоронних органах є обов'язковими можна віднести Латвію, Ізраїль, США (більшість штатів). Сейм Республіки Латвія прийняв Закон «Про приватну детективну діяльність» 5 липня 2001 року. Окрім цього закону діють також Правила ліцензування та сертифікації детективів затверджених Кабінетом Міністрів Латвії № 742 [32, с.46-50]. Вимоги до приватних детективів за законодавством Латвії, є суворішими порівняно з аналогічними вимогами у Польщі. Кандидату потрібно мати: громадянство Латвії

(будь-якої іншої країни Європейського Союзу, Європейської економічної зони) повну вищу юридичну освіту та не менше п'яти років досвіду роботи в правоохоронних органах (суді, прокуратурі, поліції, слідчих органах, національних органах безпеки). Складання окремого кваліфікаційного іспиту не передбачається. Такі вимоги до кандидатів в детективи пояснюються доволі широким спектром прав, якими законодавчо наділені приватні детективи. Зокрема вони можуть здійснювати: опитування громадян з приховуванням своєї особи, деталізоване опитування громадянина за його згодою, приймати від нього письмові пояснення щодо фактів та обставин справи, огляд закритих для публічного доступу місць, обладнання, документів з дозволу власника; прихований або відкритий огляд громадських місць; відкрите або приховане спостереження за особами, предметами та їх переміщеннями. Для цього дозволяється використовувати фото-, відеозйомку, аудіо запис, а також інші технічні засоби.

В Ізраїлі, згідно з Законом «Про приватних слідчих і охоронний сервіс» [32, с. 46-50], кандидат в детективи повинен відповідати таким критеріям: мати громадянство Ізраїлю, постійно проживати на його території; досягти 23-річного віку; закінчити повний 12-річний курс ізраїльської школи; відсутність судимості; проходження повного трирічного курсу стажування в одному з ліцензованих детективних агентств або мати відповідний стаж роботи в поліції чи прикордонних військах; успішне складання екзамену в Комісії Міністерства юстиції Ізраїлю. Слід особливо відзначити, що відповідне законодавство Ізраїлю має доволі гнучкий підхід до стажу роботи. Трирічний стаж можна здобути не тільки працюючи в поліції, але й в прикордонних військах або стажуючись в одному з ліцензованих детективних агентств. Такий підхід слід визнати виправданим, оскільки відповідні навички, необхідні для роботи детективом, можна отримати не тільки у ході роботи в правоохоронних органах, але й працюючи помічником або стажуючись в детективному агентстві.

У ст. 8 проекту Закону Казахстану «Про приватну детективну діяльність» [166], де вже тривалий час тривають обговорення щодо доцільності утворення

інституту приватних детективів, передбачаються такі вимоги: претендент на заняття приватною детективною діяльністю, зобов'язаний мати вищу юридичну освіту і стаж роботи не менше п'ятнадцяти років в оперативних або слідчих підрозділах правоохоронних або спеціальних державних органів. Приватним детективом не може бути особа, яка: 1) не досягла тридцятип'ятирічного віку; 2) перебуває на державній службі; 3) перебуває на обліку в організаціях охорони здоров'я з діагнозом алкоголізму, наркоманії, токсикоманії чи психічного захворювання; 4) має незняту або непогашену в установленому законом порядку судимість; 5) щодо якої припинено кримінальне переслідування за нереабілітуючими підставами; 6) якому пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину (до вирішення питання про його винуватість); 7) звільнена з державної служби за вчинення корупційних правопорушень і з інших негативних мотивів; 8) має громадянство іноземної держави або взагалі немає громадянства. У цілому, вимоги щодо 15-річного стажу роботи в оперативних або слідчих підрозділах правоохоронних органів, а також вимога досягнення 35-річного віку виглядають занадто жорсткими, особливо, враховуючи порівняно невеликий спектр прав, що надаються детективам відповідним законопроектом. Останній прямо визначає заборону приватним детективам брати участь у розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення, що в даному контексті робить положення законопроекту щодо стажу роботи практично необґрунтованими.

Зважаючи на широкий спектр прав приватних детективів у США, законодавство на рівні окремих штатів також, як правило, передбачає вимоги щодо стажу роботи в правоохоронних органах. За законодавством штату Нью-Йорк, викладених у статті 7, розділу «Загальні правила бізнесу», правом видавати ліцензії на здійснення детективної діяльності наділений Державний департамент штату. Щоб стати ліцензованим приватним детективом, людина повинна відповідати кільком основним вимогам. Кандидат повинен бути віком не менше 25 років, громадянином США або постійним резидентом-іноземцем. Кандидати повинні представити відбитки пальців і документ про освіту. Для того, щоб отримати ліцензію, заявник повинен успішно скласти державний іспит.

Результати іспиту дійсні протягом двох років. Потрібно отримати не менш ніж 70% правильних відповідей або більше, щоб скласти іспит. Розклад змінюється щороку, але дати проведення іспитів розміщені на сайті Нью-Йоркського держдепартаменту. Кандидати повинні мати не менше трьох років стажу роботи в якості приватного детектива, працівника детективної контори або слідчого правоохоронного органу. Особи, що мають стаж понад 20 років у поліції або пожежній охороні, мають право на отримання ліцензії без складання іспиту [167].

Згідно з законодавством штату Каліфорнія, кандидат в детективи має бути старшим 18 років, мати досвід практичної роботи у галузі розслідування не менше 6000 годин (3 роки), скласти двогодинний іспит з законодавства США. Після складання іспитів слід сплатити ліцензійний збір у розмірі 175 дол. у Бюро безпеки та розслідувань (Bureau of Security and Investigative Services), у тому числі – 50 дол. за посвідчення, 17 дол. за обробку відбитків пальців. Усі кандидати на роботу в охоронно-розшукові служби повинні надати пакет таких основних документів: два примірники придатних до ідентифікації відбитків пальців обох рук; довідки з поліцейського управління і департаменту шерифа за місцем проживання, що містять відомості про характер і спосіб життя кандидата, а також чітко викладені рекомендації чи заперечення щодо видачі ліцензії цій особі; облікову довідку з управління поліції штату щодо судимості кандидата, моральні якості, комплект фотографій [168].

У США, так само як і в РФ, приватні детективи повинні проходити обов'язкове дактилоскопіювання. Вимоги щодо стажу роботи поєднуються з вимогами про складання кваліфікаційного іспиту.

На думку автора, при вирішенні питання щодо необхідності стажу роботи в правоохоронних органах для кандидатів в детективи потрібно враховувати одразу декілька факторів. У разі визначення в законодавстві можливості приватного детектива брати участь у кримінально-процесуальній діяльності (пошук доказів, розшук злочинців тощо), вимога до стажу роботи повинна бути обов'язковою. В такому разі приватний детектив повинен мати не тільки знання в галузі права, але й бути хорошим криміналістом. Криміналістика хоча і належить до

юридичних дисциплін та викладається у вищих навчальних закладах, але необхідні криміналістичні навички можна одержати лише у ході практичної діяльності з розслідування. Вимога «стажу роботи в галузі права», яка висувається до основних юридичних професій (суддя, адвокат, нотаріус та ін.) у цьому випадку навряд чи доцільно застосовувати. Потрібно передбачити більш конкретні вимоги стажу роботи в оперативних або слідчих підрозділах правоохоронних органів, які повинні становити щонайменше 2–3 роки. Вимога до стажу роботи в оперативних або слідчих підрозділах правоохоронних органів також є доцільною у разі надання приватним детективам права застосовувати фізичну силу, спецзасоби та зброю.

З приводу ліцензування, законодавство окремих країн також має багато спільного. Як правило, ліцензії видаються або МВС або Мінюстом. Ліцензії мають строковий характер і видаються на один (наприклад, у штаті Каліфорнія) – п'ять (наприклад РФ) років. Але, найчастіше ліцензії видаються на три роки. Обов'язково сплачується ліцензійний збір. У питаннях видачі ліцензії усі країни можна поділити на ті, в яких застосовується диференційований підхід до видачі ліцензій та на ті, в яких застосовується недиференційований підхід (різні класи ліцензій) до видачі ліцензій.

Диференційований підхід до видачі ліцензій практикується, наприклад, в США та Латвії. Закони США на рівні штатів передбачають видачу трьох класів ліцензій: Клас «А» – дає право на збір оперативної інформації. Це може бути інформація про злочини, правопорушення чи дії, що становлять загрозу для США або для будь-якого штату або території країни; встановлення особи, звичок, поведінки, сфери та роду занять, моральних якостей, кредитоспроможності, освітнього рівня, працездатності, лояльності, участі у громадських рухах та організаціях, місцезнаходження, членства в політичних партіях і об'єднаннях, особливостей ведення ділових операцій та укладення угод, репутації і рис характеру будь-якої особи; місцезнаходження загубленої або викраденої власності, а також її повернення власникові; підстав для притягнення до відповідальності за підпали, поширення наклепницьких відомостей, нанесення

збитку, спричинення аварійних ситуацій, пошкодження майна або заподіяння каліцтв особам; забезпечення збереження речових доказів для використання їх у суді. Клас «В» – дає право на ведення охоронної діяльності, а також на використання вогнепальної зброї. Охоронні агентства зазвичай не видають своїм співробітникам зброї для постійного носіння. Як правило, зброя зберігається в захищеному приміщенні за місцем роботи і видається охоронцю при заступанні на зміну. Відповідно до американського законодавства, до цієї категорії детективів зараховують особу, яка бере участь у діяльності, пов'язаній із забезпеченням на контрактній основі клієнтів особистою охороною, сторожами, патрульними, а також у діяльність, пов'язану з виконанням функцій: попередження неправомірного посягання, заволодіння або викрадення власності, а також актів вандалізму, пошкодження і підпалів майна, проникнення на чужу територію; попередження, спостереження і виявлення фактів будь-якої несанкціонованої діяльності у межах приватного володіння; контролю, регулювання та керування рухом пішоходів та транспорту, але лише у просторових і часових межах, необхідних для забезпечення недоторканності охороняємого об'єкта; фізичного захисту клієнтів від тілесних ушкоджень. Клас «С» – дає право на ведення розслідування у визначеному законом порядку (право дублювати функції органів розслідування). Ліцензія цього класу дозволяє виконувати послуги, які притаманні класу А і В, а також носити зброю. Ліцензії видаються спеціальною державною комісією, яка оцінює професійні якості претендентів [38, с.72].

Таким чином, детективам видаються ліцензії класу А, В або С, які передбачають різний обсяг можливостей. Ліцензії класу В призначені для приватної охоронної діяльності. Вони мають силу тільки на території одного штату, тому великі детективні агентства змушені проходити ліцензійні процедури відразу в декількох штатах. Варто зазначити, що приватний детектив у США може здійснювати охоронні послуги (охорону фізичних осіб). Але для цього він повинен мати вогнепальну зброю і дозвіл на її носіння вогнепальної зброї. Законодавче об'єднання охоронної та детективної діяльності в США мало

історичні передумови, оскільки агентство Алана Пінкертон надавало також охоронні послуги.

Н. Матюхіна описала дещо іншу диференціацію ліцензій у штаті Флорида [24, с. 150-151]. Ліцензії у цьому штаті поділяються на дві великі групи – ліцензії для приватних агентств та ліцензії для фізичних осіб. Для приватних агентств надаються ліцензії: клас «А» (приватне детективне агентство), клас «АА» (філія приватного детективного агентства), «АВ» (комбіноване охоронне та детективне агентство). Для фізичних осіб надаються ліцензії: клас «С» (приватний детектив), клас «СС» (приватний детектив-стажист), клас «М» або «МА» (менеджер приватного детективного агентства), клас «G» (право на носіння вогнепальної зброї). Ліцензії фізичних осіб мають знаходитись у ліцензіатів при виконанні ними службових обов'язків. Фізичним особам ліцензії видаються на 2 роки, а юридичним – на 3. Ліцензії класу «А», «АА», «АВ» оформляють тільки власники детективних агентств. Усі працюючі там детективи мають володіти ліцензіями класу «С», «СС» або «МА». Ліцензія приватного детектива («С») дає право надавати також охоронні послуги.

Закон Латвії «Про приватну детективну діяльність» від 5 липня 2001 р. (ст. 3) визначає два окремі види спеціальних дозволів на здійснення детективної діяльності: для юридичних осіб – ліцензію, для фізичних осіб – сертифікат. Ліцензія видається на невизначений час, сертифікат – на п'ять років. При цьому, сам закон не визначає детально процедурні моменти отримання дозволів на здійснення детективної діяльності. Ці питання врегульовує підзаконний акт Кабінету Міністрів Латвії.

Диференційований підхід до ліцензування є більш гнучким у плані ліцензійних виплат і є доцільним для тих країн, де набула поширення діяльність великих детективних агентств.

Недиференційований підхід до видачі ліцензій практикується у більшості країн світу. Відповідно до ст. 6 Закону «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації» від 11 березня 1992 р. надання ліцензій на здійснення приватної детективної діяльності здійснюється органами внутрішніх

справ. Ліцензія надається строком на п'ять років і дійсна на всій території Російської Федерації. Рішення про надання або про відмову в наданні ліцензії приймається у термін не більше сорока п'яти днів. Урядом Російської Федерації затверджується положення про ліцензування приватної детективної діяльності, в якому встановлюються порядок ліцензування та перелік ліцензійних вимог. Громадянинові, який отримав ліцензію, одночасно з наданням ліцензії видається посвідчення приватного детектива. За надання ліцензії, переоформлення документа, що підтверджує наявність ліцензії, видачу дубліката, що підтверджує наявність ліцензії, а також продовження терміну дії ліцензії сплачується державне мито у розмірах і порядку, що встановлені податковим законодавством. Про надання чи про відмову в наданні ліцензії орган ліцензування у 5-денний термін зобов'язаний письмово повідомити заявника.

Схожі вимоги передбачені і в Молдові. Детективна діяльність здійснюється виключно на підставі ліцензії, що її видає Ліцензійна палата МВС Молдови (ст. 5 Закону Молдови «Про приватну детективну і охоронну діяльність»). Єдиний тип ліцензії на здійснення приватної детективної діяльності передбачений і в Польщі, де за видачу ліцензії сплачується ліцензійний збір. Ліцензія є безстроковою. ОВС Польщі здійснюють контрольні функції за діяльністю детективів, ведуть реєстр, зупиняють дію ліцензії, проводять перевірки.

Діяльність приватних детективів у Франції регламентується Кодексом внутрішньої безпеки [169] (Code de la S?curit? Int?rieure, далі – Кодекс) від 12 березня 2012 року, який регулює діяльність не тільки приватних детективів, приватних охоронних агентств та служб безпеки підприємств, але й національної поліції та пожежної служби. Слід зазначити, що Кодекс надає перевагу поняттю «приватний слідчий/сищик» (recherches priv?es), а не «приватний детектив». Відповідно до Кодексу діє Національний комітет приватної безпеки (Conseil national des activit?s priv?es de s?curit?) – державний орган по контролю за діяльністю приватних охоронних та детективних організацій, який входить структурно до МВС. Згідно статті L632-1, Книги 6 Кодексу внутрішньої безпеки, Національний комітет приватної безпеки здійснює: видачу та анулювання

ліцензій та посвідчень суб'єктів приватного сектору безпеки; дисциплінарний контроль за діяльністю суб'єктів приватного сектору безпеки; надає консультації та допомогу суб'єктам приватного сектору безпеки. Національний комітет приватної безпеки зобов'язаний щорічно надавати звіти про діяльність приватного сектору безпеки міністру внутрішніх справ.

Суттєво відрізняється законодавство різних країн щодо питання страхування професійної відповідальності. Таке страхування передбачено в США та принаймні в деяких країнах ЄС (наприклад, у Польщі). Розміри страхових сум можуть бути різними і сягати 1 млн дол. (штат Каліфорнія). У пострадянських країнах не передбачено необхідності отримання страхового полісу для приватних детективів. Міжнародна федерація асоціацій приватних детективів передбачає мінімальний стандарт страхування професійної відповідальності на рівні 100 тис. євро [170]. Загалом, підхід тих країн, що передбачають необхідність страхування професійної відповідальності, слід визнати більш обґрунтованим, оскільки в процесі детективної діяльності створюються реальні ризики завдання шкоди законним правам та інтересам фізичних та юридичних осіб, у тому числі життю та здоров'ю детективів.

Стосовно права приватного детектива застосовувати фізичну силу, зброю та спецзасоби, у країнах світу немає однаковості. У США згідно з другою поправкою до Конституції країни, приватний детектив (як і будь-який громадянин) має право на носіння зброї [171], а значить, і на її застосування.

Право на використання фізичної сили, зброї та спецзасобів передбачено і в Законі Молдови «Про приватну детективну і охоронну діяльність». Стаття 28 «Умови застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» передбачає, що детектив та охоронець вправі застосовувати фізичну силу, носити, зберігати, використовувати і застосовувати спеціальні засоби і вогнепальну зброю в порядку, встановленому чинним законодавством. Приватні детективи, особи, які здійснюють охоронну діяльність, зобов'язані проходити інструктаж і спеціальну підготовку щодо застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї у порядку, встановленому для працівників поліції. Ці особи періодично

атестуються органами внутрішніх справ на придатність до дій в умовах, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Якщо виявляється непридатність окремих осіб до таких дій, Міністерство внутрішніх справ має право заборонити їм володіння, зберігання і використання спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Стаття 30 «Застосування вогнепальної зброї» передбачає застосування зброї для: захисту людей від нападу, небезпечного для їх життя та здоров'я; відбиття нападу на працівників приватних детективних і охоронних організацій у разі, якщо їх життя і здоров'я наражаються на небезпеку, а також для припинення спроби заволодіти їхньою зброєю; затримання особи, яка чинить збройний опір; відбиття групового або збройного нападу на приміщення державних і приватних установ, на місця зберігання матеріальних цінностей, якщо піддаються небезпеці життя або здоров'я осіб, знаходяться в них або поблизу від них; попередження (пострілом у повітря) про намір застосувати зброю, а також для подачі сигналу тривоги або виклику допомоги.

Натомість у Польщі Закон «Про детективні послуги» від 6 липня 2001 р. не надає детективам права на використання сили та зброї. Те ж саме стосується і Російської Федерації, де право на використання фізичної сили, спецзасобів та зброї мають тільки суб'єкти приватної охоронної діяльності. Більш ранні редакції Закону РФ «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації» надавали приватним детективам право використовувати спецзасоби при здійсненні професійної діяльності, але наступні зміни до Закону скасували відповідні положення. Природно, що це істотно обмежує можливості для здійснення повноцінної детективної діяльності.

У Німеччині, діяльність приватних детективів і служб безпеки, а також контроль за ними регулюється Положенням про дрібне приватне підприємництво, у зв'язку з чим ліцензія на даний вид підприємництва може бути видана практично кожному громадянину країни відповідно до гарантій конституційного права на вільний вибір професії [43]. Такий підхід призводить до того, що детектив у Федеративній Республіці Німеччина не має особливих прав, які

виходять за межі загальногромадянських. Спеціальні права приватного детектива суттєво обмежені у порівнянні з поліцією: немає права на носіння зброї, детектив не може обмежити індивідуальні права інших людей, наприклад, шляхом затримання підозрюваних, застосовувати силу та спецзасоби, окрім випадків самооборони. Крім того, у зв'язку з Законом ФРН «Про захист даних» суттєво обмежені права детектива на проведення прихованого спостереження. По суті приватний детектив ФРН може покладатися лише на загальногромадянські права. Професійні детективи в Німеччині знаходять найширше поле діяльності, перш за все у галузі протидії економічній злочинності. Вони займаються розслідуванням кредитних шахрайств, з'ясуванням спірних майнових відносин, а також перевіркою співробітників фірм та осіб, що влаштовуються на роботу. Близько 70% претендентів, що подали заявки на прийом у розшукові агентства ФРН, – це колишні співробітники Міністерства державної безпеки НДР («Штазі»). Для прийому на роботу в ФРН поряд із довідкою від поліції про благонадійність необхідно пройти вступне випробування, а також подати документи про наявність досвіду дворічної професійної діяльності як детектива та офіційну письмову заяву, яка засвідчує, що даний кандидат у детективи ніколи не порушував прав людини [29, с. 587-588].

Право на використання засобів активної оборони доцільно надавати приватним детективам у разі здійснення ними функцій по розшуку осіб, що переховуються від правосуддя та збору відомостей по кримінальних провадженнях. В такому разі їх життю може загрожувати реальна небезпека, а тому право на використання спецзасобів (у т.ч. травматичної зброї) не повинно ставитись під сумнів. Право на використання зброї у ході детективної діяльності може бути предметом дискусії.

Одним із найважливіших критеріїв для класифікації є кримінально-процесуальний статус приватного детектива. Законодавство окремих країн має найбільш принципові розбіжності саме в питаннях процесуального статусу детектива. Визнання приватного детектива учасником кримінального процесу з правом збирання відомостей про факти, які можуть бути використані як докази,

робить його фактично повноцінним спеціалізованим суб'єктом з розслідування кримінальних правопорушень.

Виходячи з критерію кримінально-процесуального статусу приватного детектива, можна виокремити три моделі приватної детективної діяльності:

- 1) країни, в яких приватний детектив не має кримінально-процесуального статусу;
- 2) країни, в яких приватний детектив визнається учасником кримінального процесу;
- 3) країни, в яких приватний детектив має обмежений кримінально-процесуальний статус.

До першої групи країн перш за все необхідно зарахувати Російську Федерацію. Відповідно до ст. 1 Закону «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації» від 11 березня 1992 р. (далі – Закон), приватна детективна і охоронна діяльність визначається як надання на оплатній договірній основі послуг фізичним та юридичним особам, які мають ліцензію органів внутрішніх справ організаціями та індивідуальними підприємцями з метою захисту прав і законних інтересів своїх клієнтів.

Згідно зі ст. 3 Закону приватний детектив надає такі види послуг: збір відомостей з цивільних справ на договірній основі з учасниками процесу; вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів; встановлення обставин неправомірного використання у підприємницькій діяльності фірмових знаків і найменувань, недобросовісної конкуренції, а також розголошення комерційної таємниці; з'ясування біографічних та інших, особистих даних про громадян (з їхньої письмової згоди) при укладенні трудових та інших контрактів; пошук безвісти зниклих громадян; пошук втраченого громадянами або підприємствами, установами, організаціями майна; збір відомостей у кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу. Протягом доби з моменту укладення контракту з клієнтом на збір таких відомостей приватний детектив зобов'язаний письмово повідомити про це особу, яка провадить дізнання, слідчого або суд, у

чиєму провадженні знаходиться кримінальна справа; пошук особи, яка є боржником відповідно з виконавчим документом, його майна, а також пошук дитини за виконавчим документом, що містить вимогу про відібрання чи передачу дитини.

Як видно із положень ст. 3 Закону, детектив в РФ має право на збір відомостей у кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу. Але реалізувати це право для нього практично неможливо, оскільки в КПК РФ не внесено необхідних доповнень, що стосуються його участі у кримінальному процесі. КПК РФ не відносить приватного детектива до учасників кримінального процесу, а стаття 86 КПК РФ «Збір доказів» не надає права стороні захисту залучати приватного детектива до збору відомостей по кримінальних справах [172]. Тому очевидною проблемою правового статусу приватного детектива в РФ є колізія між Федеральним Законом «Про приватну детективну та охоронну діяльність в Російській Федерації» та КПК РФ, що зробило проблематичним використання результатів детективної діяльності як доказів по справі. З одного боку, Закон наділяє детектива правом збирання відомостей по кримінальній справі на договірних засадах з учасниками процесу. З іншого боку, детектив не є учасником кримінального процесу, в законодавстві не врегульоване питання, яким чином і в якій формі йому можна у подальшому використовувати такі відомості. Не розкрито навіть питання, хто може бути «учасником процесу», який має право укладати договір з детективом щодо збирання відомостей по кримінальних справах.

У ході приватної розшукової діяльності допускаються: усне опитування громадян та посадових осіб (за їх згодою), наведення довідок, вивчення предметів і документів (із письмової згоди їх власників), зовнішній огляд будівель, приміщень та інших об'єктів, спостереження для отримання необхідної інформації з метою надання послуг. При здійсненні приватної розшукової діяльності допускається використання відео- та аудіозапису, кіно- та фотозйомки, технічних та інших засобів, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян і довкіллю, [140]. На жаль, Закон РФ «Про приватну детективну і охоронну

діяльність в Російській Федерації» не надає переліку технічних засобів, що їх можуть використовувати приватні детективи. Закон прямо не забороняє приватним детективам використовувати технічні засоби негласного отримання інформації (приховані фото-, відеокамери, радіоапаратуру прослуховування та ін.). Проте, Кодекс РФ про адміністративні правопорушення, містить ст. 20.24 «Незаконне використання спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації, в приватній детективній або охоронній діяльності» [173], зі змісту якої можна зробити висновок, що такі технічні засоби використовувати забороняється.

Слід зазначити, що Федеральний Закон РФ «Про оперативно-розшукову діяльність» від 12 серпня 1995 р. не зараховує детективів до суб'єктів ОРД, проте деякі оперативно-розшукові заходи, визначені у ст. 6 цього закону практично повністю відповідають за змістом окремим заходам, що здійснюються в рамках приватного розшуку (опитування, наведення довідок, спостереження, дослідження предметів і документів) [174]. Закон РФ про «Про приватну детективну та охоронну діяльність в Російській Федерації» (ст. 3) визначає, що «приватним детективам надається право сприяти правоохоронним органам у попередженні та розкритті злочинів, запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень»*. Наказ МВС Росії від 17.04.2013 р. № 211 «Про затвердження

* Форми такого сприяння були закріплені зокрема в Наказі МВС Росії від 17.04.2013 № 211 «Про затвердження типових форм угод про сприяння приватних охоронних організацій правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку та про сприяння приватних детективів правоохоронним органам у попередженні та розкритті злочинів, запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень» [161]. Цей наказ дозволяє розшукним агентствам брати участь в офіційних розслідуваннях, які ведуть співробітники МВС на основі укладеної між ними угоди та мати доступ до даних криміналістичних обліків. Відповідно до цього наказу, договір укладається між органом внутрішніх справ та приватним детективом.

типових форм угод про сприяння приватних охоронних організацій правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку та про сприяння приватних детективів правоохоронним органам у попередженні та розкритті злочинів, запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень» дійсно надає право приватним детективам брати участь в офіційних розслідуваннях та користуватися деякими криміналістичними обліками. Проте, у ньому не визначено підрозділи органів внутрішніх справ, що уповноважені укладати такі угоди щодо сприяння. Як відзначають дослідники, нині, в РФ прав і можливостей стосовно проведення розслідування більше у журналіста ніж у детектива, оскільки ст. 47 закону РФ «Про засоби масової інформації» надає журналісту більше можливостей в цьому плані [31, с. 56]. З аналізу спеціальної літератури, можна зробити висновок, що зараз у професійному середовищі російських детективів існує суттєве незадоволення чинним законом та зріє потреба у прийнятті нового, який враховував би проблеми практики і міжнародні стандарти. Перш за все новий закон повинен бути прийнятим виключно щодо питань функціонування приватної детективної діяльності, не змішуючи охоронну діяльність з детективною, розширити перелік детективних послуг, закріпити права детективів, зокрема стосовно дій щодо закріплення доказів, з паралельним внесенням відповідних змін до кримінально-процесуального законодавства.

Іншою країною, що входить до категорії, що розглядається, є Молдова. В Молдові за часів незалежності було прийнято вже два закони, що регулюють діяльність детективів: Закон Молдови «Про недержавну детективну і охоронну діяльність» від 12 квітня 1994 р. та Закон Молдови «Про приватну детективну і охоронну діяльність» від 4 липня 2003 р. В останньому закріплено такий перелік послуг (ст.6): збір на договірній основі відомостей, які мають значення для захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; збір доказів у цивільних справах на договірній основі з учасниками процесу; вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення неплатоспроможних або

ненадійних ділових партнерів; захист підприємств і фірм від промислового шпигунства; збір біографічних або інших відомостей про особу, з якою укладається договір, за його письмовою згодою; встановлення авторів чи відправників анонімних листів, розповсюджувачів компрометуючих відомостей; встановлення місця знаходження зниклих осіб; пошук втраченого майна; збір відомостей у кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу для надання сприяння правоохоронним органам.

Разом із тим, КПК Молдови не передбачає такого учасника процесу, як приватний детектив, а ст. 100 «Збір доказів» не передбачає можливості збирати докази, користуючись допомогою приватного детектива [175].

Відповідно до п. 1 ст. 16 законопроекту Казахстану «Про приватну детективну діяльність» [166] приватному детективу забороняється надавати детективні послуги у справах, пов'язаних зі злочинами чи адміністративними правопорушеннями. За договором про надання детективних послуг приватні детективи здійснюють такі види детективних заходів: індивідуальна бесіда; запит довідок, характеристик, інших документів у фізичних або юридичних осіб.

Загалом, непослідовність законодавства щодо питання участі приватного детектива у кримінальному процесі є спільною для країн пострадянського простору, які не стали членами ЄС. У Білорусії, як і в Україні, взагалі немає спеціального законодавства щодо детективної діяльності. Зазначені вище положення окремих країн виглядають непослідовними в контексті Модельного Кримінально-процесуального кодексу для країн-учасниць СНД [176], який у п. 4 ст. 142 визначає, що: «Матеріали, отримані оперативно-розшуковим шляхом або з використанням послуг приватного детектива, допускаються як доказ лише в тому випадку, якщо: вони отримані відповідно до законодавства, що регулює здійснення оперативно-розшукової та приватної детективної діяльності, без обмеження прав людини і громадянина або з дозволом судом їх обмеження; допитаний в установленому порядку свідок підтвердив їх достовірність і повідомив про їх походження та обставини отримання». Кодекс для країн-учасниць СНД від 17.02.1996 не тільки надає можливість використання

результатів приватної детективної діяльності у кримінальному процесі, але й розглядає їх в аспекті оперативно-розшукової діяльності.

До другої категорії країн слід зарахувати Польщу. Детективна діяльність в Республіці Польща регулюється Законом «Про детективні послуги» від 6 липня 2001 року. Послуги, що їх можуть надавати приватні детективи у Польщі, визначаються у ст. 2 Закону. Детективні послуги – це діяльність із збору, обробки та передачі інформації про людей, предмети і події, що здійснюється на підставі договору з клієнтом, у формах і межах, визначених законодавством, зокрема: у справах, що впливають з правовідносин, пов'язаних з фізичними особами; у справах, пов'язаних із бізнес-відносинами, що стосуються: виконання майнових зобов'язань, платоспроможності або надійності у цих відносинах; незаконного використання торгівельних найменувань та торговельних марок, недобросовісної конкуренції або розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або комерційну таємницю; пошук безвісти зниклих або таких, що переховуються від правосуддя осіб; пошук об'єктів власності; збір інформації по окремих категоріях кримінальних справ (злочини у податковій та фінансовій сферах); справи з перевірки достовірності інформації про шкоду, завдану страховим компаніям.

Таким чином, діяльність приватних детективів обмежена лише окремими категоріями кримінальних справ. Перелік детективних послуг, визначений у ст. 2 Закону Польщі «Про детективні послуги», не є вичерпним. Послуга визначена у п. 6 вищевизначеного переліку, пов'язана з випадками страхового шахрайства, коли для отримання страхових виплат застраховані особи намагаються ввести страхові компанії в оману. Останні для перевірки достовірності настання страхового випадку користуються допомогою приватних детективів. Слід зазначити, що нині для детективів у Польщі є особливо актуальними послуги пов'язані з розшуком осіб. Із входженням цієї держави до Європейського Союзу та Шенгенської зони, розпочався масовий відтік громадян до більш розвинених країн Європейського союзу. Серед таких осіб є чимало тих, хто переховується від правосуддя, оголошених у розшук, боржників банків, осіб, що ухиляються від сплати

аліментів тощо. За таких масштабів масової еміграції населення, правоохоронні органи просто нездатні самотійно впоратись із розшуком цих осіб.

До третьої групи країн з деякими застереженнями можна зарахувати США, де діяльність детективів розвивалася активніше ніж у Європі*. Така ситуація склалася внаслідок того, що європейські країни вже мали в середині XIX століття відносно розвинену систему правоохоронних органів і діяльність приватних детективів вступала з нею у суперечність. Відносно молода американська держава у першій половині XIX ст. такої системи не мала. Перший постійний поліцейський орган з'явилися в штаті Нью-Йорк тільки в 1845 році. Проте, через вкрай низьку чисельність місцевих поліцейських протидіяти злочинності на рівних не вдавалося [177, с. 130-133]. Перше детективне агентство в США було створено в Чикаго в 1850 році. Засновником став колишній шериф Алан Пінкертон. Екстериторіальний характер діяльності детективного агентства сприяв його ефективності та зумовлював спеціалізацію на розслідуванні пограбувань на американських залізницях. В умовах ще несформованої системи федеральних

* Складність американської ситуації полягала в тому, що поліція була створена за зразком муніципальної поліції Лондона. Кожне місто, кожен штат мав свою поліцію і правоохоронні органи із різних міст та штатів практично не взаємодіяли між собою. Федеральна поліція (ФБР) з'явилась тільки в XX столітті. Федеральна влада на початкових етапах американського державотворення була слабкою, а злочинність вже тоді набувала транскордонного характеру. Як відомо, протягом всього XIX ст. відбувалося активне освоєння західних територій Північної Америки та будівництво залізничних доріг. Представники американського злочинного середовища, користуючись слабкістю федеральної влади, займалися викраденням худоби, пограбуваннями поїздів і банків, переховуючись в різних штатах. Таким чином, в умовах ще несформованої системи федеральних правоохоронних органів і поліції окремих штатів, утворилася ніша, яку і зайняли приватні детективи.

правоохоронних органів і поліції окремих штатів, утворилася ніша, яку зайняли приватні детективи. По суті, агентство Пінкертон в історичному контексті можна вважати праобразом ФБР. «Національне агентство Пінкертон» (нині англ.«Pinkerton Government Services») і нині залишається одним з найбільших у світі. Емблемою детективного агентства стало розплющене око, яке символізує, що детективи все бачать і ніколи не сплять. Поняття «Private Eye» (дослівно – «приватне око») вживається в англійській мові для неформальної заміни поняття «приватний детектив» [177, с.130-133]. На теперішній день, згідно зі статистичними даними Міністерства праці США (United States Department of Labor) у сфері приватної детективної діяльності станом на травень 2013 було зайнято 25820 осіб (ця цифра не включає самозайнятих працівників). Найбільш розвиненими штатами в цьому аспекті виявилися Каліфорнія, Флорида, Нью-Йорк, Пенсільванія і Техас [178]. Лише в Нью-Йорку налічується 719 детективних бюро, а в країні їх діє більше чотирьох тисяч [179, с.86]. Приблизно в 40 штатах з 50 детективна діяльність передбачена і регулюється в законодавчому порядку.

У першу чергу уявляється важливим розібратися у понятійному апараті, яким оперує законодавство США. В американських нормативно-правових актах вживаються два схожих поняття: «private detective» (приватний детектив) і «private investigator» (приватний сищик, слідчий). У більшості випадків ці поняття є взаємозамінними. Але в деяких штатах мають реальні відмінності. Наприклад, відповідно до Закону «Про приватну детективну діяльність» штату Нью-Джерсі приватним детективом вважається лише особа, яка отримала відповідну ліцензію. Власник ліцензованого детективного агентства може наймати помічників, які класифікуються органом ліцензування як приватні сищики або приватні слідчі [180]. Відповідно до цього ж закону детективна діяльність визначається як діяльність із розслідування і збору інформації за винагороду. При цьому, кожен штат має своє законодавство про детективну діяльність.

Оскільки кримінальний процес США є змагальним, робота приватних детективів особливо важлива для сторони захисту. Приватний детектив проводить, по суті, паралельне розслідування і збирає докази для сторони захисту

у справі. У першу чергу він піддає верифікації офіційне розслідування, проведене співробітниками правоохоронних органів і відомств, представники яких іноді схильні замовчувати незручну для звинувачення інформацію. Для цього повторно проводиться опитування свідків для виявлення нових фактів і протиріч, досліджується місце скоєння злочину, проводяться експертизи, перевіряються всі докази по справі (вербальні, фото-, відео- тощо). Для виграшу справи стороні захисту достатньо спростувати позицію сторони обвинувачення. Але іноді це неможливо зробити без наявності власних свідків, власних позитивних доказів невинуватості підозрюваного. Детективи здійснюють дії з пошуку таких доказів, користуючись при цьому правами, які, як правило, не виходять за межі прав пересічних американців. Втім, ліцензія приватного детектива дає право доступу до деяких закритих інформаційних баз даних, які не доступні для пересічних громадян, а також право на здійснення цілого ряду оперативних дій (опитування, спостереження тощо), результати яких можуть бути використані у суді.

Перелік послуг, які можуть надавати приватні детективи в США, досить різноманітний. Так, Закон штату Нью-Джерсі «Про приватну детективну діяльність» виоремлює такі з них: розслідування злочинів та інших правопорушень; пошук осіб зниклих без вісті; збір інформації про особу (звички, репутація, поведінка, характер тощо); перевірка правдивості свідків або інших осіб; пошук втраченого або викраденого майна; встановлення обставин пожеж, аварій, пошкоджень, травм або збитків осіб, фірм, асоціацій і корпорацій, рухомого або нерухомого майна; пошук винуватих осіб; визначення належності будь-якої особи, фірми або корпорації до будь-якої організації, спільноти, асоціації; забезпечення збереження доказів у кримінальних або цивільних справах [180]. Поряд із цим, виходячи із аналізу послуг окремих детективних агентств, практикуються й інші допоміжні послуги, наприклад: аналіз голосу за допомогою детектора брехні, встановлення прихованих камер (наприклад, для встановлення факту жорстокого поводження з дітьми) тощо.

Відповідно до кримінального законодавства низки штатів, детектив (як і будь-який громадянин) має право здійснювати громадський арешт, після якого

арештований повинен бути доставлений у поліцію. Наприклад, ст. 837 КК штату Каліфорнія виокремлює три підстави для громадянського арешту: у разі якщо особа, що здійснювала арешт була очевидцем злочину або замаху на злочин; у разі якщо є розумні підстави вважати, що саме ця особа вчинила злочин; у разі коли затриманий скоїв злочин раніше хоч і не в присутності особи яка провадить арешт [181]. Громадський арешт, як інститут в американському праві має сенс у зв'язку з правом носіння вогнепальної зброї. Проте, використання особою цього права може мати для неї і негативні наслідки у формі позовів до суду за спричинену моральну шкоду чи тілесні ушкодження з боку потерпілої сторони у разі непідтвердження її підозри. Це є однією із причин того, що законодавство більшості штатів вимагає для детективних агентств отримання страхових полісів.

Детективна діяльність є важливою не лише для адвокатів, але й для страхових компаній, які регулярно наймають сищиків на тимчасовій основі, для представників ділових кіл і для приватних осіб. Відтак, діяльність детективів в сучасних умовах відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки підприємств.

Кримінально-процесуальний кодекс Італії прямо зараховує приватного детектива до учасників процесу на стороні захисту [182], які можуть давати консультації та надавати допомогу захисту у ході збирання доказів на користь обвинуваченого. Зокрема, п.1 ст. 327 передбачає, що захисник може проводити розслідування для пошуку і виявлення доказів на користь свого клієнта. Від імені захисту, діяльність зазначену у п. 1, може здійснювати ліцензований приватний детектив.

В Іспанії діяльність приватних детективів регулюється Законом «Про приватну безпеку» № 23/1992 від 30 липня 1992 (Ley de Seguridad privada) і Королівським декретом № 2364/94 Про Регламентацію питань приватної безпеки (Reglamento de Seguridad Privada). Обидва законодавчих акта також визначають правові засади охоронної діяльності. Стаття 19 Закону «Про приватну безпеку» надає право приватним детективам проводити приватне розслідування злочинів з обов'язковим повідомлення про вчинення кримінально караних діянь у

правоохоронні органи. При цьому дозволяється використовувати технічні засоби, окрім тих, що можуть порушити честь, особисту чи сімейну таємницю, конфіденційність зв'язку [164]. В Іспанії налічується понад 40 тис. співробітників приватних детективних бюро та охоронних агентств. Помітною є «відтік кадрів» з поліції, громадської гвардії та збройних сил. Причина цього чисто економічна. Як правило, на новому місці колишні працівники правоохоронних органів отримують удвічі більше [29, с. 587-588].

Сейм Республіки Латвія прийняв Закон «Про приватну детективну діяльність» 5 липня 2001 року. Окрім цього закону діють також Правила ліцензування та сертифікації детективів Кабінету Міністрів Латвії № 742. Згідно з розділу 2 Закону Латвії «Про приватну детективну діяльність», детектив здійснює: збір інформації по цивільним та кримінальних справах; розшук безвісти зниклих осіб та осіб, що розшукуються за скоєння злочинів; надання консультацій фізичним та юридичним особам з питань безпеки; з'ясування фактів злочинної діяльності, пов'язаних з речами або особами; виявлення фактів недобросовісної конкуренції, незаконного бізнесу або інших незаконних фактів господарської діяльності; збір інформації, що характеризує сторону, у зв'язку з укладенням нею трудового або іншого цивільно-правового договору; визначення її платоспроможності [32, с. 47-48].

Таким чином, у західних країнах діяльність приватного детектива має, ознаки процесуальності. Детективи здійснюють збір відомостей, що можуть бути використані як докази по кримінальних, цивільних та іншим категоріях справ. Законодавство пострадянських країн в цьому аспекті є непослідовним внаслідок колізії між законодавством стосовно приватної детективної діяльності та кримінально-процесуальним законодавством.

У Китаї законодавчої основи для детективної діяльності немає, але активний економіки та зростання ділової активності, спричинили суттєве збільшення ризиків, пов'язаних з невиконанням договірних зобов'язань і недобросовісною конкуренцією. Відповідно, з'явилися і детективні агентства, які діють у формі різного роду компаній щодо прогнозування, контролю та

управління комерційними ризиками. Бізнес-інформація за законодавством КНР суворо охороняється. Проте юридично детективна діяльність є незаконною, у країні також відсутні й освітні заклади, і громадські професійні організації, що об'єднують приватних детективів [32, с. 46].

Спеціальних актів законодавства, які регулювали б діяльність приватних детективів немає й у Великій Британії. Але там існують декілька великих і низка дрібних приватних розшукових агентств (бюро)*. Адреси і телефони детективних агентств вільно рекламуються в різних міських довідниках, Інтернеті, а послугами користуються як приватні особи, так і фірми. Ними використовуються засоби криміналістичної техніки, у тому числі, негласного отримання інформації. Тому в 2013 р. Міністром внутрішніх справ була викладена позиція перед Палатою лордів частині регулювання приватних розслідувань. Згідно з інформацією, розміщеною на урядових сайтах, правила ліцензування детективної діяльності будуть запроваджені у 2016-2017 рр. Здійснення детективної діяльності без отримання ліцензії буде вважатися кримінальним проступком, за який буде наступати відповідальність у вигляді ув'язнення до шести місяців або/та штрафу у сумі до 5000 фунтів стерлінгів [183].

* Деякі розшукові бюро у Великобританії спеціалізуються на певних сферах детективної діяльності. Так, фірма «Derby Associates Limited» в основному здійснює приховане спостереження і контроль за особами, підозрюваними у шахрайстві. За даними досліджень, шахрайство завдає шкоди британській економіці близько 40 мільярдів фунтів стерлінгів на рік. Крім того, встановлює фінансове становище і кредитоспроможність майбутніх партнерів по бізнесу, виявляє подружню зраду [184]. Інше велике детективне агентство Великобританії «Kroll» надає послуги з кіберрозслідування та кібербезпеки (відновлення електронних доказів, комп'ютерні експертизи, виявлення фактів стирання чи зміни електронних документів тощо) [185].

Щодо організаційних форм приватної детективної діяльності усталеною є практика її здійснення на індивідуальній основі та зі створенням юридичної особи. В США поширеною є практика створення змішаних детективно-охоронних юридичних осіб. Така ситуація мала історичні передумови, оскільки перші детективні агентство в США надавали охоронні послуги у сфері залізничних пасажирських та товарних перевезень. Донедавна в РФ також передбачалася така можливість у ст. 10 Закону РФ «Про приватну детективну та охоронну діяльність в РФ», яку було виключено у 2003 р. Цей Закон дозволяв приватним охоронним та детективним підприємствам створювати на договірній основі асоціації зі збереженням своєї самостійності і прав юридичних осіб. Створювались такі асоціації, як правило, для розширення професійних можливостей кожного співзасновника. І оскільки кожна юридична особа, що входила в асоціацію юридичних осіб раніше вже отримала ліцензію на свою діяльність, то при створенні асоціацій отримувати додаткові ліцензії було не потрібно. Однак при порушенні одним з членів асоціації вимог правових актів, що регламентують відповідну їх діяльність, їх ліцензія могла бути анульованою, у зв'язку з чим асоціація ліквідовувалась, а співвласник, що залишився з ліцензією, продовжував займатися своєю охоронною або детективною діяльністю. Установчими документами детективно-охоронних асоціацій були: засновницький договір та статут асоціації.

Нерідкими також є випадки виникнення конфліктних ситуацій між приватними детективами та працівниками правоохоронних органів, оскільки їх діяльність по деяких напрямках перетинається. Приватні детективні бюро можуть створюватися в цілях легалізації, придбання і носіння зброї кримінальними елементами, налагодження зв'язків з правоохоронними органами та у подальшому отримання від них необхідної інформації для своєї злочинної діяльності. Непоодинокими є випадки використання детективами спеціальних засобів негласного отримання інформації (засоби прослуховування, приховані відеокамери тощо) та приховування від правоохоронних органів фактів протиправних діянь. Зі свого боку, працівники правоохоронних органів не завжди

діляться інформацію криміналістичних обліків із приватними детективами, здійснюють численні та інколи безпідставні перевірки, не допускають їх присутності на окремих слідчих діях тощо. На нашу думку, важливим запобіжником виникнення таких конфліктних ситуацій є обов'язкова вимога встановлення стажу роботи для приватних детективів в оперативних чи слідчих підрозділах, яка повинна становити щонайменше три роки.

3.3. Проблеми імплементації інституту приватної детективної діяльності в Україні

Приватна детективна діяльність в Україні законодавчо неврегульована. В законах немає прямої заборони на здійснення детективної діяльності, але й немає і законодавчого її регулювання. Натомість у травні 2012 р. було створено «Всеукраїнську асоціацію приватних детективів», а на території країни створюються детективні агентства, правові підстави і характер діяльності яких виглядають, м'яко кажучи, сумнівними. Діяльність деяких детективних агентств в умовах законодавчого вакууму у цій сфері іноді перетворюється на банальне фіктивне підприємництво та шахрайство. Проте їх виникнення і поширення на території України, навіть без належного правового регулювання, свідчить про об'єктивну затребуваність з боку суспільства у їх діяльності, але відсутність контролю та належного правового регулювання створює сприятливі передумови для правопорушників. Часто вони реєструються як звичайні юридичні контори проте їх послуги потенційно можуть виходити за рамки закону. Така ситуація призводить до несприятливих для клієнтів наслідків і вимагає виправлення. До того ж, діяльність такого роду утворень у тіньовій сфері призводить до несплати податків до бюджету.

На теперішній час самі так звані «детективи» в Україні посилаються як на підставу своєї діяльності на Національний класифікатор України, затверджений наказом Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 №0457609-10. Згідно з документом приватна детективна діяльність отримала код КВЕД: 80.30 «Проведення розслідування», який містить у собі «діяльність з розслідування та діяльність детективів», а також «будь-яку

діяльність приватних детективів незалежно від типу клієнта або цілей розслідування» (код 80.30) [186]. Відповідно до Закону України «Про інформацію», на який також посилаються приватні детективи у своїй діяльності, з клієнтом укладається договір з приводу надання інформаційно-аналітичних послуг, а не детективних. В літературі відзначається, що на сьогодні чисто з юридичної точки зору можна визнати, що в Україні заборонена не детективна діяльність, а її окремі елементи. Саме тому певні види приватної розшукової діяльності щодо збору інформації та переслідування осіб маскуються під журналістську, а інколи й адвокатську діяльність [187, с. 11].

Актуальність питання законодавчого забезпечення приватної детективної діяльності підтверджується як результатами розгляду проектів законів уже поданих до Верховної Ради України, так і рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 р. «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні», яким доручено Кабінету Міністрів України розробити і внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [188].

Верховна Рада України практично ніколи не знімала з порядку денного питання про прийняття закону, що регулює діяльність детективів, але прийняти відповідний закон ніяк не спромоглася. У період з 2000 по 2015 р. народними депутатами України було внесено і зареєстровано вісім проектів Закону про приватну детективну діяльність. У законотворчому процесі головним комітетом завжди був Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Відповідні законопроекти вносилися народними депутатами: 5 квітня 2000 р. – Ю. Кармазіним (реєстраційний № 5237); 7 квітня 2004 р. – В. Кафарським, О. Бандуркою та В. Мойсиком (реєстраційний № 5380); 1 липня 2004 р. – М. Оніщуком, В. Онопенком та Ю. Кармазіним (реєстраційний № 5380-1); 26 червня 2007р. – С. Гусаровим (реєстраційний № 3727); 25 лютого 2008р. – В. Мойсиком (реєстраційний № 2120); 12 квітня 2010р. – В. Малишевим, В. Мойсиком, В. Олійником, І. Плохим, І. Савченком, В. Грішаком,

Ю. Прокопчуком та В. Шемчуком (реєстраційний № 6288); 13 грудня 2012р. – В. Швецем та В. Малишевим (реєстраційний № 1093). 28 грудня 2015 р. – М. Паламарчуком, О. Проданом, А. Тетерчуком та ін. (реєстраційний № 3726). Як видно із вищезазначеного переліку, участь у створенні цих законопроектів брали авторитетні в Україні науковці і практики. Останній проект № 3726 нині пройшов перше читання у ВРУ. Така багата практика законотворчої діяльності у галузі приватної детективної діяльності вимагає ґрунтовного осмислення і виокремлення найбільш вдалих положень, які можуть бути використані у майбутньому законі. Його прийняття є лише питанням часу, адже Україна є мало не єдиною в Європі, в якій приватна детективна діяльність законодавчо неврегульованою.

Законопроект від 5 квітня 2000 р. «Про приватну детективну діяльність» [131], у ст.1 визначає приватну детективну діяльність як «підприємницьку діяльність що спрямована на надання на договірній основі фізичним та юридичним особам послуг, передбачених цим Законом, з метою захисту їх прав та законних інтересів». Більшість наступних законопроектів виходили саме із розуміння детективної діяльності як підприємницької, що не можна вважати правильним. Схожі проблеми свого часу стосовно адвокатської та приватної експертної діяльності. По суті, вирішення цього питання криється у співвідношенні понять «прибуток» та «винагорода за працю». Прибуток є, як відомо, різницею між доходами та витратами, який формується за рахунок доданої вартості, яку привласнює підприємець. Собівартість і ціна не співпадають. Винагороду за працю не можна вважати прибутком з точки зору економічної теорії, адже вона за змістом є наближеною до заробітної плати. Приватний експерт, детектив чи адвокат надає, як правило, послугу особисто. Винагорода, наприклад адвоката, згідно з українським законодавством обмежується критерієм «розумності», враховує складність справи, кваліфікацію і тощо. У Франції, країні, де власне виникли перші детективні агентства, винагороди адвокатів та приватних детективів врегульовані підзаконними актами,

а тому про додану вартість і, як наслідок, прибуток у діяльності приватних детективів взагалі говорити не можна.

Коло послуг, закріплених у ст. 5 законопроекту, передбачає: збір відомостей, які мають значення для захисту прав та законних інтересів клієнтів; збір інформації для проведення ділових переговорів, встановлення рівня кредитоспроможності та надійності ділових партнерів; захист суб'єктів господарювання від підприємницького шпигунства; виявлення фактів протиправного використання товарних знаків, логотипів, фірмових найменувань тощо; перевірку обставин розголошення комерційної, банківської та науково-технічної інформації, що становить державну, службову або комерційну таємницю; з'ясування біографічних та інших відомостей про осіб, з якими укладаються договори (контракти); встановлення місцезнаходження громадян, які пропали безвісті; розшук втраченого або викраденого майна; збір відомостей про факти, які можуть бути використаними як докази у цивільних, господарських і кримінальних справах, а також справах про адміністративні правопорушення.

У Законопроекті № 5237 привертає увагу ст. 6, яка визначає форми співробітництва та взаємодії приватних детективів з правоохоронними органами. Так приватні детективи, їх об'єднання, які під час провадження детективної діяльності отримують відомості про злочин, що готується, або про скоєний злочин, зобов'язані якнайшвидше повідомити про це співробітника правоохоронного органу. Особа, яка вчинила злочин, може бути затримана приватним детективом, після чого останній зобов'язаний негайно доставити її в орган внутрішніх справ за місцем затримання. Приватні детективи, їх об'єднання та служби безпеки суб'єктів господарювання мають право надавати правоохоронним органам допомогу в забезпеченні правопорядку та інші не заборонені законодавством України, послуги, у тому числі на договірній основі. За письмовими запитами приватних детективів, їх об'єднань, служб безпеки суб'єктів господарювання органи МВС надають їм відомості, які містяться в адресних бюро, паспортних підрозділах, облікових підрозділах

ДАІ, обліків осіб, що мають судимості або притягалися до кримінальної відповідальності. Органи державного управління у межах своєї компетенції сприяють приватним детективам, їх об'єднанням у вирішенні соціальних питань, надають їм в оренду придатні для роботи приміщення, встановлюють пільги щодо орендної плати за використання приміщень тощо. Крім цього, ст. 16 законопроекту надає їм право на застосування заходів фізичного впливу та вогнепальної зброї (револьвери, пістолети) та спецзасобів (наручників, гумових кийків, засобів зв'язування, сльозоточивих речовин, світлозвукових пристроїв відволікаючої дії).

У ст. 24 передбачено, що покази та зібрані приватним детективом матеріали у справах про правопорушення оцінюються нарівні з іншими доказами, отриманими в установленому законом порядку. Ліцензіаром за цим Законом є Мінюст. Ліцензія є безстроковою. Видається вона особі, яка має вищу юридичну освіту і має стаж роботи на посадах дізнавачів, слідчих, суддів, прокурорів, помічників прокурорів, помічників приватних детективів та працівників, які здійснювали оперативно-розшукову діяльність, працюючи в органах та підрозділах Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного комітету по охороні державного кордону України, Управління охорони вищих посадових осіб не менше п'яти років.

Згідно зі ст. 15 законопроекту під час провадження професійної діяльності приватний детектив має право використовувати такі заходи: усного чи письмового опитування громадян, працівників підприємств, організацій і установ за їх згодою; наведення довідок, у тому числі – шляхом запитів інформації та документів або їх копій у юридичних осіб; огляду або вивчення предметів та документів за письмовою згодою їх власників чи законних користувачів; зовнішнього огляду споруд, приміщень та інших об'єктів, а за згодою їх власників чи уповноважених ними осіб – їх внутрішній огляд; спостереження для отримання інформації з метою надання послуг, проведення на договірній основі досліджень фахівців та експертиз із питань, що потребують спеціальних знань. Під час провадження приватної детективної діяльності

допускається використання: кіно- і фотозйомки, аудіо- та відеозапису, радіозв'язку, технічних та інших засобів, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян, навколишнього природному середовищу.

Законопроект від 7 квітня 2004р. «Про приватну детективну діяльність» [132]. Цей законопроект у цілому збігається з попереднім. Видача спеціальних дозволів приватним детективам і контроль за ними покладається на Мінюст, передбачена можливість збирати відомості про факти, що можуть бути використаними у суді як докази, якщо їх було зібрано з дотриманням вимог процесуального законодавства. Законопроект в статті 20 вводить поняття «альтернативного приватного детективного розслідування» і передбачає, що «в разі, якщо під час укладання договору про збір даних у цивільних, господарських або кримінальних справах, а також у справах про адміністративні правопорушення ці справи знаходяться у дізнанні, слідстві або в судовому провадженні, суб'єкт приватної детективної діяльності зобов'язаний в найкоротший термін повідомити орган, який проводить дізнання чи слідство, або суд про проведення альтернативного приватного детективного розслідування цієї справи». Перелік методів детективної діяльності та послуг є більш деталізованим у порівнянні з попереднім законопроектом, але в цілому відповідає йому. Відтворено практично ті ж самі положення щодо можливості здійснювати затримання та використання вогнепальної зброї, спецзасобів та заходів фізичного впливу, вимог до кандидатів в детективи.

Зазначений законопроект, як і попередній, передбачав можливість детективам працювати в структурах служб безпеки підприємств на основі трудових відносин, тобто законопроект повторює необґрунтований, на нашу думку, дуалізм детектива-підприємця і детектива-найманого працівника. Стаття 8 законопроекту закріплює, що: «Служби безпеки суб'єктів господарювання мають право здійснювати детективну діяльність лише за умови наявності у суб'єкта господарювання відповідної ліцензії. В функції служби безпеки суб'єкта господарювання може входити охорона суб'єкта господарювання та його майна». Головне науково-експертне управління ВРУ слушно зазначило у висновку, що

незрозуміло, навіщо має таким підрозділам має надаватись ліцензія на детективну діяльність, а до їх працівників встановлюватись вимоги, як до приватних детективів, якщо їх діяльність полягає у фізичній охороні об'єкта і технічному захисті об'єкта, та у встановленні автобіографічних даних осіб при наборі кадрів чи перевірці платоспроможності контрагентів. До повноважень детектива включено здійснення охоронних функцій чи захист промислового шпигунства, а така діяльність явно не вимагає наявності вищої юридичної освіти або потребує суто технічної освіти. Розуміння детектива як найманого працівника, так і підприємця, причому одночасно, в одному законопроекті, виглядає незрозумілим. Цей законопроект також не враховував положення Закону «Про інформацію» в частині не лише збирання, але й зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, що стосується стану здоров'я, особистого життя тощо.

Законопроект від 1 липня 2004 р. «Про приватну детективну діяльність» [133]. Згідно зі ст. 1 законопроекту «Детективна діяльність – дозволена органами внутрішніх справ діяльність детективів чи детективних організацій з надання фізичним і юридичним особам, на договірній основі, послуг щодо захисту їхніх законних прав та інтересів». У ряді випадків законопроектом передбачено виконання приватними детективами функцій правоохоронних органів (див. п. п. 4, 7, 8 ст. 7, частину 4 ст. 12, ст.ст. 24 і 26 проекту). Положення законопроекту, значною мірою запозичені із Закону РФ «Про приватну детективну та охоронну діяльність в Російській Федерації» (див. його ст.ст. 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12–20 та інші), тому вони не завжди належним чином узгоджуються з чинним законодавством України. Привертає увагу факт, що на відміну від попередніх законопроектів ліцензіаром уже виступає МВС України, а сама ліцензія є строковою (3 роки).

Викликає суттєві заперечення положення законопроекту, вірніше їх відсутність, стосовно вимог, що висуваються до кандидатів в детективи. Цей законопроект не вимагає юридичної освіти чи стажу роботи в органах слідства, дізнання тощо. Натомість, ст. 16 передбачає для підготовки, перепідготовки і

підвищення кваліфікації кадрів, що здійснюють детективну діяльність, створення недержавних освітніх установ з правами юридичної особи. Цього явно недостатньо, адже цей законопроект залишив за детективами право паралельного розслідування у кримінальних справах, затримання, право використовувати вогнепальну зброю, спецзасоби, заходи фізичного впливу, можливості користуватися даними криміналістичних обліків та багато іншого, що характерно для працівників правоохоронних органів. Підготовки у приватному навчальному закладі явно недостатньо. Незрозуміло, навіщо працівникові органів слідства, наприклад, з десятирічним стажем слідчої роботи, проходити ще й спеціальну підготовку у приватному вузі для детективів. Якщо за детективами залишати права на здійснення деяких правоохоронних функцій, то доцільно залишати вимоги щодо стажу роботи в органах слідства чи дізнання щонайменше 3–5 років.

Законопроект «Про приватну детективну діяльність» від 25 лютого 2008 р. [134] містить найбільш вдале, з точки зору автора, визначення детективної діяльності. Приватна детективна діяльність згідно зі ст.1 цього проекту «являє собою систему гласних пошукових заходів, спрямованих на надання приватними детективами, детективними агентствами на договірній основі замовникам (фізичним та юридичним особам) професійних послуг з метою забезпечення та захисту їх законних прав та інтересів». Такий підхід проводить правильні паралелі і узгоджується із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Але, на жаль, у ньому продовжується лінія вважати детективну діяльність різновидом підприємницької. Виходячи із вимог ст. 5 законопроекту, приватним детективом може бути будь-який психічно здоровий громадянин України віком не менше 21 року, який має будь-яку вищу базову освіту (тобто освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра). Такі вимоги до приватного детектива є настільки незначними, що можуть привести, з одного боку, до використання послуг дилетантів, а з іншого – до постійних порушень такими «детективами» вимог закону. Незрозуміло, також, чому саме Міністерство юстиції України має надавати свідоцтва на право здійснення приватної детективної діяльності, адже

від засновників агентств та приватних детективів не вимагається навіть наявності юридичної освіти.

Законопроект звужено, порівняно з попередніми, підходить до визначення переліку детективних послуг. Зокрема, ст. 15 містить такий перелік: 1) пошук, збір, фіксація відомостей, потрібних для захисту законних прав та інтересів фізичних або юридичних осіб; 2) пошук осіб, місцезнаходження яких невідоме, з'ясування причин і обставин зникнення, можливостей і умов їх повернення; 3) розшук зниклого (втраченого або викраденого) майна, тварин; 4) відтворення втраченої (зниклої) інформації з питань їх законних прав та інтересів; 5) пошук і збір даних, які можуть бути приводом або підставою для звернення в правоохоронні органи або до суду; 6) пошук і збір з відкритих джерел інформації з метою підготовки ділових переговорів, з'ясування фінансового стану, рівня реальної кредитоспроможності і надійності існуючих та потенційних ділових партнерів; 7) з'ясування біографічних й інших даних, що характеризують особу; 8) захист суб'єктів господарювання від незаконного (несанкціонованого) збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю; 9) з'ясування обставин розголошення комерційної, банківської, науково-технічної або іншої інформації, що становить службову, комерційну або особисту приватну таємницю; 10) пошук і виявлення фактів протиправного використання прав інтелектуальної власності, які є власністю замовника; 11) інші послуги з детективної діяльності, які не заборонені чинним законодавством.

Як видно, цей законопроект прямо не передбачає можливості збору доказової інформації у цивільних, господарських, адміністративних справах і кримінальних провадженнях. Попередні законопроекти прямо визначали можливість використання даних зібраних детективом та його покази як докази, якщо враховувалися положення процесуального законодавства. Проект закону також не передбачає, на відміну від попередніх, можливості здійснювати затримання, використовувати зброю, спецзасоби та заходи фізичного впливу. Проте у ст. 18 зберігається можливість за письмовими запитами суб'єктів приватної детективної діяльності до органів Міністерства внутрішніх справ

України на договірній основі отримувати необхідні їм відомості, що містяться в адресних бюро, паспортних підрозділах, облікових підрозділах Державної автомобільної інспекції, а також в облікових підрозділах обліку осіб, які мають судимість або притягалися до кримінальної відповідальності, якщо ці дані затребуються з дотриманням чинного законодавства.

Законопроект «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 12 квітня 2010 р. [189] не містив оригінальних положень у понятійному апараті. Згідно зі ст. 5 приватним детективом міг бути громадянин України, який досяг двадцяти одного року, має вищу юридичну чи спеціальну освіту або пройшов спеціальну підготовку для заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю чи має стаж роботи в оперативних або слідчих підрозділах не менше трьох років, не перебуває на обліку в органах охорони здоров'я у зв'язку з психічним захворюванням, алкоголізмом чи наркоманією, не має судимості та отримав у встановленому порядку свідоцтво про право на заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю. Такий підхід є прийнятним.

Автор також повністю поділяє поміркований підхід авторів законопроекту щодо використання спецзасобів. Законопроект забороняє детективам використовувати вогнепальну зброю, проте надає їм право на спецзасоби. ОВС, згідно зі ст. 21 видають дозволи на: 1) пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів; 2) електрошокові пристрої; 3) балончики та інші спецзасоби з препаратами слезоточивої та дратівної дії. Використання спецзасобів є необхідним з огляду на те, що даний законопроект передбачає можливість «збирання та фіксації відомостей у кримінальному провадженні на договірній основі із стороною кримінального провадження з боку захисту». Стаття 19 закріплює професійну таємницю результатів приватної детективної (розшукової) діяльності. Інформація з питань, з яких здійснювалося приватне детективне дослідження, та відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, а також інша інформація, яка отримана суб'єктами приватної детективної (розшукової)

діяльності становлять професійну таємницю. Приватним детективам, співробітникам приватних детективних підприємств, їхніх об'єднань та філій забороняється розголошувати і використовувати у своїх власних інтересах або інтересах третіх осіб відомості, що становлять професійну таємницю суб'єкта приватної детективної (розшукової) діяльності. Використання зазначеними особами безпосередньо або через інших осіб відомостей, отриманих за результатами приватної детективної (розшукової) діяльності, з метою шантажу суб'єктів детективних досліджень чи замовників таких досліджень тягне юридичну відповідальність.

Положення щодо послуг, прав і обов'язків приватних детективів практично повністю повторюють більш ранні законопроекти.

Законопроект «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 13 грудня 2012 р. [135] було відхилено і знято з розгляду 15 травня 2014 р. Цей законопроект практично дослівно відтворює попередній, включаючи назви та послідовність статей, незважаючи на те, що авторами були зовсім інші депутати.

28 грудня 2015 р. у Верховній Раді України був зареєстрований, а пізніше і прийнято у першому читанні, черговий проект закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». Законопроект визначає, що приватна детективна діяльність – це «дозволена органами Національної поліції України незалежна професійна діяльність приватних детективів або приватних детективних підприємств (агентств) з надання клієнтам на платній договірній основі детективних послуг з метою захисту» [136]. Вищезазначена дефініція відрізняється від дефініцій, які вживалися у попередніх законопроектах у частині розуміння детективної діяльності як незалежної професійної діяльності, а не як підприємництва. Такий підхід слід визнати правильним, оскільки він краще узгоджується з нормами Податкового кодексу України.

Як видно з визначення, а також з норм ст. 7–10 законопроекту, функції у галузі контролю над здійсненням приватної детективної діяльності (у т.ч. з питань видачі ліцензій) покладаються на Національну поліцію України, і це видається авторові вельми спірним. Тут важливо розуміти, що приватний детектив у

кримінальному процесі частіше співпрацює з адвокатом, який нині має вкрай обмежені (порівняно зі стороною обвинувачення) процесуальні засоби зі збору доказів, тобто в основному зі стороною захисту. На Національну поліцію, крім іншого, покладаються функції з досудового розслідування, а, як відомо, КПК зараховує слідчого до учасників процесу на стороні обвинувачення. Виглядає спірним, що орган, який здійснює обвинувальну функцію, буде контролювати громадянський інститут, який в основному здійснює захисну функцію. Із цієї та деяких інших причин контролюючі функції над приватною детективною діяльністю у більшості західних країн покладаються на Міністерство юстиції та його територіальні органи.

Стаття 5 Законопроекту визначає, що: «Приватним детективом може бути громадянин України, який володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту, пройшов спеціальну підготовку з метою здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності, має стаж роботи в оперативних підрозділах або органах досудового розслідування не менше трьох років і отримав в установленому порядку свідоцтво про право на здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності» [136]. У цілому, слід визнати вищевикладені положення невдалими. Вимога наявності вищої юридичної освіти є недоречною, оскільки для успішного надання детективних послуг юридична освіта зовсім не обов'язкова. Детективна діяльність має більше спільного з оперативно-розшуковою роботою, ніж зі слідчою, а працівники оперативних підрозділів в Україні, як правило, вищої юридичної освіти не мають. Неоднозначною видається також норма про обов'язкове проходження спеціальної підготовки. Не зовсім зрозуміло, навіщо, наприклад, слідчому з 20-річним стажем роботи в органах досудового розслідування потрібна ще й спеціальна підготовка. Автор вважає, що в законопроекті слід прописати випадки звільнення від обов'язку проходити підготовку для досвідчених працівників оперативних і слідчих підрозділів.

Слід визнати досить обмеженим також перелік спецзасобів, закріплений у ст. 18 Законопроекту (травматична зброя і газові балончики). Очевидно, що в ході здійснення детективних послуг життю та здоров'ю приватного детектива

може загрожувати небезпека, тому питання про допустимість використання спецзасобів не має ставитися під сумнів. Проте, список ст. 18 слід розширити, додавши такі спецзасоби: наручники пластикові (текстильні) одноразового використання, електрошокові пристрої, газові пістолети і револьвери з патронами 6, 8, 9 мм. Дискусійним є питання про доцільність надання детективам права на вогнепальну зброю.

У законопроекті відсутні норми, що передбачають обов'язкове страхування професійної відповідальності детективів. У більшості західних країн необхідність отримання страхового поліса є обов'язковою умовою видачі ліцензії приватного детектива. Законопроект закріплює положення у галузі професійної (детективної) таємниці, але не передбачає ніяких вимог щодо робочого місця детектива, яке, як видається, має відповідати певним мінімальним вимогам, які б гарантували неможливість отримання вільного доступу до конфіденційної інформації з боку третіх осіб. Стаття 14 Законопроекту передбачає основні засади співпраці між приватними детективами і правоохоронними органами у сфері запобігання та розслідування злочинів, розшуку злочинців та охорони громадського порядку. Але, разом із цим, у Законопроекті відсутні процедурні норми щодо організації цієї взаємодії. Внаслідок цього, норми ст. 14 Законопроекту матимуть суто декларативний характер. З огляду на викладене вище, автор вважає що законопроект «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 28.12.2015 має суттєві недоліки і потребує серйозного доопрацювання.

Найбільш вдале визначення наведено в Законопроекті «Про приватну детективну діяльність» від 25 лютого 2008 р. Приватна детективна діяльність згідно зі ст. 1 цього законопроекту «являє собою систему гласних пошукових заходів, спрямованих на надання приватними детективами, детективними агентствами на договірній основі замовникам (фізичним та юридичним особам) професійних послуг з метою забезпечення та захисту їх законних прав та інтересів». Такий підхід проводить правильні паралелі і узгоджується із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Перелік детективних послуг у шести законопроектах виглядає достатньо повним і відповідає міжнародній

практиці. Лише Законопроект від 25 лютого 2008 р. не передбачав можливості збирати інформацію про факти, які можуть бути використаними як докази в цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справах. Не всі законопроекти обґрунтовано підходили до вимог до кандидатів у детективи. Доцільно на законодавчому рівні передбачити вимогу щодо стажу роботи у слідчих органах, органах ОРД чи помічником приватного детектива щонайменше 3 роки.

Впровадження в Україні інституту приватного детектива і подальша його правова регламентація є відповідальним кроком, який вимагає ретельного дослідження усіх позитивних та негативних наслідків, що можуть впливати із цього.

Супротивники інституту приватних детективів зазначали, що запровадження детективної діяльності в Україні призведе до порушення прав пересічних громадян [190, с. 86], зокрема права людини на невтручання в особисте життя та сімейне життя, закріплене у ст. 31 Конституції України, ст. 18 Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод, ст. 11 ЗУ «Про інформацію» [191]. Стаття 182 КК України встановлює юридичну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя. Предметом злочину є конфіденційна інформація про особу. Нею є відомості про приватне життя особи, що становлять її особисту чи сімейну таємницю (зокрема, інформація про освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дату і місце народження, майновий стан та інші персональні дані про особу). Особисту таємницю становлять відомості про приватне життя конкретної особи, які ця особа бажає зберегти у таємниці від інших осіб. Такими відомостями можуть бути відомості про її здоров'я, інтимне життя (зокрема, наявність позашлюбних інтимних стосунків), хобі, особливості сімейних стосунків (народження поза шлюбом дитини тощо). Сімейна таємниця – відомості про приватне життя члена (членів) окремої сім'ї чи декількох сімей, які він (вони) бажають зберегти у таємниці від сторонніх осіб [192, с. 537].

Як видно із вищезазначеного, межа між законним і протизаконним є досить чіткою. Дійсно, до приватних детективів досить часто звертаються з питань виявлення фактів подружніх зрад. Особливо це стосується тих країн, де обов'язково потрібно наводити докази у справах про розлучення.

При вирішенні питання про те, чи порушує діяльність приватного детектива право особи на таємницю особистого та сімейного життя та інші важливі немайнові права, слід виходити з таких міркувань:

1. Конституція України та Закон України «Про інформацію» дозволяють збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу за її згодою. Уявляється, що така згода може бути надана не тільки вербально, але й самими діями особи. Наприклад, якщо така особа бере участь у мітингу в підтримку конкретної політичної партії, то цим самим вона дає згоду на те, що її політичні погляди не є таємницею. Те ж саме може стосуватися випадків вираження своїх особистих почуттів в громадських місцях.

2. Відкрита фото- чи відеозйомка сторонніх осіб у громадських місцях дозволяється законодавством. Відповідно до п.1 ст. 307 Цивільного кодексу України: «Фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру» [193].

3. Законодавство України не відносить інформацію про місце роботи, про службу та іншу трудову і виробничу діяльність, про ставлення до своїх трудових обов'язків, минулої судимості або про факти притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності до категорії конфіденційної.

Тому практику приватних детективів, які ведуть спостереження за особою, її фотографування, відеозйомку у громадських місцях, не можна назвати такою, що порушує права іншої людини на невтручання в особисте і сімейне життя. У такому випадку особа відкрито демонструє свою поведінку суспільству, а таємницею вона залишається лише для одного з подружжя [194, с. 364-266]. Інша справа, коли детектив спеціально для виявлення факту подружньої зради

використовує прослуховуючі пристрої, фотографує в житлових приміщеннях чи службових приміщеннях і без дозволу особи. Це може вважатися втручанням в особисте життя, порушенням таємниці телефонних розмов тощо. Такі дії детектива дійсно мають бути заборонені. Абсолютно неприпустимими є шантажування винуватця подружньої зради та інші неправомірні способи використання отриманої в ході детективної діяльності інформації.

Отже, у контексті вищезазначеного, діяльність приватних детективів за належної правової регламентації може узгоджуватися з недоторканістю особистого та сімейного життя. Доцільно також у разі легалізації детективної діяльності доповнити КК України та КУпАП нормами, які встановлювали б відповідальність за перевищення повноважень службовців приватних охоронних або детективних служб та використання технічних засобів отримання інформації, що порушують таємницю особистого життя, телефонних переговорів тощо.

Інших заперечень, які були б варті уваги щодо діяльності приватних детективів у літературі не зустрічається. Інша справа, що на шляху легалізації детективної діяльності можуть виникнути деякі інші проблеми, зокрема, стосовно допустимості доказів, зібраних приватним детективом у кримінальних та цивільних справах. Як відомо, доказ, як певні фактичні дані, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення судової справи, повинен відповідати критерію належності та допустимості. За участі у справі детектива у першу чергу постає питання щодо допустимості отриманої ним інформації. Доказ визнається допустимим у кримінальному процесі, якщо він отриманий у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Якщо детектив, працюючи на підставі контракту, буде збирати факти по справі, то вони можуть бути визнані недопустимими, оскільки він не є суб'єктом процесу і йому відповідно до статті 93 Кримінально-процесуального кодексу не надано права збирання доказів.

Існує принаймні два виходи із цієї ситуації. Перший полягає в необхідності надання детективу статусу учасника кримінального процесу з правом збирання доказів. Правила допуску приватного детектива до справи можуть бути визначені

за аналогією з правилами допуску захисника по справі. Інший підхід може полягати у тому, що приватний детектив не визнається самостійним учасником процесу. У такому разі, він все ж може брати участь у кримінальному процесі як свідок, тобто фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликано для давання показань.

Аргументи, що свідчать на користь розвитку детективної діяльності в Україні мають різноплановий характер:

1. Легалізація детективної діяльності дозволить поставити її під контроль держави. На сьогодні приватні детективи вже де-факто здійснюють свою діяльність. Реклами детективних агентств можна побачити на вулицях великих міст та в мережі Інтернет. Здебільшого такі детективні агентства реєструються як звичайні юридичні фірми. Але, тут потрібно мати на увазі, що характер здійснюваних детективами послуг може суттєво порушувати права людини. В умовах законодавчого вакууму діяльність детективів може набувати ознак шахрайства та фіктивного підприємництва. Отримання спеціальних дозволів є необхідною умовою здійснення детективної діяльності у всіх країнах світу.

2. Детективна діяльність забезпечить реальну, а не декларативну змагальність сторін на досудовому слідстві*. Відомий американський юрист

*У пояснювальній записці до Кримінального процесуального кодексу від 13.04.2012 зазначається, що основним завданням проекту КПК є реальне впровадження у кримінальне судочинство принципу змагальності. У діючому КПК не повною мірою реалізується ідея змагальності у зв'язку з нерівністю сторін в процесі доказування. КПК 2012 року визнав захисника як суб'єкта сторони захисту уповноваженим суб'єктом доказування, у тому числі щодо збирання доказів (ст. 93 КПК України). Разом з тим, важко заперечити, що основним засобом збирання доказів завжди були і будуть слідчі (розшукові) дії, здійснення яких можливе тільки органами розслідування.

У. Бернам виокремив чотири ключові ідеї змагального процесу: 1) суб'єкт прийняття рішень нейтральний і процесуально пасивний і відповідає тільки за вирішення справи; 2) сторони самостійно збирають і представляють докази на підтримку своєї позиції у справі та викладають доводи, якими має бути обґрунтовано рішення; 3) відповідна процедура – концентрована, безперервна і наділена іншими властивостями, що дозволяють робити акцент на зіткненні протилежних доказів і доводів, експонованих сторонами; 4) сторони мають рівні можливості подання своїх доводів і викладу позиції у справі перед суб'єктом прийняття рішень» [195, с.165].

Дослідники відзначають, що не дивлячись на наявність у кримінальному провадженні положень, спрямованих на сприяння захисту з метою вирівнювання дисбалансу щодо доказування між стороною захисту та стороною обвинувачення, змагальність у «чистому вигляді» у кримінальному провадженні за новим КПК України не знаходить своєї реалізації. [196, с. 83]. Незважаючи на те, що КПК визнав захисника повноцінним учасником доказування, права адвоката у цій сфері залишаються обмеженими. Тому, для забезпечення дійсної рівноправності і змагальності сторін є бажаною участь приватного детектива як одного із суб'єктів кримінального процесу.

3. Слідчі та оперативні працівники правоохоронних органів є найбільш ригідними («негнучкими») професіями в Україні. Вищезазначене особливо актуальне у світлі реформи МВС України, яка супроводжується масовими скороченнями. Як слушно зазначає А. Старушкевич, детективна діяльність є найприйнятнішою сферою застосування, накопиченого колишніми працівниками ОВС та СБУ досвіду боротьби зі злочинністю. Багато із таких колишніх працівників нині не затребувані державою і перед ними гостро стоїть проблема збереження свого соціального статусу, гідності, самоповаги, нормального рівня життя не тільки для себе, але й для своїх близьких [33, с.75].

4. Приватна детективна діяльність забезпечить додаткові надходження до державного бюджету. Прийняття Закону про детективну діяльність не вимагає додаткових витрат із бюджету, навпаки, створює нові об'єкти оподаткування.

Через відсутність законодавчого регулювання значна частина детективних агентств в Україні діють у тіньовій сфері. Легалізація детективної діяльності дозволить закласти законодавчу основу для створення нових робочих місць.

5. Діяльність приватних детективів підвищить рівень розкриття злочинів. За даними МВС України, близько 45% злочинів, що перебували у провадженні в 2012 р. залишилися нерозкритими [197]. Причини такої ситуації мають комплексний характер: корупція, непрофесіоналізм, службова перевантаженість слідчих та ін. Науково обґрунтований обсяг навантаження на слідчого становить – 35 проваджень на рік (закритих, направлених до суду, зупинених, спрямованих по підслідності та ін.). Але фактичні обсяги навантаження, особливо в результаті прийняття чинного КПК, нерідко перевищують нормативи. Приватні детективи, здійснюючи паралельне приватне розслідування у межах та у спосіб визначений законодавством, можуть виявити факти, які залишилися непоміченими для правоохоронних органів та сприяти розкриттю злочинів. Детективи можуть працювати не тільки за договором із стороною захисту (адвокатом, підозрюваним), але і зі стороною обвинувачення (потерпілим). Результати проведеного автором опитування із цього питання показали такі результати: Рівень розкриття не зміниться (0%) – 2% респондентів; відсоток розкритих правопорушень збільшиться, але ненабагато (1–3%) – 56%; відсоток розкритих правопорушень помітно зросте (3–10%) – 36%; відсоток розкритих правопорушень кардинально зросте (більше 10%) – 6%*.

* Конкретні цифри щодо покращення показників розкриття злочинів доволі важко встановити навіть керуючись статистичними даними. Порівнювати показники розкриття злочинів в Україні та інших країнах немає сенсу, оскільки там правоохоронні органи мають зовсім інші матеріально-технічні можливості, не говорячи вже про іншу структуру злочинності. Крім того, країни Європи та Північної Америки легалізували детективну діяльність століття чи десятиліття тому, а деякі пострадянські країни – в 90-х роках, коли спостерігалися процеси катастрофічного зростання абсолютних та відносних показників злочинності.

6. Діяльність приватних детективів підвищить ефективність розшуку безвісти зниклих в Україні. Щороку в Україні зникає від трьох до п'яти тисяч людей, із них, кожного п'ятого так і не вдається знайти. Найтиповішими групами зниклих є психічнохворі особи та неповнолітні із числа неблагополучних сімей. Як правило, ці люди: стають жертвами тяжких насильницьких злочинів або нещасного випадку, кінчають життя самогубством, виявляються затриманими, переходять від рідних та знайомих або здійснюють трудову міграцію в інші країни. У всьому світі розшуком зниклих безвісти, окрім правоохоронних органів, займаються і приватні детективи*.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що функціональна спрямованість та методика здійснення детективної діяльності має багато спільного як з оперативно-розшуковою діяльністю, так і з досудовим розслідуванням, але не може повністю бути з ними ототожнена, оскільки, на відміну від них, не має однаково вираженої антикриміногенної спрямованості. При цьому, детективна діяльність не обмежується лише цілями, що передбачені для оперативно-розшукової діяльності та містить у собі коло послуг, які виходять за межі компетенції державних правоохоронних органів. Детективна діяльність із позицій податкового законодавства має бути віднесена до незалежної професійної діяльності та не

Проте, в Російській Федерації доля нерозкритих злочинів стабільно сягає 43-44%, що є кращим показником ніж в Україні. На основі вищезазначеного, автор вважає, що внаслідок легалізації детективної діяльності можна очікувати покращення показників розкриття злочинів щонайменше на рівні 1–2%.

* Відкритих офіційних статистичних даних по цьому напряму роботи немає. МВС залишило тільки адресний пошук по ПІБ, даті народження і зникнення та іншим конкретним фактам. На сайті МВС, в окремому списку вказані близько 800 чоловік, які пропали безвісти в зоні АТО. По неофіційним даним кількість зниклих безвісти за останні роки значно збільшилася і становить близько 22 тисяч осіб.

може розглядатися у контексті суто підприємницької діяльності. Приватна детективна діяльність має професійний характер та здійснюється виключно на договірній основі. Такі договори можуть мати типову форму у разі їх укладення приватними детективами у рамках співробітництва з правоохоронними органами у сфері протидії злочинності.

2. Приватна детективна діяльність виникла у першій половині XIX століття у Франції, але особливого поширення набула у країнах англосаксонської системи права, внаслідок вкрай повільного формування систем державних правоохоронних органів. Спеціальне законодавство стосовно приватної детективної діяльності існує в США, основних країнах Європейського Союзу (окрім Великої Британії), Російській Федерації, а також в Молдові, Канаді, Ізраїлі та ін. країнах. Фактично кожна країна у світі на теперішній час має свою модель детективної діяльності.

3. З'ясовано, що правове регулювання детективної діяльності у різних країнах світу має найбільш суттєві розбіжності з питань: кваліфікаційних вимог для кандидатів в детективи, ліцензування, страхування професійної відповідальності, права на використання зброї та кримінально-процесуального статусу приватного детектива. З урахуванням зарубіжного досвіду запропоновано: передбачити у майбутньому Законі про приватну детективну діяльність вимогу до кандидатів в детективи щодо стажу роботи у слідчих чи оперативних підрозділах щонайменше три роки або аналогічного стажу роботи помічником детектива, а також вимогу мати громадянство відповідної держави; встановити обов'язкову державну дактилоскопічну реєстрацію та спеціальну перевірку для кандидатів в детективи; передбачити необхідність отримання страхового полісу та сертифікації робочого місця приватного детектива; покласти на органи юстиції повноваження щодо видачі свідоцтв про право зайняття детективною діяльністю. Оскільки деякі детективні послуги можуть бути пов'язані з ризиком для життя, детективам слід надати право на використання спецзасобів (у т.ч. травматичної зброї) та фізичної сили, а також затримання осіб для доставляння у поліцію (право на використання вогнепальної зброї може бути

предметом дискусії). За детективами слід закріпити право збирати відомості по кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справах, які можуть бути використані у суді як докази.

4. На теперішній час в Україні приватна детективна діяльність існує де-факто без належного нормативно-правового регулювання. Протягом 2000–2015 рр. до Верховної Ради України було внесено вісім проектів Закону про детективну діяльність, але жоден із них не був прийнятий. На основі аналізу цих законопроектів та зарубіжного законодавства було розроблено відповідний авторський законопроект (див. Додаток 1). Імплементція Закону України «Про приватну детективну діяльність» в національне законодавство потребуватиме внесення змін до процесуального законодавства України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення.

5. Аргументовано доцільність імплементції інституту приватних детективів в Україні. Легалізація приватної детективної діяльності дозволить поставити її під контроль держави, оскільки в умовах законодавчого вакууму діяльність детективів може набувати ознак шахрайства та фіктивного підприємництва. Правомірна детективна діяльність забезпечує реальну, а не декларативну змагальність сторін на досудовому провадженні а також може стати найбільш прийнятною сферою застосування, накопиченого працівниками правоохоронних органів, досвіду боротьби зі злочинністю. При цьому вона забезпечить додаткові надходження до державного бюджету, а прийняття відповідного Закону про детективну діяльність не вимагатиме додаткових витрат із бюджету а, навпаки, створить нові об'єкти оподаткування. Крім того, легалізація детективної діяльності дозволить закласти законодавчу основу для створення нових робочих місць. Діяльність приватних детективів підвищить рівень розкриття злочинів та ефективність розшуку осіб, зниклих безвісти.

РОЗДІЛ 4

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗМІЦНЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

4.1. Охоронні агентства та служби безпеки підприємств як суб'єкти недержавної охоронної діяльності

Суб'єкти приватної охоронної діяльності відіграють значну роль у запобіганні та припиненні кримінальних правопорушень, особливо проти власності (крадіжки, грабежі, розбої, прояви шахрайства тощо). За даними МВС України їх частка у структурі злочинності сягає близько 65% [197], а в інших розвинутих країнах ця цифра інколи становить 80–90%. Становлення ринкових відносин в Україні відбувається у складних умовах, що характеризуються відсутністю повноцінної законодавчої бази, спрямованої на підтримку і захист приватної власності, надмірним адмініструванням, недобросовісною конкуренцією, недружнім поглинанням, що доходить, часом, до прямого кримінального захоплення [198, с. 33]. Успішний розвиток сучасної системи ринкових відносин потребує нових інститутів у сфері зміцнення безпеки. Досконала і розвинута система безпеки підприємництва в окремо взятих країнах створює сприятливий клімат для суспільно-економічного розвитку. Одним із таких найважливіших інститутів безпеки є недержавна охорона, яку становлять приватні охоронні фірми та внутрішні служби безпеки підприємств. За даними проведеного автором анкетування, близько 54% респондентів при виникненні проблем у сфері безпеки надають перевагу приватним суб'єктам охоронної діяльності, а не поліції охорони.

Охоронна діяльність у цілому (державна і недержавна) може розглядатись як невід'ємна складова правоохоронної діяльності. Разом із тим, слід констатувати, що на теперішній час в Україні неповною мірою використовується правоохоронний потенціал приватних суб'єктів охоронної діяльності. Тому одним із завдань юридичної науки у цій сфері має стати виявлення проблем та

встановлення основних напрямків удосконалення правового регулювання недержавної охоронної діяльності.

За роки незалежності формування законодавчої бази у сфері охоронної діяльності відбувалося дуже повільно. Факт відсутності профільного закону залишався тривалий час основною проблемою, яка створювала передумови для низькоякісного та непрофесійного ринку охоронних послуг. Прийняття Закону України «Про охоронну діяльність» у 2012 р. повною мірою зрушило цю справу з мертвої точки. Але, навіть прийнятий закон залишає за собою цілу низку запитань та невирішених проблем.

На теперішній час спеціальне законодавство України у сфері охоронної діяльності суттєво доповнилося і виглядає так:

1) Закон України «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [136];

2) Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII [199];

3) Перелік спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності, затверджений постановою КМУ від 11.02.2013 № 97 [200];

4) Умови охорони небезпечних і цінних вантажів під час їх перевезення автомобільним транспортом та переліку таких вантажів, затверджені постановою КМУ від 30.01.2013 № 55 [201];

5) Порядок визначення переліку окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, охорона яких здійснюється виключно державними підприємствами та організаціями, затверджений постановою КМУ від 19.06.2013 № 421 [202];

6) Порядок обладнання транспорту реагування суб'єкта охоронної діяльності засобами радіотехнічного зв'язку, кольорографічними схемами (написами), світловими та звуковими сигналами», затверджений наказом МВС України від 18.04.2013 № 375 [203];

7) Ліцензійні умови провадження охоронної діяльності, затверджені наказом МВС України від 15.04.2013 № 365 [204];

8) Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622.

У ході аналізу зазначених вище нормативних актів, було виявлено такі недоліки: звужений суб'єктний склад недержавної охоронної діяльності; неповний перелік видів охоронної діяльності; недостатньо жорсткі вимоги до ліцензування приватної охоронної діяльності; відсутність процедурних норм взаємодії правоохоронних органів та суб'єктів недержавної охоронної діяльності; суперечливий підхід до визначення органу ліцензування недержавної охоронної діяльності; наявність проблеми застосування в охоронній діяльності заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї та використання службових собак.

Звужений суб'єктний склад недержавної охоронної діяльності. Ця проблема є наслідком недостатньо зваженого підходу законодавця до визначення охоронної діяльності. У ст. 1 Закону України «Про охоронну діяльність» надано законодавче визначення охоронної діяльності як надання послуг з охорони власності та громадян. Із таким підходом важко погодитись, адже під цю категорію підпадають тільки спеціально створені для надання охоронних послуг суб'єкти господарювання. Визначення охоронної діяльності через поняття «послуга» призводить до звуженого переліку суб'єктів приватної охоронної діяльності. «Послуга», як вбачається, є здійсненням однією особою на користь іншої особи певних корисних дій. Діяльність із надання послуг опосередковується укладанням цивільно-правових договорів. За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати

послугу, яка споживається у процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ст. 901 Цивільного кодексу України). Виходячи із цього, наприклад, послугами не є діяльність співробітника організації щодо самої організації, оскільки їх взаємини регламентовані трудовим договором, посадовою інструкцією та іншими документами. А отже, служби безпеки підприємств, виходячи з логіки законодавця, охоронної діяльності в юридичному розумінні не здійснюють, незважаючи на те, що охороняють персонал, майно, інтелектуальну власність своїх підприємств. Автор вважає цю позицію законодавця, щонайменше, такою, що залишає за собою багато запитань. Більш точно було би вважати охоронну діяльність комплексом (системою) режимних, інженерно-технічних та інших заходів з охорони майна та забезпечення особистої безпеки фізичних осіб, що здійснюються на професійній основі.

Таким чином, внутрішні служби охорони не відносяться Законом України «Про охоронну діяльність» до суб'єктів охоронної діяльності, внаслідок чого їх діяльність у цілому нині взагалі не регулюється жодним чином на законодавчому рівні. В окремих випадках видаються лише посадові інструкції та окремі положення. У контексті сказаного, деякі дослідники виступають за необхідність прийняття окремого Закону України «Про службу безпеки суб'єктів господарювання» [206, с. 352-357].

Приватні охоронні фірми та внутрішні служби безпеки підприємств мають багато спільного за функціями, методами та формами діяльності, завданнями, але, разом із тим, орієнтуються на різну суб'єктну базу. Приватні охоронні фірми піклуються переважно про забезпечення безпеки малого та середнього бізнесу, розвиваються у напрямку більш активного співробітництва з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування. Великі корпорації, підприємства надають перевагу власним внутрішнім службам безпеки. Цьому є багато пояснень. Зокрема, служба безпеки підприємства (далі СБП) створює менше ризиків щодо витоку (розголошення) конфіденційних відомостей, комерційної таємниці і т.п. Роботодавець може сам встановити вимоги до

професійного рівня представника внутрішньої служби охорони, внаслідок чого професіоналізм персоналу приватних охоронних фірм, як правило, поступається професіоналізму внутрішньої служби охорони. СБП, здійснює різноманітні функції: фізичний захист керівників підприємства, організацію пропускового режиму, охорону будинків, приміщень, ліній зв'язку та обладнання, захист інформації від несанкціонованого доступу, забезпечує режим секретності документів і матеріалів. У світовій практиці приватні служби безпеки займаються також економічною розвідкою та контррозвідкою. Про масштаби такої діяльності можна лише здогадуватися за непрямими ознаками. Наприклад, одна з урядових організацій США оприлюднила інформацію про те, що недержавні покупці щорічно купують пристрої для прослуховування на суму 900 млн дол. Загалом це не є дивним, якщо врахувати, що в умовах економічно розвинутих держав інтелектуальна власність приносить до 80 % ВВП [39, с. 151-159].

Залишається не зовсім зрозумілим, чому Закон України «Про охоронну діяльність» одразу не визнав окремим суб'єктом охоронної діяльності внутрішні служби охорони, адже в законопроектах попередніх років було відображено згаданий підхід. До таких, наприклад, можна зарахувати законопроекти «Про недержавну охоронну діяльність» від 14.01.1999 р., розроблений депутатом О. Бандуркою [207] та Законопроект «Про охоронну діяльність» від 07.04.2005, розроблений депутатами О. Бандуркою, В. Мойсиком, М. Маркушем, Ю. Кармазіним та В. Семенюком [208]. Останній законопроект, уявляється, має набагато кращу юридичну якість, ніж нинішній закон. Законопроект «Про охоронну діяльність» від 07.04.2005 мав 55 статей проти всього 19 у чинному законі. Практично всі положення, що стосуються переліку охоронних послуг, відповідальності, прав та обов'язків, персоналу охорони, було значно детальніше і конкретніше відображено у законопроекті від 07.04.2005. Деякі положення, наприклад, щодо соціального та правового захисту персоналу охорони у чинному законі взагалі відсутні.

Законопроект «Про охоронну діяльність» від 07.04.2005 (ст. 1) визначав охоронну діяльність як «визначені законодавством заходи з охорони майна та

забезпечення особистої безпеки фізичних осіб»; а до суб'єктів відносив «органи виконавчої влади та підпорядковані їм суб'єкти господарювання державного сектора економіки, фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, суб'єкти господарювання, засновані на недержавній формі власності, які мають права юридичної особи, здійснюють виробничу, комерційну, науково-дослідницьку чи службову діяльність відповідно до їх спеціальної компетенції, визначеної окремими актами законодавства або статутними завданнями, та на професійній основі виконують заходи охорони і безпеки щодо належного їм майна та їх службових осіб, а також такі заходи щодо майна інших власників та фізичних осіб за цивільно-правовими угодами для виконання статутних завдань, у тому числі з метою одержання відповідного прибутку (доходу)». Цей законопроект об'єднував в одне ціле усіх суб'єктів охорони, починаючи від Державної служби охорони, та відомчої охорони органів державної влади і закінчуючи охоронними фірмами та службами безпеки підприємств.

Основна проблема вищезазначеного законопроекту полягала у положеннях, що стосуються ліцензування. Внутрішньогосподарська діяльність відповідно до Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» не підлягає ліцензуванню. Ліцензіатом може бути лише самостійний суб'єкт, а не структурний підрозділ. Не змінить положення реалізація пропозиції про те, щоб надати право на отримання ліцензії на охоронно-розшукову діяльність юридичній особі, яка створила службу безпеки. У такому разі юридична особа буде позбавлена можливості займатися іншими, крім охоронної або розшукової діяльності оскільки ЗУ «Про охоронну діяльність» і підзаконні акти, що регулюють охоронну діяльність, забороняють таке суміщення.

У ситуації, що виникла, служби безпеки виявилися в невизначеному стані. З одного боку, їх діяльність згідно закону не може бути віднесена до охоронно-розшукової діяльності, з іншого – взагалі не визначена її природа (або це самозахист цивільних прав, або самозахист власником свого майна). У зв'язку із цим виникає питання про те, якими можуть бути шляхи виходу із ситуації, що склалася і які заходи необхідно вжити, щоб діяльність служб безпеки відповідала

вимогам, що пред'являються до приватної охоронної діяльності. Для того, щоб усунути цю проблему, можна заборонити суб'єктам внутрішньої охорони суб'єктів господарювання використовувати спецзасоби та службових собак і дозволити функціонувати без отримання ліцензії. Інакше, при ідентичності прав на спецзасоби для охоронних фірм і служб безпеки і різному підході до питань отримання спеціальних дозвільних документів можна поставити їх у нерівне становище.

Нині майже усі підприємницькі структури, бізнес яких суттєво впливає на економіку країни або певного регіону, уже створили структури безпеки, а переважна частина суб'єктів середнього бізнесу вживають заходів безпеки [209, с. 24-27]. Разом із тим, діяльність внутрішніх служб охорони фактично залишається поза правовим регулюванням, і вони взагалі не мають права здійснювати фізичну охорону чи застосовувати спецзасоби, а мусять обмежуватися забезпеченням інформаційної чи пожежної безпеки. Виходом із цієї ситуації може бути або прийняття окремого Закону «Про службу безпеки суб'єктів господарювання», або вирішення цих питань у межах Закону України «Про охоронну діяльність», або видання хоча б підзаконного акту МВС України, що закріплювало б типові положення служби безпеки підприємства чи окремих категорій підприємств.

Так, на виконання Закону України «Про морські порти», наказом Мінінфраструктури України від 15.04.2013 було затверджено Типове положення [210]. Воно регламентує основні завдання, функції, права, структуру та організацію роботи загонів охорони морського порту, які функціонують у морських портах. Загони охорони створюються адміністрацією морських портів України, власниками морських терміналів та портовими операторами. Положення про загін охорони для кожного морського порту, терміналу або портового оператора розробляється і затверджується на основі Типового положення та відповідно до чинного законодавства.

На ці підрозділи покладаються такі обов'язки: охорона об'єктів інфраструктури морського порту; здійснення контролю за доступом на його

територію; підтримання на ній громадського порядку; забезпечення охорони і захисту суден, екіпажів суден і пасажирів, а також вантажів у межах морського порту. Здійснення заходів з охорони і контролю на території морського порту, зокрема щодо: в'їзду, стоянки, завантаження і розвантаження транспортних засобів; переміщення вантажів і суднових запасів; цілісності несупроводжуваного багажу або особистих речей; безпеки місць посадки і висадки, зон очікування і перевірки пасажирів та суднового персоналу, у тому числі місць огляду; безпеки ділянок завантаження, розвантаження або складування вантажів або запасів; безпеки місць зберігання інформації з обмеженим доступом, у тому числі вантажних документів; безпеки вантажу і навантажувально-розвантажувального обладнання; безпеки місць зберігання небезпечних вантажів; безпеки диспетчерських центрів системи управління рухом суден, засобів навігаційного забезпечення, у тому числі приміщень управління охороною і спостереженням морського порту; безпеки важливих електричних установок, устаткування радіозв'язку та інших видів зв'язку, систем водопостачання.

Зазначений Наказ Мінінфраструктури України від 15.04.2013 посилається на ч. 1 ст. 11 Закону України «Про охоронну діяльність» стосовно мінімальних вимог до кандидатів в охоронці, хоча цей закон не визнає як окремих суб'єктів служби охорони суб'єктів господарювання. На думку автора, це є ще одним свідченням непослідовності законодавця у питанні визначення суб'єктного складу охорони.

Іншим документом, що визначає можливості утворення служб безпеки, є Закон України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» [211] та Постанова КМУ від 25.04.2012 «Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів» [139]. Вказані акти законодавства передбачають можливості утворення служб безпеки футбольних стадіонів та клубів. Служба безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) – це спеціальна служба (підрозділ, група осіб), створена оператором спортивної споруди або футбольним

клубом, яка відповідає за здійснення заходів безпеки під час проведення футбольного матчу. Керівник служби безпеки спортивної споруди здійснює загальне керівництво волонтерами, стюардами, контролерами, безпосередньо взаємодіє з керівниками органів поліції та підрозділів служби з надзвичайних ситуацій. Стаття 15 зазначеного вище Закону прямо визначає, що організатор футбольного матчу, оператор спортивної споруди та футбольний клуб несуть відповідальність за забезпечення громадського порядку та громадської безпеки на території спортивної споруди, її трибунах, а органи внутрішніх справ лише несуть відповідальність за громадський порядок лише на території, прилеглій до спортивної споруди, на шляхах евакуації та в громадських місцях населеного пункту, в якому проводиться футбольний матч, якщо іншого не вимагає характер змагання або перебіг подій під час його проведення. У сучасних умовах забезпечення стадіонної і білястадіонної безпеки набуває особливого соціального значення через вкрай агресивний характер поведінки українських футбольних вболівальників, до того ж «підігрітим» алкоголем і наркотиками.

На службу безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) покладаються: надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку та громадської безпеки, запобіганні адміністративним і кримінальним правопорушенням; інформування органів внутрішніх справ про вчинені або такі, що готуються, кримінальні та адміністративні правопорушення, надання невідкладної допомоги потерпілим від нещасних випадків чи правопорушень; участь у рятуванні та евакуації людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі виникнення надзвичайних ситуацій; вжиття спільно з працівниками поліції передбачених законом заходів для припинення правопорушень; ознайомлення працівників спеціальних суб'єктів забезпечення громадського порядку та громадської безпеки з планом спортивної споруди і порядком дій та евакуації глядачів у разі виникнення надзвичайної ситуації. Працівники служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) під час проведення футбольного матчу, а також безпосередньо до і після матчу мають право: у встановленому законодавством порядку здійснювати із залученням стюардів огляд глядачів під

час входу на територію спортивної споруди; вживати із залученням обслуговуючого персоналу оператора спортивної споруди (волонтерів, стюардів, контролерів) у межах законодавства заходів для припинення неправомірних дій глядачів.

У цьому контексті вважаємо за потрібне зважити на можливість видання таких положень щодо служб безпеки інших суб'єктів господарювання (адже вони існують де-факто) або щодо окремих категорій із урахуванням їх специфіки (наприклад, щодо служб безпеки банків). Але, більш оптимальним все ж уявляється варіант прийняття окремого закону або внесення змін до вже існуючого Закону України «Про охоронну діяльність», шляхом включення положень щодо служб безпеки суб'єктів господарювання. Наказ Мінінфраструктури від 15.04.2013 «Про затвердження Типового положення про загін охорони морського порту» може бути взято за основу при розроблені інших типових положень.

До недоліків законодавчого регулювання охоронної діяльності можна зарахувати обмежений перелік охоронних послуг, що їх можуть надавати охоронні агентства. Перелік, наведений у ст. 5 Закону України «Про охоронну діяльність» не відповідає сучасним ринковим реаліям. Так, на теперішній час охоронні агентства законодавчо можуть надавати такі послуги: охорона майна громадян; охорона майна юридичних осіб; охорона фізичних осіб.

Цей перелік виглядає потребує деталізації. Окремими видами послуг, що її надають охоронні агентства має бути консультування і підготовка рекомендацій клієнтам з приводу правомірного захисту від протиправних посягань. Ця послуга може надаватися постійно, наприклад, тілоохоронцями, або мати разовий характер. Іноді фізичним та юридичним особам потрібна просто консультація чи рекомендації професіоналів з приводу заходів захисту бізнесу, життя та здоров'я, охоронних систем і це являє собою окремий вид послуги. Консультації зазвичай надаються усно на підставі наданої клієнтом інформації. Рекомендації, як правило, надаються у письмовому вигляді і супроводжуються виїздом спеціалістів на об'єкт. Проектування і монтаж охоронної сигналізації та інших

засобів запобігання протиправним посяганням також становить собою самостійну охоронну послугу. Охорона фізичних осіб також включає в себе дві різні послуги: тілоохорона (особиста охорона) та охорона людей в певному приміщенні. І в першому, і в другому випадках охороняється життя та здоров'я людини, але у різний спосіб з використанням різних тактичних правил охорони. Тілоохоронець охороняє, як правило, одного-двох клієнтів, перебуваючи у постійному контакті з ними. Охоронець, який здійснює охорону великого кола фізичних осіб, охороняє, як правило, невизначене коло осіб, які в даний момент часу перебувають у приміщенні, від різних протиправних загроз. Охорона стаціонарних об'єктів та супровід вантажу – також є окремими послугами щодо охорони майна, які мають абсолютно різні тактичні правила та вартість [42, с. 6-7]. Окремим видом послуги, який може надаватись охоронними агентствами є охорона порядку під час проведення масових заходів (ділових зустрічей, зборів акціонерів, засідань клубів, концертів, спортивних змагань, святкових вистав, конференцій тощо).

Вважаємо за необхідне деталізувати перелік послуг, визначений у Законі України «Про охоронну діяльність», та регламентувати порядок реалізації окремих із них [212, с. 160-163].

У законодавстві України також доцільно закріпити взаємодію приватних охоронних структур та правоохоронних органів, в тому числі, форми такої взаємодії. Згідно зі ст.ст. 18–19 Закону України «Про охоронну діяльність» її суб'єкти охоронної діяльності та правоохоронні органи можуть спільно організовувати таку взаємодію і надавати взаємодопомогу у діяльності, що спрямована на попередження, припинення і розкриття кримінальних правопорушень та забезпечення охорони громадського порядку. Суб'єкти охоронної діяльності організовують взаємодію з правоохоронними органами у формі: проведення спільних нарад, консультацій; обміну інформацією з питань попередження та припинення правопорушень; інших не заборонених законодавством заходів за умови, що не порушуються права та обов'язки суб'єктів господарювання, і здійснення таких заходів належить до компетенції відповідного правоохоронного органу.

По суті, органи МВС України можуть залучати охоронні агентства до охорони громадського порядку і виконання заходів, що належать до компетенції відповідного правоохоронного органу. Проте, поза увагою законодавця залишається процесуальна та формальна сторона такої взаємодії, внаслідок чого ця практика не набула поширення. На теперішній час, співпраця з охорони громадського порядку може здійснюватися лише із суб'єктами охоронної діяльності, на базі яких створено громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону відповідно до вимог Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

У Російській Федерації із цього приводу було видано Наказ МВС «Про затвердження типових форм угод про сприяння приватних охоронних організацій правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку та про сприяння приватних детективів правоохоронним органам у попередженні та розкритті злочинів, запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень» від 17.04.2013 № 211. Таким чином, на нормативному рівні було визначено формальні підстави такої взаємодії, закріплено типову форму угоди приватних охоронних агентств з органами внутрішніх справ про спільну участь в охороні правопорядку. За кожною приватною структурою, яка уклала договір з ОВС, закріплюється співробітник поліції для координації дій. Інколи він може перебувати на зв'язку одночасно з декількома організаціями. Його завдання – отримувати й обробляти оперативну інформацію, доводити до приватних структур вимоги та інструкції, надавати їм допомогу, а в разі потреби – користуватися їхньою допомогою. Типовими угодами про сприяння між приватними охоронними організаціями та правоохоронними органами встановлюються такі форми взаємодії: спільне патрулювання об'єктів; охорона масових заходів; обмін інформацією; спільний розшук осіб, оголошених в розшук за вчинення злочину чи за інших підстав [161].

Однією з проблем правового регулювання недержавної охоронної діяльності є те, що МВС (в особі поліції охорони) надає послуги з охоронної діяльності і одночасно є представником органу ліцензування послуг, пов'язаних з

охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян відповідно до Переліку органів ліцензування, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 [34, с. 77]. Таким чином, маємо ситуацію, коли конкурент суб'єктів господарювання, які надають послуги з надання з охорони власності та з охорони громадян, одночасно є представником органу ліцензування, тобто приймає рішення про можливість надання таких послуг його фактичними конкурентами. За таких умов МВС виявляється в кінцевому випадку не зацікавленим у розвитку недержавних суб'єктів охоронної діяльності. Як зазначає Н. Тумар, з органами МВС, СБУ, податковою і прокуратурою нині українські підприємці пов'язують близько 50% усіх проблем по лінії економічної безпеки [213, с. 46].

Тому автор вважає доцільним покласти повноваження щодо ліцензування охоронної діяльності на Мінюст України.

Дискусійною видається проблема застосування спецзасобів та вогнепальної зброї в діяльності приватних охоронців. Поліція охорони нині є найбільш потужним і чи не єдиним оператором із надання послуг на ринку збройної охорони, що прямо суперечить ст. 16 Закону України «Про захист економічної конкуренції», ст.ст. 25, 27 ГК України. Це призводить до нерівного положення поліції охорони та охоронних агентств на ринку охоронних послуг. Внаслідок суттєвих законодавчих переваг, які надаються у цій сфері, діяльність поліції набула монополістичного характеру, що дозволяє диктувати монопольні ціни. Внаслідок цього, велика частина суб'єктів господарювання не може собі дозволити послуги поліції охорони, оскільки їхня діяльність може стати нерентабельною. А приватні охоронні агентства не мають такого широкого законодавчого доступу до використання зброї та спецзасобів. Однак, на практиці, охоронні фірми вже давно знайшли можливості обходити законодавство щодо охоронної діяльності, оформляючи травматичну зброю відповідно до наказу МВС України № 379 від 13 червня 2000 р. як члени громадських формувань з охорони громадського порядку.

Останнім часом, певні зрушення у цій сфері вже ж відбулися. На підставі Закону України «Про охоронну діяльність» було видано Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності» від 11.02.2013 № 97. Відповідно до неї, бронежилети, захисні каски, газові балончики з аерозолями сльозоточивої та дратівної дії, газові пістолети і револьвери та патрони до них калібру 6, 8 і 9 мм, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, гумові кийки, наручники пластикові (текстильні) одноразового використання як спецзасоби було дозволено для використання всім приватним охоронним агентствам. Електрошокові пристрої та пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначені патрони були дозволені виключно суб'єктами охоронної діяльності, які здійснюють охорону особливо важливих об'єктів права державної власності або надають охоронні послуги із залученням власного транспорту реагування та використанням пунктів централізованого спостереження. Отже, використання деякого кола спецзасобів було дозволено, але у використанні зброї знову було відмовлено. Травматична та газова зброя не є зброєю у повному розумінні цього слова, а скоріше спецзасобом.

Стаття 17 Закону України «Про охоронну діяльність» передбачила можливість використання службових собак, які пройшли курс дресирування й мають ветеринарний паспорт. Службові собаки використовуються виключно для виявлення: проникнень (спроб проникнень) на об'єкти, що охороняються та осіб, які незаконно перебувають на об'єктах, що охороняються. Думається, що зазначену норму слід доповнити, передбачивши більш широкі можливості для використання службових собак, наприклад, для виявлення вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Загалом, закріплення переліку спецзасобів позитивно вплине на якість охоронних послуг в Україні. Але, все ж залишається дискусійне питання щодо можливості надання охоронним агентствам права надавати послуги з використанням зброї. За даними соціологічного

опитування, здійсненого автором, тільки 18% респондентів підтримали ідею вільного обігу зброї серед цивільного населення, 55% – проти, 27% висловилися за часткову лібералізацію обігу зброї (для представників охоронних підприємств, приватних детективів).

Взагалі, підхід законодавця до обігу зброї в Україні є несформованим. У цій сфері великі очікування покладають на Закон України «Про зброю», якого досі не прийнято. Питання надання дозволу на володіння вогнепальною зброєю в цілях самозахисту і для здійснення охоронної діяльності є на сьогодні спірним і варте самостійного дослідження. Проте, лібералізація у сфері обігу зброї повинна відбутись, адже професія охоронця пов'язана з суттєвим ризиком для життя і здоров'я, не меншим за той, який присутній у службовця поліції охорони. Однак, для цього повинні бути створені необхідні передумови. При цьому слід враховувати, що в 90-х рр. в Російській федерації охоронний бізнес внаслідок надання права на володіння вогнепальною зброєю, потрапив під контроль організованих злочинних груп, які на цілком легальних підставах отримували доступ до зброї. Тому, перш ніж робити кроки по лібералізації обігу зброї на користь приватних охоронних структур, слід створити правові бар'єри для унеможливлення проникнення кримінальних елементів в дану сферу, підвищення вимог щодо персоналу охорони та удосконалення державного контролю за їх діяльністю. В Україні непоодинокими є випадки використання охоронних агентств в злочинних та протиправних цілях: для рекету, участі в рейдерських атаках, вимагання. Процес недружнього поглинання і прямих кримінальних захоплень підприємств в Україні почав набирати масового характеру 2004 р. Цей процес став наслідком неправомірного використання об'єктивних процесів, пов'язаних із трансформацією нашого суспільства в напрямі до формування ринкової економіки.[214, с. 113]. В Російській Федерації, де проблема рейдерства є не менш актуальною, був прийнятий Федеральний закон від 22 грудня 2008 р. № 272-ФЗ «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації у зв'язку з удосконаленням державного контролю у сфері приватної охоронної та детективної діяльності», за яким зброя вогнепальна зброя приватних охоронних

агентств була передана правоохоронним органам і приватні фірми отримали дозвіл орендувати таку у зброю у міліції. Це дозволило більш ефективно здійснювати державний контроль за обігом вогнепальної зброї. Подібний досвід може бути корисним для України.

Таким чином лібералізація в Україні має стосуватися передусім охоронних структур. В першу чергу вказане має стосуватись охоронних агентств. В Російській Федерації за середніми оцінками в 2013 році охоронні агентства змогли дати відсіч нападникам тільки в 33% випадків. І це, враховуючи можливість для охоронних агентств в РФ орендувати зброю в МВС. В Україні цей відсоток має бути набагато меншим. Лібералізація зброї по відношенню до приватних охоронних агентств дасть змогу підсилити їх роль в превенції та протидії правопорушенням. Для досягнення цієї ж мети доцільно також підвищити професійний рівень охоронців. На сьогодні робота охоронцем є здебільшого тимчасовою та непрестижною професією. Вимоги до охоронців на сьогодні є дуже низькі: досягнення 18 років та професійна підготовка в приватних вузах за 6 місяців. Ринок охоронних послуг в Україні залишається недостатньо кваліфікованим. Вимоги до охоронців, які наведені в статті 11 Закону України «Про охоронну діяльність» слід посилити, і викласти в такому вигляді «Персоналом охорони можуть бути дієздатні громадяни України, які пройшли строкову військову службу або службу в армії за контрактом та отримали спеціальну професійну підготовку, уклали трудовий договір із суб'єктом господарювання». Такий виклад статті 11 Закону України «Про охоронну діяльність» призведе до скорочення непрофесійних охоронців і до збільшення розміру оплати цієї діяльності, внаслідок зменшення пропозиції на ринку праці.

Основною причиною низькоякісних охоронних послуг в Україні є те, що вимоги для отримання ліцензії для здійснення охоронної діяльності недостатньо жорсткі. По-перше, для бажаючих отримати охоронну ліцензію не потрібно мати банківську гарантію, яка підтверджує фінансове забезпечення відповідальності суб'єкта. По-друге, немає жорстких вимог до рівня матеріально-технічної бази і наявності цілодобової оперативної служби реагування. По-третє, на момент

створення нової фірми зовсім не обов'язково мати підготовленій кваліфікований персонал. У результаті, ринок України перенасичений суб'єктами охоронної діяльності, які надають низькоякісні послуги.

На теперішній час, охоронна діяльність в Україні перебуває лише на початкових етапах становлення, а тенденції її розвитку полягають у все більш зростаючій ролі недержавних суб'єктів в сфері забезпечення безпеки. Розвиток охоронної діяльності в ряді країн світу призвів до формування приватних воєнних та поліцейських компаній. Деякі вчені стверджують, що подібного роду феномени є юридичною аномалією, інші – вбачають у цьому результат розвитку громадянського суспільства. Приватизація поліції, із цієї точки зору, є частиною більш масштабного явища з перерозподілу ресурсів та відповідальності від уряду до приватного сектора [44, с. 152].

У сучасному світі приватна поліція поширена в США, Канаді, ПАР і Великобританії. Наприклад, Національна служба поліції Канади є приватною поліцією з захисту майна, персоналу і залізничної інфраструктури Канадської Національної залізниці в Канаді та Сполучених Штатах [215]. Національна служба повітряної поліції (NPAS) є неурядовою поліцейською службою, що забезпечує централізовану підтримку з повітря територіальних органів поліції в Англії та Уельсі [216]. Служба рейнджерів штату Колорадо США є законодавчо встановленим, допоміжним правоохоронним органом в ньому. Рейнджери підтримують місцеві департаменти поліції і шерифів. Вони є найстарішим правоохоронним органом в Колорадо, організованим з 1861 [217].

Згідно з Законом «Про поліцейські компанії» NGGS 74E Північної Кароліни, особа, перш ніж прийняти на себе обов'язки офіцера компанії поліції, повинна скласти присягу, яка вимагається від співробітника правоохоронних органів. Претенденти повинні відповідати мінімальним вимогам, що встановлюються для працівників поліції Північної Кароліни а також стандартам підготовки, і обслуговування. Відповідно до глави 74E Законом «Про поліцейські компанії», встановлюється наступна класифікація: 1 Кампус поліцейські – тільки ті офіцери компанії поліції, які працюють в будь-якому коледжі чи структурному

підрозділі, який є складовою Університету Північної Кароліни або у будь-якому приватному коледжі чи університеті, який має ліцензію. 2. Залізничні поліцейські – особи, найняті сертифікованим залізничним перевізником. 3. Спеціальні поліцейські – поліцейські не позначені як кампус або залізничні поліцейські.

Всі співробітники компанії поліції, при виконанні своїх обов'язків, мають ті ж повноваження, що й муніципальні та районні поліцейські щодо здійснення арештів за тяжкі злочини та проступки і штрафувати за посягання на: нерухоме майно належить або знаходиться у володінні володінні роботодавця, майно, що належить або знаходиться у володінні особи, що уклала договір з роботодавцем про надання послуг з забезпечення безпеки, іншу нерухомість на яку було здійснено посягання під час безперервного переслідування порушника за посягання щодо майна, описаного в підрозділах (1) або (2) цього пункту. Поліцейські Кампуса також мають повноваження щодо арешту чи накладання штрафів на тій частині будь-якої суспільної дороги або шосе, що проходить через або безпосередньо примикає до об'єкта, що охороняється. Поліцейські при виконанні своїх обов'язків мають право носити вогнепальну зброю [218].

На перший погляд, здається, що державі повинна бути вигідна монополія на забезпечення безпеки. Проте, тут є контраргументи переважно економічного характеру, які фактично показують, що охорона громадського порядку охоронними компаніями обходяться дешевше, ніж поліція. Державного поліцейського, окрім зарплати, потрібно забезпечити, за рахунок бюджету, медичною страховкою та різними видами соціальної допомоги. У результаті чого, цілі міста США у особі місцевих органів влади заключають контракти з охоронними компаніями для патрулювання вулиць, затримання правопорушників та ін., одночасно скорочуючи видатки на утримання поліції. Мешканці таких міст, по суті, платять за це як за звичайні комунальні послуги. До співробітників таких охоронних компаній висуваються підвищені вимоги, аналогічні тим, які висуваються до державних поліцейських. Їх юрисдикція обмежується містом, кварталом чи певним іншим об'єктом охорони, щодо забезпечення безпеки якого вони були найняті.

Окремою тенденцією розвитку охоронних агентств є практика створення приватних пенітенціарних установ в США, Великій Британії та деяких інших країнах [219, с. 48-50; 218, с. 381-383].

Отже, законодавство України про охоронну діяльність має суттєві недоліки в понятійному апараті, в питаннях визначення переліку охоронних послуг, суб'єктів охоронної діяльності та форм взаємодії з правоохоронними органами і потребує удосконалення.

4.2. Громадські формування правоохоронної спрямованості

У забезпеченні дотримання громадського порядку, так чи інакше, беруть участь практично всі правоохоронні органи країни, а особливо підрозділи патрульної поліції та дільничні інспектори. Разом із тим, у законодавстві передбачена і участь громадян у його здійсненні. Громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону (далі – громадські формування), навіть за нинішнього стану законодавства найтісніше пов'язані з правоохоронною діяльністю.

В Україні представниками органів державної влади не раз декларувалась мета посилення співпраці правоохоронних органів та представників громадськості у сфері протидії правопорушенням. Проте за часів незалежності подібна активність громадян не набула бажаних масштабів, а їхня роль у справі протидії правопорушенням залишається наразі незначною, незважаючи на те, що порівняно недавно, в радянські часи, діяльність добровільних народних дружин (ДНД) та інших формувань мала масовий характер. У 1990 р. в Україні існувало понад 37 тис. добровільних народних дружин і 132 асоц. ДНД (4,5 млн осіб), що утримувалися за кошти підприємств та організацій. Для порівняння, Закон України «Про чисельність Збройних Сил України на 2015 рік» передбачає чисельність армії на рівні 204 тисяч військовослужбовців. Враховуючи вищесказане, в рамках цього розділу необхідно з'ясувати причини зниження активності та ефективності правоохоронної діяльності громадських формувань та висловити пропозиції щодо підвищення їх ролі в зміцненні правопорядку в Україні.

Поряд із проблемою недостатньої активності громадських формувань охорони правопорядку, в Україні протягом 2014-2016 рр. виникла не менш актуальна проблема, яка стосується створення непередбачених законодавством добровільних формувань правоохоронної спрямованості з числа так зв. громадських активістів, яка потребує негайного вирішення на законодавчому рівні, оскільки їх діяльність нерідко прямо порушує закон та права людини.

Громадські формування в літературі розподілять на: ті, які *спеціально* були створені для боротьби з правопорушеннями, охорони порядку та захисту прав громадян. До них відносять: ради громадських пунктів охорони порядку, ради профілактики правопорушень трудових колективів, добровільні народні дружини та їх спеціалізовані формування, товариські суди. Їх внесок у правоохоронну практику оцінюється, насамперед, рівнем і ефективністю боротьби з правопорушеннями, станом охорони громадського порядку на територіях і в сферах їх функціонування. По-друге, це ті, для яких охорона громадського порядку, захист прав громадян, боротьба з правопорушеннями виступає як функція, супутня їх основній господарській або соціально-культурній діяльності. До них відносять: громадські, селищні, сільські, вуличні, квартальні, дільничі, домові комітети; ради ветеранів війни і праці; батьківські комітети; агітаційні колективи по роботі серед населення і інші. Беручи участь у рішенні інших важливих питань державного і суспільного життя, ці формування впливають і на стан забезпечення правопорядку. [221]. Зрозуміло, що другу групу громадських формувань не можна віднести до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, оскільки для них правоохоронні функції не є основними.

Нормативна база першої категорії громадських формувань складається із:

- 1) Конституції України [222].
- 2) Кримінального кодексу України [108].
- 3) Кодексу України про адміністративні правопорушення [141],
- 4) Закону України від 22.06.2000 «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» [130],
- 5) Закону України від 22.03.2012 «Про громадські об'єднання» [223],

6) Закону України від 11.07.2001 «Про органи самоорганізації населення» [224];

7) Указу Президента України від 16.06.1999 «Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку» [225];

8) Постанови КМУ №1872 від 20.12.2000 року «Про затвердження типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування» [226];

9) Постанови КМУ від 25.04.2012 «Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів» * [139];

10) Наказу МВС від 27.04.2009 «Про затвердження Інструкції про порядок придбання, видачі та зберігання спеціальних засобів членів громадських формувань з охорони громадського порядку» [227].

Громадські формування в Україні, виходячи з логіки ст.1 ЗУ «Про громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону» (далі – Закон) можуть мати такі організаційні форми: зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння поліції, асоціації громадських

* Ця постанова розроблена відповідно до Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів, Законів України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні», «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», а також інших законів і визначає організацію забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів.

формувань. В окремих випадках можуть створюватися й інші типи громадських об'єднань з охорони громадського порядку. Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються у складі не менше ніж 10 осіб. Законодавство, передбачаючи можливість утворення різних форм громадських формувань, не роз'яснює різниці між ними.

Ініціатива залучення громадян до охорони громадського порядку і профілактики правопорушень належить: а) місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування, посадовим особам органів виконавчої влади, які самостійним волевиявленням (без участі органів внутрішніх справ і представників громадськості) приймають відповідні рішення зі створення громадських формувань правоохоронної спрямованості й залучення до участі в них громадян; б) місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування, місцевим органам виконавчої влади за безпосередньою участю органів внутрішніх справ; в) органам внутрішніх справ; г) громадянам, які самостійно, не чекаючи прийняття відповідних рішень з боку владних структур, створюють громадські формування різноманітної правоохоронної спрямованості [228, с.10-19].

Варто відзначити, що Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» приймався у 2000 р. з метою відновлення діяльності ДНД. Проте, незважаючи на досить розвинену законодавчу базу у сфері громадських правоохоронних формувань, поставлених завдань досягти не вдалося. Проблема зниження активності громадських формувань охорони правопорядку України за роки незалежності, на думку автора, має такі причини: недоліки законодавчого регулювання діяльності громадських формувань охорони правопорядку; недовіра громадян до правоохоронних органів (в першу чергу до поліції); структурні соціально-економічні зміни в Україні.

Аналіз зазначеного вище законодавства дає змогу зробити висновок, що в ньому є певні недоліки. Зокрема, Закон не дає визначення громадського формування, в ньому також не передбачені конкретні процедурні норми взаємодії громадських формувань та правоохоронних органів. Останнє має надзвичайно

важливе значення, оскільки зі змісту ст. 9, 10 та 13 Закону можна зробити висновок, що реалізація завдань, функцій та прав громадських формувань є неможливим без їх погодження з ОВС України. Повсякденна (оперативна) діяльність таких формувань організовується, спрямовується і контролюється відповідними органами внутрішніх справ. Разом із тим, ані Закон, ані підзаконні акти не містять чітких процедурних норм узгодження такої спільної діяльності. Абстрактними виглядають норми Закону щодо забезпечення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону з боку органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Разом із тим, зазначені вище недоліки для розвитку громадських формувань охорони громадського порядку не можна вважати критичними. У процесі аналізу законодавства неважко помітити, що з формального боку, ті права, обов'язки та функції, що закріплені в ЗУ «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» для відповідних громадських формувань мало чим відрізняються від аналогічних, визначених в Указі Президії Верховної Ради СРСР «Про основні обов'язки та права народних дружин по охороні громадського порядку» від 27 травня 1974 р. [229]. Якщо порівняти ці документи, то можна знайти цілу низку практично дослівних положень стосовно їх правового статусу. Виходячи із цього, очевидним виглядає висновок, що Закон України №1835-III від 22.06.2000 «Про громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону» було прийнято як спробу реанімації ефективної системи народних дружин в СРСР.

В аспекті прав і обов'язків передбачених Законом «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» було надано відповідним утворенням практично ті ж можливості, що були закріплені і за радянського періоду для ДНД. Різницю можна знайти у правах члена ДНД щодо безоплатного користування громадським транспортом та телефонами на підприємствах, установах чи організаціях* при виконанні ним своїх обов'язків. Інша відмінність полягає в тому, що згідно п.2 Указу Верховної Ради СРСР «Про основні обов'язки

* Останнє втратило значення внаслідок розвитку мобільного зв'язку

та права народних дружин по охороні громадського порядку» їхнє керівництво здійснювалося Радами депутатів трудящих та їх виконавчими і розпорядчими органами (районні, міські, селищні та сільські Ради депутатів трудящих та їх виконавчі комітети), хоча створювались вони добровільно колективами трудящих на підприємствах, установах та організаціях, а також за місцем проживання. Нині законодавство розглядає громадські формування охорони правопорядку як самостійні неприбуткові формування.

На наш погляд, основною причиною зниження активності громадських формувань правопорядку є тотальна недовіра громадськості до правоохоронних органів. За даними анонімного опитування, проведеного автором, лише 8% респондентів готові допомагати правоохоронним органам на громадських засадах як члени громадських формувань чи як громадські помічники.

Згідно ст. 9 Закону основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку є: надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні правопорушенням; інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань; сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх.

Реалізація всіх зазначених вище завдань громадських формувань з охорони громадського порядку відбувається шляхом співпраці з ОВС України. Сам характер діяльності таких формувань має характер допомоги національній поліції чи прикордонній службі з боку населення. Громадськість не буде допомагати поліції, якщо довіра до неї буде мінімальною. В Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ зазначається, що рівень довіри громадян до міліції становив лише 3 – 5%, а після всім відомих подій цей показник, за даними Інституту соціології Національної академії наук, знизився до

0,8%, при цьому довіра самих працівників міліції до влади не перевищувала 3% [230]*.

Відтак, автор вважає, що найважливішою передумовою підвищення активності громадських формувань з охорони громадського порядку є реформа ОВС України та відновлення довіри до поліції. Для того, щоб громадяни долучалися до охорони громадського порядку, міліція в Україні має бути реформована з карального органу в сервісну службу західного типу, яка надає послуги населенню.

При аналізі проблем зниження ефективності та активності діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку потрібно також враховувати соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні за роки незалежності. По-перше ДНД в СРСР створювались в основному по виробничому принципу. З метою широкого залучення трудящих до охорони громадського порядку в радянські часи народні дружини по охороні громадського порядку створювались на підприємствах, будівництвах, транспорті, в установах, радгоспах, колгоспах, навчальних закладах і домоуправліннях. Зрозуміло, що всі такі заводи та підприємства мали державну форму власності. За чергування в ДНД на підприємстві давали відгули. Радянська держава надавала постійну реальну підтримку ДНД (надання приміщень, меблів, засобів зв'язку, транспорту та ін.). Після переходу до ринкових відносин і процесів приватизації, приватні власники, зрозуміло, виявились не зацікавленими в утриманні ДНД. По-друге, ДНД, діяли під безпосереднім впливом партійних органів, та партійних комітетів підприємств, продовжуючи цілком залишатися під керівництвом державних структур. Партійні осередки існували практично в кожному закладі (ВУЗ, підприємство, організація тощо). Тому, було б суттєвою помилкою ідеалізувати

* В нашому суспільстві склався певний негативний стереотип правоохоронців (зневажливість, грубість, хабарництво). Про перспективи підвищення авторитету новоствореної поліції поки що говорити зарано.

діяльність ДНД як «добровільне» об'єднання громадян. Фактично участь громадян у діяльності ДНД носила нерідко примусовий характер.

Для підвищення активності громадських формувань в Україні необхідно виправити зазначені недоліки законодавства та відновити довіру до правоохоронних органів. Якщо перший недолік можна легко виправити шляхом внесення змін до законодавства, то відновлення довіри до правоохоронних органів є довгостроковою проблемою. Суспільні стереотипи формуються і змінюються повільно. Перспективною є ідея залучення студентів та курсантів навчальних закладів, що займаються підготовкою кадрів працівників поліції як громадських помічників поліції та членів відповідних студентських дружин при такого роду закладах. В радянські часи дружина розглядалася, в тому числі, як інститут початкової підготовки кадрів міліції. Це дозволить наблизити навчальний процес до практики і сприятиме формуванню студента-випускника, який буде готовий одразу виконувати роботу в поліції, оскільки ці студенти матимуть змогу спільно з працівниками поліції виходити на патрулювання, складати протоколи про адміністративні правопорушення, затримувати правопорушників, допомагати охороняти порядок під час масових заходів тощо.

Доцільно відмітити, що в інших пострадянських республіках також не вдалося відродити повною мірою інститут ДНД. В Російській Федерації федеральний закон про участь громадян в охороні громадського порядку було прийнято тільки у 2014 р. На території країни діють локальні нормативно-правові акти, наприклад Закон Москви № 36 від 26 червня 2002 року «Про Московську міську народну дружину». Через надання права на безкоштовний проїзд по місту, дружинниками часто стають пенсіонери.

У Білорусії законодавство щодо громадських формувань більш розвинене: діє Закон «Про участь громадян в охороні правопорядку», «Примірне положення про добровільну дружину» [231] і Постанова Ради міністрів РБ «Про затвердження Примірного положення про добровільну дружину і Типового положення про порядок оформлення та діяльності позаштатних співробітників правоохоронних органів, органів і підрозділів з надзвичайних ситуацій, органів

прикордонної служби Республіки Білорусь» [232]. Окремо регламентується діяльність добровільних пожежних дружин, Постановою Кабінету Міністрів Республіки Білорусь «Про добровільні пожежні дружини на підприємствах, в установах і організаціях». Отже, Білорусія реанімувала ДНД, але на інших засадах. Якщо в СРСР ДНД створювались переважно по виробничій ознаці, то згідно статті 13 Закону «Про участь громадян в охороні правопорядку» добровільна дружина створюється за рішенням органу місцевого управління для участі в охороні правопорядку на території району, сільради, міста, селища міського типу, району в місті.

Своєрідні форми залучення громадян до правоохоронної діяльності існують у країнах Заходу. У ФРН з 1963 р. діє добровільна поліцейська служба. Добровольці після перевірки на придатність виконання поліцейських завдань і навчання зараховуються до регулярної поліції по постах чисельністю від 10 до 15 осіб. Після двотижневого проходження курсу початкової підготовки їх залучають до виконання обов'язків з охорони порядку в основному при проведенні масових заходів, для пошуку людей, а також випадках виникнення необхідності посилення регулярних поліцейських формувань. За несення служби виплачується грошова винагорода, причому за участь у роботі понад чотири години нараховується надбавка. У США практикується програма громадян-волонтерів, які виконують різні обов'язки, включаючи допомогу розшуковому персоналу, патрульній службі, виконання секретарських і адміністративних функцій. Вони також надають допомогу співробітникам відділу відносин із громадськістю в різних громадських і молодіжних програмах, їздять у спеціально помічених автомобілях і патрулюють мікрорайони, спостерігаючи за підозрілими особами або за тим, що становить ризик для безпеки. [233, с. 16].

Особливої актуальності останнім часом в Україні набуває питання щодо правового статусу спецпідрозділів охорони громадського порядку. Спецпідрозділи охорони громадського порядку почали створюватись навесні 2014 року після анексії АРК та початку АТО. Через рік їх кількість зросла до понад 30 батальйонів («Азов», «Дніпро-1», «Донецьк-1», «Донецьк-2» та ін.), кожен з яких

налічує в середньому по 200 осіб. Деякі з них створюються як батальйони територіальної оборони своїх регіонів, інші виникли як батальйони і роти патрульної служби міліції особливого призначення – для захисту від злочинних посягань та охорони громадського порядку. Спочатку формування озброєних українських добровольців мали сумнівний юридичний статус, проте згодом вони були частково легалізовані, формально підпорядковуючись МВС або Міноборони. Батальйони територіальної оборони потрапили в підпорядкування Міноборони, а формування громадського порядку потрапили в підпорядкування МВС. Крім того, існують також деякі батальйони (створені в основному на базі організації «Правий сектор»), які взагалі нікому не підпорядковуються, що сприяє їх радикалізації і навіть криміналізації. Фінансуються вони переважно з недержавних джерел, благодійних внесків. Органи державної влади забезпечують їх зброєю та технікою. З одного боку, держава не поспішає з питанням їх легалізації, оскільки це створить певні зобов'язання щодо утримання та соціального забезпечення членів цих формувань. З іншого боку і самі формування не бажають повністю зливатися із силовими структурами, оскільки не довіряють їм та бажають зберегти певну автономність. Невизначеність статусу деяких добровольчих батальйонів стало однією із загроз для безпеки країни і громадського порядку. Непоодинокими були випадки використання такого роду формувань бізнесменами в своїх особистих інтересах. Самі ж представники добровільних формувань стають фігурантами кримінальних справ щодо незаконного поводження зі зброєю, ухиляння від призову на військову службу та не можуть отримати статусу учасника бойових дій, що позбавляє їх соціальних гарантій (лікування за рахунок держави, допомога сім'ям у разі каліцтва чи загибелі та ін.).

Основним функціональним призначенням таких формувань залишається ведення бойових дій, захист суверенітету та територіальної цілісності України. Саме тому їх легалізація на базі діючого Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» є неможливою.

Вирішення даного питання можливе шляхом прийняття окремого закону про громадські воєнізовані формування, або шляхом їх структурного поглинання державними силовими структурами, чи шляхом регулювання лише на підзаконному рівні. В даному випадку, автор вважає більш перспективним створення на базі спецпідрозділів охорони громадського порядку та батальйонів територіальної оборони приватних воєнних структур.

Створення приватних воєнних компаній практикується в США, Великобританії та деяких інших країнах. Для їх легалізації в Україні необхідно прийняти або окремий закон, або внести зміни до чинного закону «Про охоронну діяльність». Приватні воєнні компанії є по суті охоронними агентствами зі спеціальним статусом, які на підставі контрактів з урядом країни здійснюють охоронну діяльність в місцях ведення бойових дій. На сьогодні вони діють на території 42-х держав світу. Найбільш активно – в Іраку, Анголі, Колумбії, Кувейті, Нігерії, Афганістані. [234, с. 60] Діяльність приватних воєнних компаній в літературі нерідко розглядається в контексті проблеми найманства, але таке тлумачення суперечить відповідним міжнародно-правовим нормам [235].

Найбільшого розвитку воєнні компанії досягли в США, де вони діють на законних підставах. Під час другої війни в Іраку там станом на 1 липня 2007 працювало 63 приватних воєнних компаній з персоналом 23 тис. чол.[234, с.63] Найбільшою такою компанією нині вважається Blackwater («Чорна вода»), зараз відома як Academi. По суті це охоронна компанія, якій надано право здійснювати свою діяльність в місцях бойових дій. Для цього вони укладають контракт з урядом США на обумовлену кількість охоронців і співробітники компанії здійснюють охоронну діяльність в «гарячих точках». Зокрема, компанія брала участь у війнах в Афганістані та Іраку. Окрім держави, замовниками є приватні особи, нафтовидобувні, страхові компанії. Academi є однією з п'яти компаній, обраних міністерством оборони США, з якими був підписаний п'ятирічний контракт на постачання обладнання і надання послуг по боротьбі з наркотиками. Також вони брали участь у ліквідації наслідків урагану «Катріна» [234]. Незважаючи на те, що громадська думка щодо їх діяльності неоднозначна,

Україні слід розглянути можливість утворення приватних воєнних компаній внаслідок формування великого числа добровольчих батальйонів з незрозумілим правовим статусом.

В контексті вищезазначеного, можна зробити висновок, що не можна розглядати громадські формування як цілковитий рудимент чи анахронізм радянського минулого. Їх залучення широко практикується і в сучасних країнах світу і може служити критерієм для визначення рівня розвитку громадянського суспільства в тій чи іншій країні.

4.3. Індивідуальні форми участі громадян в охороні правопорядку

Під індивідуальними формами участі громадян в охороні правопорядку слід розуміти участь у ньому громадських помічників та інспекторів і позаштатних працівників правоохоронних органів. На теперішній час їх діяльність не врегульована на рівні законів, проте існує низка підзаконних актів, які визначають основи їх правового статусу. Аналіз законодавства дає підстави стверджувати, що на нині передбачено можливість існування щонайменше таких індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам: громадський помічник дільничного, громадський інспектор з охорони довкілля, громадський лісовий інспектор, громадський інспектор сільського господарства, громадський інспектор Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, громадський мисливський інспектор, громадський інспектор рибоохорони. Стаття 255 КУпАП надає право таким громадським помічникам (окрім помічника рибоохорони та громадського мисливського інспектора) складати протоколи про адміністративні правопорушення.

Уявляється, неврегульованість діяльності індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам на законодавчому рівні є одним із найбільш суттєвих недоліків в цій сфері. Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» передбачає лише колективні організаційно-правові форми участі громадян в охороні громадського порядку з мінімальною чисельністю в десять чоловік. Вказане свідчить про те, що законодавець не вважає індивідуальні форми участі громадян в охороні

правопорядку істотним елементом правоохоронної системи держави. Проте, на нашу думку саме індивідуальні форми сприяння правоохоронним органам найбільш перспективні для сучасної України. Прикладом регулювання їх діяльності на законодавчому рівні є відповідний Закон Білорусії «Про участь громадян в охороні правопорядку» від 26 червня 2003 року. Глава 2 цього закону чітко визначає організаційно-правові форми такої участі, передбачаючи: індивідуальну участь громадян в охороні правопорядку, позаштатне співробітництво з правоохоронними органами, об'єднання громадян, що сприяють правоохоронним органам в охороні правопорядку та добровільні дружини.

На теперішній час законодавство України (переважно на рівні підзаконних актів) передбачає такі види індивідуальної участі громадян з охорони правопорядку:

1. Громадські інспектори з охорони довкілля. Їх діяльність наразі регулюється Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля від 27.02.2002. Громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід природоохоронної роботи та пройшли співбесіду в органах Держекоінспекції. Громадські інспектори отримують посвідчення встановленого Міністерством екології та природних ресурсів України зразка, що підтверджують їх повноваження. Посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля видають терміном на один рік із щорічним продовженням за результатами оцінки [237]. Положення надає право таким громадським інспекторам складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших

предметів, проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів тощо.

2. Громадський контроль у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів здійснюють громадські інспектори рибоохорони. Вони мають право: спільно з працівниками органів рибоохорони брати участь у проведенні перевірок дотримання вимог законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів рибодобувними підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), громадянами, які здійснюють вилучення водних біоресурсів; разом з працівниками органів рибоохорони доставляти осіб, які порушують законодавство у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, до поліції чи в приміщення виконавчого органу сільської, селищної ради, якщо особа порушника не може бути встановлена на місці вчинення правопорушення; проводити у випадках, передбачених законом, фотографування, звукозапис, кіно- та відеозйомку як допоміжні засоби для попередження і розкриття порушень законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів [238].

3. Громадські мисливські та лісові інспектори. Призначаються з мисливців, які виявили бажання бути інспекторами. Управління мисливського господарства Держкомлісгоспу України видає посвідчення інспектора, яке має дію на території України. Інспектор має право: перебувати в мисливських угіддях у межах території, зазначеної в посвідченні, з особистою мисливською зброєю незалежно від термінів полювання під час проведення рейдів з охорони державного мисливського фонду, перевіряти документи на право полювання, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби, проводити їх огляд та огляд речей, знарядь полювання, добутої продукції та інших предметів у межах території, зазначеної в посвідченні; доставляти осіб, які порушують правила полювання, в органи внутрішніх справ, органи місцевого самоврядування; складати протоколи про порушення правил полювання; проводити фотографування, звукозапис, кіно-

і відеозйомку як додаткові заходи для запобігання та розкриття порушень правил полювання [239].

4. Гласні та негласні позаштатні працівники органів, що здійснюють ОРД в Україні. Відповідно п.13 ст.8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність можуть мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників. До гласних позаштатних працівників належать особи, які відкрито співпрацюють з суб'єктами, зазначеними у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». До негласних позаштатних працівників належать особи, які виконують задачі оперативно-розшукової діяльності конспіративно. Слід відзначити, що законодавство Російської Федерації та Республіки Білорусь розглядає діяльність позаштатних працівників як самостійну форму участі громадян в охороні правопорядку.

5. Громадські помічники дільничних інспекторів міліції. Згідно з п. 17 Наказу МВС України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» (далі Наказ), громадськими помічниками дільничних інспекторів можуть бути лише члени громадських формувань з охорони громадського порядку, які позитивно характеризуються за місцем роботи, навчання та проживання, здатні за своїми діловими і моральними якостями виконувати поставлені перед ними завдання, виявили бажання до співпраці з органами внутрішніх справ та рекомендовані загальними зборами громадських формувань з охорони громадського порядку. Громадські помічники дільничних інспекторів міліції на громадських засадах надають допомогу і сприяють дільничним інспекторам міліції у здійсненні заходів щодо охорони громадського порядку, боротьби із злочинністю, профілактики правопорушень, у тому числі особами, які перебувають на обліку органів внутрішніх справ, вирішення інших завдань. Рішення про зарахування кандидата громадським помічником дільничного інспектора міліції приймає начальник міськрайоргану після вивчення його ділових і моральних якостей та співбесіди з ним. Громадському помічникові дільничного інспектора міліції видаються під

особистий підпис посвідчення та спеціальний нагрудний знак МВС України «Громадський помічник дільничного інспектора міліції». Керівництво роботою громадських помічників дільничних інспекторів міліції здійснюють дільничні інспектори міліції, за якими вони закріплені. Зміст доручення визначається посадовими обов'язками дільничного інспектора міліції і не може виходити за їх межі. Громадський помічник дільничного інспектора міліції має право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби відповідно до статті 14 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

6. У статті 190 Земельного кодексу України [241] та статті 21 Закону України «Про охорону земель» [242] визначено, що громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування, Держсільгоспінспекцією України, Держекоінспекцією України. Згідно з пунктом 7-1 частини другої статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення у разі виявлення порушень земельного законодавства протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати громадські інспектори сільського господарства. Вони здійснюють громадський контроль за використанням та охороною земель

7. Важливою є також діяльність громадських інспекторів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури та Українського товариства охорони природи. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури є науково-творчою громадською організацією, яка була заснована в 1966 році з метою збереження, реставрації, вивчення та пропаганди пам'яток історії та культури, а також контролю за додержанням законодавства про їх охорону і використання. У складі цієї організації діють відповідні громадські інспектори охорони пам'яток історії та культури, яким КУпАП надає право складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 92 «Порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини». Українське товариство охорони природи є громадською екологічною організацією, заснованою в 1946

році. В складі цієї організації діють найчисельніші в Україні загони громадських екологічних інспекторів.

Доволі спірним виглядає питання можливості віднесення до категорії індивідуальних форм участі громадян в охороні правопорядку осіб, які конфіденційно співпрацюють з правоохоронними органами, не будучи при цьому позаштатними працівниками. Можливість такої співпраці закріплена в п.14 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та у ст. 275 КПК України. Але на законодавчому рівні їх правовий статус не визначений. На практиці такими особами виступають інформатори. Інформаторами є особи, які добровільно або на платній основі надають правоохоронним органам інформацію, що їх цікавить. Використання інформаторів є поширеним в правоохоронній, розвідувальній та контррозвідувальній діяльності. Основна цінність інформатора в тому, що він володіє інформацією, що недоступна за звичайних умов для працівників правоохоронних органів. Ця цінність може прямо залежати від ступеня його інтеграції до злочинного світу. Інформатори, окрім власне інформування про протиправну діяльність жодним іншим чином не залучаються до правоохоронної діяльності. Враховуючи вищезазначене таких суб'єктів не можна віднести до категорії суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності, але їх діяльність можна розглядати в контексті участі громадян в охороні правопорядку.

В контексті вищезазначеного, вважаємо за необхідне внести зміни в Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Перш за все зміни повинні бути направлені на визначення індивідуальних форм участі громадян в охороні громадського порядку. Окремою статтею або розділом слід чітко визначити форми участі громадян в охороні правопорядку. Таких форм всього дві: колективна участь та індивідуальна участь. Далі пунктами слід деталізувати кожен з форм. До колективних форм належать громадські формування з охорони громадського порядку та громадські формування з охорони державної кордону. Індивідуальні форми повинні

включати в себе позаштатне співробітництво з правоохоронними органами та участь у якості громадських помічників та інспекторів.

Після внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» стосовно визначення індивідуальних форм участі громадян в охороні громадського порядку, ОВС слід розробити положення про позаштатного працівника ОВС.

Крім того, слід підвищити вимоги до кандидатів, що бажають стати громадськими помічниками та позаштатними працівниками правоохоронних органів. При залученні громадян до охорони правопорядку, зберігається постійний ризик того, що до цієї сфери можуть потрапити не просто випадкові люди, а й представники злочинного світу. В СРСР представники ДНД не раз себе дискредитували формальним підходом до виконання своїх обов'язків. Відомо, що серійний вбивця і маніяк Чикатило був позаштатним працівником міліції та дружинником. Під час першого затримання в 1984 році в нього було знайдено посвідчення позаштатного працівника міліції. Під час проведення операції «Лісосмуга» в 1985–1990 рр. Чикатило був дружинником, чергував на вокзалах, зупинках, допомагаючи міліції шукати самого себе. У сучасній Україні також непоодинокими були випадки зловживань з боку громадян посвідченнями громадських помічників та позаштатних інспекторів в своїх цілях.

Чинні вимоги до громадських помічників є однотипними. Ними можуть бути громадяни України, які досягли 18-річного віку, які виявили бажання брати участь у зміцненні правопорядку та здатні за станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання. Не можуть бути громадськими помічниками особи, судимість з яких не знята або не погашена у встановленому законом порядку, раніше засуджені за умисні злочини, хворі на хронічний алкоголізм і наркоманію, визнані в судовому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними. В окремих випадках можуть встановлюватися додаткові вимоги, наприклад, громадським мисливським інспектором може бути лише особа-мисливець, громадським інспектором з охорони довкілля – людина, що має досвід у цій сфері тощо.

Уявляється, що вищезазначені вимоги потребують доповнення. Нормальна людина 18-річного віку, як правило, не хворіє на хронічний алкоголізм і наркоманію та не має судимості. Проте ця особа може мати асоціальні психологічні особливості, які можуть проявитися в майбутньому. Такі нахили не можна виявити за допомогою вищезазначених формальних вимог. Крім того, уже сформований індивід може вміло маскувати від оточуючих свою антисоціальну суть (наприклад, у вищезазначеному випадку з Чикатило), внаслідок чого протиправні факти біографії такої людини не будуть відображені в документах органів державної влади. Тому для кандидатів в громадські помічники потрібно розробити науково обґрунтовані програми психологічного тестування, а вимогу щодо необхідності проходження психологічного тесту слід закріпити на законодавчому рівні. До позаштатних працівників правоохоронних органів можуть застосовуватись ті ж вимоги, що застосовуються до звичайних працівників. Найбільш доцільним виглядає залучення в якості позаштатних працівників колишніх працівників правоохоронних органів.

Вважаємо, що саме індивідуальні форми участі громадян в охороні громадського порядку є найбільш перспективними для сучасної України. Сучасне західне суспільство описується соціологами та філософами в термінах індивідуалізму [243, с. 8]. В індивідуалізованому суспільстві люди воліють діяти як окремі особистості, а не як члени соціальної групи. Дані проведеного автором соціологічного дослідження свідчать, що 88% респондентів надають перевагу індивідуальним, а не колективним формам сприяння правоохоронним органам. Акцентуючи увагу на діяльності ДНД в СРСР, на їх ефективності та поширеності, часто не враховуються факт зміни соціального ладу. Всі без виключення тоталітарні держави культивують колективізм серед населення. Важко уявити, що в нинішньому індивідуалізованому суспільстві колективні форми участі громадян в охороні громадського порядку дістануть таке ж поширення.

Необхідність більш активного залучення громадян для охорони правопорядку особливо помітна для невеликих міст та сіл. Робота дільничного у місті та селі дуже відрізняються. На теперішній час на одного дільничного

інспектора міліції може припадати одразу декілька сіл. Непоодинокими є випадки, коли дільничні повинні діставатися до конкретного села за власний рахунок. Недостатнє фінансове забезпечення призводить до того, що робота сільських дільничних тримається на простому ентузіазмі. Малоімовірно, що в невеликих населених пунктах можуть бути утворенні громадські формування охорони громадського порядку, оскільки мінімальна чисельність громадського формування згідно законодавства складає 10 чоловік. Крім того, колективні форми участі громадян в охороні громадського порядку та державного кордону вимагають від поліції серйозних затрат часу для роботи з ними. Повсякденна (оперативна) діяльність таких формувань, згідно діючого законодавства, повинна постійно організовуватися, спрямовуватися і контролюватися відповідними органами внутрішніх справ. Необхідність постійної координації та контролю за громадськими формуваннями робить правоохоронні органи не завжди зацікавленими в діяльності таких утворень. Громадські ж помічники можуть діяти на ситуативній основі, відповідно до оперативної обстановки та на підставі відповідних доручень уповноваженого представника правоохоронного органу.

Слід відзначити, що залучення різного роду громадських помічників поліції практикується також в інших країнах. Так у Великобританії існує інститут спеціальних констеблів. Вони носять уніформу поліції, мають майже всі обов'язки державних констеблів і беруть участь у виконанні звичайних функцій регулярних поліцейських як доповнення до своєї основної роботи. Ці функції ними виконуються декілька годин на тиждень та на безкоштовній основі [59,с.11]. Слід зазначити, що в Англії звання поліцейського констебля є ключовим, всі працівники поліції починають з нього. Три четверти всіх поліцейських Англії є констеблями. Спеціальні констеблі є добровільними помічниками виконують всі функції державного констебля, включаючи пішохідне і авто-патрулювання, нагляд за безпекою руху тощо.

Підводячи підсумок, можна сказати, що в сучасному індивідуалізованому суспільстві держава повинна стимулювати передусім індивідуальні форми участі громадян в охороні правопорядку. Першим кроком на шляху до цього може бути

реанімація та подальше удосконалення правового статусу позаштатних дільничних інспекторів та громадських помічників шляхом внесення змін до Закону та розроблення відповідних положень.

Висновки до розділу 4

1. Дисертантом виявлено та досліджено проблемні питання та пріоритетні напрямки розвитку приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні. В процесі аналізу законодавства, що регулює діяльність суб'єктів охоронної діяльності, було виявлено такі недоліки їх правового регулювання: звужений суб'єктний склад недержавної охоронної діяльності; неповний перелік видів охоронної діяльності; недостатньо жорсткі вимоги до ліцензування приватної охоронної діяльності; відсутність процедурних норм взаємодії правоохоронних органів та суб'єктів недержавної охоронної діяльності; суперечливий підхід до організаційного аспекту ліцензування недержавної охоронної діяльності; повна заборона застосування в охоронній діяльності вогнепальної зброї. Підготовлено відповідні пропозиції з удосконалення чинного законодавства у сфері охоронної діяльності.

2. Встановлено, що основною проблемою правового регулювання охоронної діяльності є неврегульованість на законодавчому рівні діяльності служб безпеки підприємств в Україні. Усунення цього недоліку є можливим у межах до Закону України «Про охоронну діяльність» або шляхом розробки окремого Закону України «Про служби безпеки підприємств».

3. Досліджено особливості діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону як самостійних суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності. Констатовано, що в незалежній Україні участь громадян в громадських формуваннях не набула бажаних масштабів, а більшість ДНД та інших подібних формувань припинило існування на початку 90-х рр. Проблема зниження активності громадських формувань в Україні має комплексні причини: недоліки законодавчого регулювання діяльності громадських формувань охорони правопорядку; недовіра громадян до правоохоронних органів; структурні соціально-економічні зміни в Україні.

В Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» та в підзаконних актах відсутнє визначення таких громадських формувань, а також регламентація процедурних аспектів взаємодії громадських формувань та правоохоронних органів. Останнє значно ускладнює повсякденну діяльність громадських правоохоронних формувань, оскільки реалізація деяких їх функцій та повноважень є неможливим без їх погодження і взаємодії з ОВС України. Довгостроковими чинниками, що впливають на зниження активності громадських правоохоронних формувань є загальний низький рівень правосвідомості та об'єктивні соціально-економічних умови, що склалися в Україні. Такі чинники неможливо усунути нашвидкоруч, внаслідок чого реанімації системи громадських формувань охорони правопорядку в короткостроковій перспективі досягти неможливо без відповідних агітаційних та організаційних заходів.

4. Під індивідуальними формами участі громадян в охороні правопорядку слід розуміти діяльність громадських помічників (інспекторів) та позаштатних працівників правоохоронних органів. Обґрунтовується думка, що саме індивідуальні форми участі громадян в охороні громадського порядку є перспективнішими для сучасної України, враховуючи передусім індивідуалізований характер сучасного українського суспільства. Відзначено, що потреба в активнішому залученні громадян для охорони правопорядку особливо помітна у невеликих містах та сілах, де через об'єктивні причини не може бути утворено громадських правоохоронних формувань. Оскільки діяльність індивідуальних форм участі громадян в охороні правопорядку є неврегульованою на законодавчому рівні, запропоновано внести доповнення до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону», виокремивши окремий розділ під назвою «Форми участі в охороні правопорядку», в якому окремо виділити норми, що стосуються колективних та індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено такі висновки та пропозиції.

1. Встановлено, що дослідження окремих суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності було започатковано в Російській Імперії та продовжено за радянського періоду історії України. Науковий пошук у цій сфері було детерміновано особливостями соціального та політичного устрою на різних етапах розвитку суспільства. Закономірним результатом соціально-економічних перетворень на початку 90-х рр. XX ст. в Україні стало підвищення наукового інтересу до вивчення феномену недержавної правоохоронної діяльності.

2. З'ясовано, що в науковій літературі відсутній загальновизнаний підхід до тлумачення поняття правоохоронної діяльності через непослідовність вітчизняного законодавства та відсутність єдності серед науковців стосовно розуміння ознак, функцій та завдань правоохоронної діяльності. Під правоохоронною діяльністю запропоновано розуміти спеціалізовану діяльність державних органів та інститутів громадянського суспільства з охорони правопорядку від протиправних посягань шляхом застосування заходів правового примусу відповідно до встановленої законом процедури. Така інтерпретація правоохоронної діяльності акцентує увагу на її істотних елементах та краще узгоджується із чинним законодавством. Окрім цього, наведена дефініція відповідає змісту англomовних термінів «law enforcement activity», «law enforcement agencies» (дослівно «діяльність із застосуванням законного примусу» та «органи, уповноважені на застосування законного примусу»), що їх використовують західні юристи.

3. На противагу домінуючим у науковій літературі поглядам, відстоюється думка, що в сучасних умовах головні правоохоронні функції та істотні ознаки правоохоронної діяльності можуть належати окремим інститутам громадянського суспільства, що дає підстави для введення в науковий обіг терміна «недержавна правоохоронна діяльність». Запропоновано визначити недержавну правоохоронну діяльність як спеціалізовану діяльність інститутів громадянського суспільства з

розшуку осіб, що переховуються від правосуддя, розкриття правопорушень, охорони фізичних і юридичних осіб, їх майна та громадського порядку від протиправних посягань шляхом застосування примусових заходів відповідно до встановленої законом процедури. Недержавна правоохоронна діяльність може мати комерційний (охоронні агентства) та некомерційний характер (громадські правоохоронні формування); здійснюватися на професійній (приватний детектив) або непрофесійній основі (член громадського формування охорони громадського порядку). Недержавна правоохоронна діяльність також може бути публічною (діяльність муніципальних органів охорони правопорядку) та приватною (діяльність служб безпеки підприємств).

4. Встановлено спільні та відмінні ознаки державної та недержавної правоохоронної діяльності. Визначальними ознаками правоохоронної діяльності у цілому є спеціалізованість, можливість застосування заходів примусу та процедурність. Особливими ознаками недержавної правоохоронної діяльності є те, що вона здійснюється недержавними суб'єктами, від імені клієнта або громади та має більш вузький ніж державна об'єкт захисту. Факультативними ознаками недержавної правоохоронної діяльності є її переважно договірний характер, спрямованість на захист приватно-правових інтересів та обмеженість застосування заходів юридичної відповідальності.

5. Визначено історичні етапи та тенденції розвитку недержавної правоохоронної діяльності. Недержавна правоохоронна діяльність в Україні пройшла чотири основні етапи розвитку: 1) недержавна правоохоронна діяльність до формування поліцейних органів (до XVIII ст.); 2) недержавна правоохоронна діяльність після утворення професійних поліцейних органів та до Жовтневої революції 1917 р. (XVIII – поч. XX ст.); 3) недержавна правоохоронна діяльність радянського періоду (1917 – 1991 рр.); 4) недержавна правоохоронна діяльність у період часткового роздержавлення правоохоронних функцій (кінець XX – теперішній час). Зазначено, що правоохоронні функції є більш давнім феноменом ніж правоохоронні органи. Встановлено, що сучасні поліцейні органи з'явилися на теренах України тільки у XVIII ст. та мали два джерела: армія та недержавні

інститути правоохоронної спрямованості. Виявлено, що основною тенденцією розвитку недержавної правоохоронної діяльності у світі на сучасному етапі є постійне зростання сектора недержавної безпеки. В окремих країнах чисельність працівників охоронних та детективних агентств у рази перевищує штатну чисельність правоохоронних органів разом узятих. Помітною є також тенденція дедалі більшої спеціалізації суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності з надання окремих послуг правоохоронного характеру. Суб'єкти охоронної діяльності у сучасному світі починають надавати послуги з охорони громадського порядку на підставі договорів з органами муніципальної влади, з охорони та управління пенітенціарними установами, а також охоронні послуги у містах ведення бойових дій на підставі договорів із владними структурами (приватна поліція, приватні пенітенціарні установи та приватні воєнні компанії).

6. Визначено сучасну систему суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності в Україні. З урахуванням сучасного стану законодавства та практики до суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності слід зарахувати: приватні охоронні підприємства; служби безпеки підприємств; приватні детективні об'єднання, або детективів, які здійснюють свою діяльність індивідуально; громадські правоохоронні формування; громадських помічників правоохоронних органів та інші індивідуально-правові форми сприяння правоохоронним органам. Діяльності всіх цих суб'єктів є властивими ознаки правоохоронної діяльності та правоохоронні функції. Водночас, деякі із них діють в Україні лише де-факто, без належного нормативно-правового регулювання. Виявлено, що вищезазначених суб'єктів можна класифікувати залежно від: цілей і функціональної спрямованості, можливості отримання прибутку, організаційних форм, ознак професійності. Зазначено, що до категорії суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності не належать суб'єкти недержавної чисто правозахисної діяльності, а також недержавні суб'єкти, що здійснюють правоохоронні функції у порядку делегування, оскільки вони не відповідають істотним критеріям правоохоронної діяльності. До них слід зарахувати капітанів морських і річкових суден, адвокатів, приватних нотаріусів, приватних експертів, третейські суди.

7. Запропоновано визначити приватну детективну діяльність як незалежну професійну діяльність, яка являє собою систему пошукових заходів, що здійснюються приватними детективами на договірних засадах із приводу надання детективних послуг та із застосуванням технічних засобів. Приватна детективна діяльність в Україні законодавчо не врегульована і, як свідчить практика, діяльність багатьох детективних агентств в умовах законодавчого вакууму у цій сфері іноді набуває ознак фіктивного підприємництва та шахрайства.

8. Запропоновано:

а) регламентувати правовий статус приватних детективів шляхом прийняття відповідного закону; визначити кримінально-процесуальний статус приватного детектива в окремій статті Кримінального процесуального кодексу України (у § 5 «Інші учасники кримінального провадження», глави 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження»); доповнити: КПК України статтями щодо правового статусу приватних детективів у кримінальному процесі. Доповнити статтю 93 КПК України «Збирання доказів» шляхом становлення можливості збору доказів по кримінальному провадженні на підставі договору між приватним детективом та сторонами кримінального процесу;

б) доповнити Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення статтями щодо юридичної відповідальності приватного детектива та охоронця за перевищення своїх повноважень;

в) внести зміни до Закону України «Про охоронну діяльність» щодо передачі повноважень по ліцензуванню суб'єктів охоронної діяльності Міністерству юстиції України та вимог щодо матеріально-технічної бази суб'єктів охоронної діяльності. На підзаконному рівні з боку МВС України затвердити типову форму договору про співпрацю у правоохоронній сфері між територіальними органами МВС та охоронними агентствами;

г) визначити правовий статус служб безпеки підприємств в окремих статтях Закону України «Про охоронну діяльність» або шляхом прийняття окремого Закону України «Про служби безпеки підприємств»;

д) регламентувати на законодавчому рівні діяльність індивідуальних форм сприяння правоохоронним органам шляхом внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону». Запропоновано виокремити у ньому розділ під назвою «Форми участі громадян в охороні правопорядку», в якому виокремити статті «Колективні форми участі в охороні правопорядку» та «Індивідуальні форми участі в охороні правопорядку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Еллинек Г. Право современного государства / Г. Еллинек; под ред.: С.И. Гессен – 2-е изд., испр. и доп. – С.-Пб. : Н.К. Мартынов, 1908. – 626 с.
2. Кельзен Г. Чисте правознавство / Г. Кельзен; пер. з нім О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
3. Самощенко И. С. Правоохранительная деятельность Советского государства – важнейшее средство обеспечения социалистической законности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / И.С. Самощенко – М., 1955. – 15 с.
4. Правоохранительные органы в СССР. Учебник / [Андреев В.В., Басков В.И., Гуценко К.Ф., Ковалев В.А., и др.]; под ред. Гуценко К.Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 288 с.
5. Маршунов М.Н. Организация правоохранительных органов в СССР: учебное пособие / М.Н. Маршунов. – Л. 1989 – 79 с.
6. Моршинин В. А. Понятие и система правоохранительных органов в СССР // Актуальные проблемы правоведения в современный период. – Томск, 1993. – Ч. 2. – 144 с.
7. Семенов В.М. Правоохранительные органы в СССР: Учебник / В.М. Семенов. – М. : Юрид. лит. – 1990. – 400 с.
8. Тевлін Р. Про поняття «правоохоронні органи» у широкому та вузькому розумінні / Р. Тевлін // Радянське право. – 1985. – № 7. – С. 51–54.
9. Судебные и правоохранительные органы Украины : учебник / [А.М. Бандурка, О.К. Безсмертний, В.І. Іваненко та ін.]; под ред. проф. А.М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1999. – 350 с.
10. Басай В.Д. Судові та правоохоронні органи України / В.Д. Басай. – Івано-Франківськ, 2002. – 820 с.
11. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Навч. посібн. /Шеф-ред. В.Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 318 с.

12. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. для студ. юрид. спеціальн. вищ. навч. закл. / [І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, В.П. Тихий та ін.]; за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – 528 с.
13. Мельник М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навч. посіб. / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2002. – 576 с.
14. Полянський Ю. Теоретичні засади організації і діяльності органів охорони правопорядку в аспекті конституційної реформи в Україні / Ю. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 33–37.
15. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / Н.С. Юзікова – 4-е вид., перероб. і допов. – К. : Істина, 2006. – 320 с.
16. Государственное право буржуазных стран и стран, освободившихся от колониальной зависимости: учебник / [Бельсон Я.М., Остапенко Д.Д., Савицкий П.И., Стародубский Б.А. и др.]; под ред.: Стародубский Б.А., Чиркин В.Е. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1977. – 320 с.
17. Нор В. Недержавна правоохоронна діяльність (правова концепція) / В. Нор, В. Гришук, В. Кир'яков // Право України. –1992. – № 2 – С. 23–25.
18. Ілюшин Ю. Недержавна правоохоронна діяльність / Ю. Ілюшин, Л. Соболевський // Право України : Юрид. журн. – 1993. – № 2. – С. 48–49.
19. Нор В. Права людини і правові проблеми роздержавлення правоохоронної діяльності / В. Нор, В. Гришук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 1999. – № 34. – С.56–67.
20. Нор В.Т. Судові і правоохоронні органи України. Програма курсу для студентів юридичного факультету / В.Т.Нор, Я.О. Береський, Н.П. Анікіна. – Львів : Юрид. ф-т Львівського національного ун. ім. Івана Франка, 2003. – 39 с.
21. Краснокутський С.В. Юридична природа недержавної правоохоронної діяльності в Україні (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Краснокутський Сергій Валерійович. – Х., 2004. – 170 с.
22. Теорія держави та права : підручник (за вимогами кредитно-модульної системи навчання) / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О.С. Ліпкан 2011. – 576 с.

23. Економічна безпека : навч. посіб. / [О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко, Л.М. Доля та ін.]; за ред. О.М. Джужі; М-во освіти і науки України. – К. : Всеукр. асоціація вид. «Правова єдність», 2010. – 368 с.
24. Матюхіна НП: Приватний сектор безпеки США: шляхи розвитку та реалії сьогодення : монографія / Н.П. Матюхіна. – Х. : Юрайт, 2013. – 280 с.
25. Ракова Е.А. О негосударственной правоохранительной деятельности и уголовно-правовых мерах по обеспечению её законности // Е.А. Ракова / Вестник Самарской гуманитарной академии. Право. – 2007 – № 2. – С. 89–94.
26. Поляков А.И. О корректности использования дефиниции «негосударственная правоохранительная деятельность» / А.И. Поляков // Вестник Международного юридического института. – 2014. – № 4 – С.4–15.
27. Поляков А.И. Деятельность негосударственных правоохранительных организаций как показатель зрелости гражданского общества / А.И. Поляков // Юридическая наука. – № 4. – 2014. – С. 25–29.
28. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва): аналіт. доп. / [В.В. Крутов, В.Г. Пилипчук, О.О. Котелянець та ін.]; за ред. О.О. Котелянець. – К. : НІСД, 2011. – 136 с.
29. Мусиенко С.Г. Следователи и частные детективы: Защитники прав, имущества и жизни / С. Г. Мусиенко. – Минск : Литература, 1996. – 640 с.
30. Степнов С. Некоторые особенности детективного бизнеса в США / С. Степнов // Мир безопасности. – 2008. – № 5/174 – С. 70–74.
31. Степнов С. Некоторые популярные рассуждения о непопулярном законопроекте / С. Степнов // Мир безопасности. – 2008. – № 10. – С. 55–57.
32. Степнов С. Особенности частной детективной деятельности в Китае, Латвии и Молдове / С. Степнов // Мир безопасности. – 2008. – № 8/177. – С.46–50.
33. Старушкевич А. Детективна діяльність в Україні: поняття, суб'єкти, напрями правового регулювання / А. Старушкевич // Право України. – 2004. – № 12. – С. 71–75.
34. Бондарчук Ю.В. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи: навч. посіб. / Ю.В. Бондарчук, А.І. Марущак. – К. : Видавничий дім «Скіф»: КНТ, 2008. – 372 с.

35. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]; – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
36. Савченко В. Г. Основи охоронної діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Савченко. – Д. : Дріант, 2007. – 488 с.
37. Курило В.І. Правові засади охоронної діяльності : Навчальний посібник / В.І. Курило. – Кондор, 2009. – 182 с.
38. Строгая Н.В. Сравнительный анализ получения защитником доказательственной информации от частно-детективных структур (на основе законов Великобритании, Японии, Франции, США и России) / Н.В. Строгая // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право» – 2007. – № 28 (100). – С. 72–74.
39. Пунда О.О. Приватна охоронна та детективна діяльність (перспективи правового регулювання) / О.О. Пунда // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – № 48. – 2009. – С.151–159.
40. Сачаво А.Г. Адміністративно-правові основи діяльності приватних охоронних структур та їх взаємодія з ОВС України : монографія / А.Г. Сачаво. – К. : Наук. світ, 2006. – 114 с.
41. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности: монография / В.П. Мак-Мак – М. : Компания Спутник+, 2003. – С 26–47.
42. Журавлёв С.Ю. Частная охрана (организационно-правовые и тактико-специальные аспекты деятельности) / С.Ю. Журавлев. – М. : 1994, – 267 с.
43. Кваша Л.Ф. Правоохранительные органы Российской Федерации. Часть вторая: Органы, обеспечивающие общественную безопасность, охрану общественную порядка и ведущие борьбу с преступностью: учебн. пособ. / Л.Ф. Кваша, Ю.Ф. Кваша. – М. : ЧеРо-Контур, 2000. – 624 с.
44. Yurko S.S. The private police // S.S. Yurko // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 9-2. – С. 152–154.

45. Агутин А.В. Частный детектив в уголовном процессе : монографія / А.В. Агутин. – Н. Новгород: Нижегородская правовая академия, 2001. – 162 с.
46. Крысин А. А. Частные сыскные и охранные агентства за рубежом: практика создания, функционирования и подбора кадров / А.А. Крысин. – Екб., 1992 –184 с.
47. Белорусов В.Б. Административно-правовой статус негосударственных субъектов правоохранительной деятельности в Российской Федерации : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.14 / Белорусов Виктор Борисович. – М., 2005. – 472 с.
48. Овчинникова Л. И. Правовые и организационные основы привлечения негосударственных субъектов правоохранительной направленности к охране общественного порядка : дис. ... кандидата юрид.наук: 12.00.14 / Овчинникова Лариса Ивановна. – М., 2007. – 218 с.
49. Мир безопасности / ред. С. Гурьянов ; ЗАО Информационно-аналитическое агентство «Безопасность». – М., 2005.
50. Правоохранительные органы Российской Федерации : учебник / [В.Н., Аргунов, В.К., Бобров, В.П. Божьев и др.]; под ред. В.П. Божьева. – [5-е изд., испр. и доп]. – М. : Спарк, 2004. – С. 383–389.
51. Детективная деятельность в Украине: проблемы и перспективы: материалы междунар. научн.-практ. конф. (25-26 января 2013 г.) – Х.: Право, 2013. – 124 с.
52. Андреевский И.Е. Полицейское право : монография: в 2 т. / И.Е. Андреевский. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб. : Типография Эд. Праца, 1874–1876. – Т. 1– 543 с.
53. Высоцкий И. П. Санкт-Петербургская столичная полиция и градоначальство (1703–1903г.) : крат. истор. очерк / И.П. Высоцкий – СПб. : Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1903. – 326 с.
54. Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента: Науч.-практ. пособ. / А. М. Бандурка, А. Бек, М. В. Голованова, Д. А. Кобзин, Т. Н. Лазарева; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2003. – 285 с.
55. Каблов Д.С. Генеза проблем існування громадських формувань з охорони громадського порядку // Д.С. Каблов / Право України. – 2006. – № 5. – С. 156–162.

56. Каблов Д.С. Гарантії соціально-правового захисту членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону / Д.С. Каблов // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2006. – № 2. – С. 432–437.
57. Каблов Д.С. Види громадських формувань з охорони громадського порядку // Д.С. Каблов / Право України. – 2007. – № 10. – С. 103–105.
58. Долгополов А.М. Організаційно-правові питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Долгополов Анатолій Миколайович. – К., 2008. – 247 с.
59. Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / Н.П. Матюхіна – Х.: Консум, 2001. – 131 с.
60. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки: в 3 т. / Г.В.Ф. Гегель.– М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – 371 с.
61. Теория юриспруденции: учебн. пособ. / [Р.В. Шагиева, Д.В. Сас, Е.Г. Тарло, Г.С. Чельшева]; под ред.: Р.В. Шагиева Р.В. – Калуга : Полиграф-Информ, 2007. – 468 с.
62. Машков А. Проблеми теорії держави і права : курс лекцій / А. Машков. – К. : К.І.С., 2008. – 470 с.
63. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студ., курсант., аспірант. і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учб. літ., 2010. – 352 с.
64. Яркова Е.Н. История и методология юридической науки: учебное пособие / Е. Н. Яркова; Российская Федерация М-во образования и науки, ФГБОУ ВПО Тюменский гос. ун-т, Ин-т дистанционного образования, Ин-т права, экономики и упр. – Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. – 463 с.
65. Казеннов А.С. Диалектика как высший метод познания / А.С. Казеннов. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2011. – 96 с.

66. К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленин. О диалектическом и историческом материализме / [А.П. Шептулин, И.Д. Андреев, К.Т. Кузнецов и др.]; общ. ред. А.П. Шептулин. – М. : Политиздат, 1984. – 639 с.
67. Декарт Рене. Рассуждение о методе. Диоптрика. Метеоры. Геометрия / Рене Декарт. – М. : Изд. АН СССР, 1953. – 656 с.
68. Бэкон Фрэнсис Великое Восстановление Наук: Соч. в 2 томах / Френсис Бэкон. – М.: Мысль, 1977 – Т. 1. – 590 с.
69. Рузавин Г.И. Методология научного познания : учеб. пособ. для вузов / Г.И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 287 с.
70. Папковская П.Я. Методология научных исследований : курс лекций / П.Я. Папковская – Минск : ООО «Информпресс», 2002. – 176 с.
71. Берлявский Л.Г. Формально-юридический метод в правовых исследованиях: современные подходы / Л.Г. Берлявский, Е.С. Шматова. // Юридический мир. – 2012. – № 6. – С. 51 – 54.
72. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : учебник: под ред. В.А. Туманова. – М. : Юристъ, 2003. – 448 с.
73. Нохрин В.М. Методологические аспекты историко-правового исследования // В.М. Нохрин / Вестник Южно-Уральского государственного университета. – 2011. – № 6 – С. 6–10.
74. Рыбников В.В. История правоохранительных органов отечества: учеб. пособ. / В.В. Рыбников, Г.В. Алексушин. – М. : Щит-М, 2008. – 294 с.
75. Куницын А. Историческое изображение древнего судопроизводства в России / А. Куницын. – С.-Пб.: Тип. Второго Отд-ния Собств. е.и.вел. канцелярии, 1843. – 161 с.
76. Российское законодательство X–XX веков: у 9 т. / [сост. и отв. ред. В.Л. Янин]. – М., 1984–1985. – Т. 1. – 432 с.
77. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / Татаров О.Ю. – К. : – Донецк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 639 с.

78. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О., 2002. – 463 с.
79. История органов внутренних дел Беларуси : курс лекций / [А. Ф. Вишневский и др.]; под редакцией А. Ф. Вишневского. – Минск: Академия МВД, 2010. – 218 с.
80. Мулукаев Р.С. История отечественных органов внутренних дел: учеб. для вузов / Р.С. Мулукаев, А.Я. Малыгин, А.Е. Епифанов. – М. : NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2005. – 336 с.
81. Курицын В.М. История полиции дореволюционной России (сборник документов и материалов по истории государства и права): учеб. пособ. / В.М. Курицын, Р.С. Мулукаев, В.П. Коряков. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 94 с.
82. Полное собрание законов Российской империи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html
83. Невский С.А. Участие населения в охране правопорядка в Российской империи / С.А. Невский, Е.А. Сычёв // Историческая и социально-образовательная мысль : журнал. – Краснодар, 2011. – № 1-2 (7). – С. 84-91.
84. Звягин С.П. Правоохранительная политика А.В. Колчака / С. Звягин. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2001. – 352 с.
85. Шведов В.В. Общества содействия милиции в правоохранительной деятельности РСФСР (1928 - 1932 гг.) // Мониторинг региональной модели исторического общего и профессионального образования: сб. научн. ст. – Екатеринбург : УрГПУ, 2005. – С. 224–234.
86. О реорганизации обществ содействия милиции : постановление СНК УССР от 10 сентября 1932 г. // СЗ УССР. – 1932. – № 25. – Ст. 155.
87. Об участии трудящихся в охране общественного порядка в государстве : постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 марта 1959 г. // СП СССР. – 1959. – № 4. – Ст. 25.
88. Юрко С.С. Участь громадян в охороні громадського порядку / С.С. Юрко // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – № 70 – С. 410-417.

89. Енциклопедія сучасної України: у 14 т. [ред. рада: Дзюба І.М., Жуковський А.І., Железняк М.Г. та ін]. – К. Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2008 – Т. 8. – 716 с.
90. Про чисельність Збройних Сил України на 2015 р.: Закон України від 05.03.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 21. – Ст. 136.
91. Положение о дворниках в городах и рабочих поселках РСФСР: утв. Минкоммунхозом РСФСР от 10.04.1959.
92. Hunter, Virginia J. Policing Athens: Social Control in the Attic Lawsuits, 420-320 B.C.: Princeton, NJ: Princeton University Press.,1994. – Р. 3.
93. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / Ф. Энгельс.; пер. с нем. – СПб. : Азбука-классика, 2009. – 256 с.
94. Аннеке Оссе Принципы деятельности полиции: метод. пособ. по правам человека / Аннеке Оссе; перевод на рус. язык Н. Ишевской, М. Кузнецовой, О. Шарп. – Amsterdam: Amnesty International Nederland, 2006. – 343 с.
95. Metropolitan Police Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo4/10/44/contents>
96. Торнвальд Юрген Век криминалистики / Ю. Тонвальд. – М. : Прогресс, 1991. – 203 с.
97. Винчестерский статут 1285 года [Internet Resource] – Access Mode: <http://www.hrono.ru/dokum/1200dok/1285ed1.php>
98. Sklansky David A. The Private Police / David Alan Sklansky // UCLA L. Rev. Vol. 46 – 1999 – Р. 1165.
99. Бельский К.С. Полицейское право : лекцион. курс. – М. : Дело и сервис, 2004. – С. 40–46.
100. Сопнева Е.В. О системе правоохранительных органов // Таможенное дело. 2007. – № 3. – С. 23–25.
101. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 1. – Ст. 167.

102. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
103. Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст.382.
104. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 // Відомості Верховної Ради України – 1998 – №35. – Ст. 236.
105. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 8 травня 2002 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 32 – Ст.225.
106. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
107. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст.351.
108. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №2 5-26. – ст. 131.
109. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р.
110. Руденко М.В. Судова влада та правоохоронні органи України: підруч. для студ. вищ. юрид. навч. закл. / М.В. Руденко, Г.С. Рибалко. – Х., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 548 с.
111. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручн. / [О.С. Захарова, В.С. Ковальський, В.С. Лукомський та ін.]; відп. ред. В. Малярченко. – 3-є вид. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 350 с.
112. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / [П.Д., Біленчук, І.І. Котюк, А.П. Гель, Г.С. Семаков та ін.]; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – К : Атіка, 2011. – 328 с.

113. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / [І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, П.М. Каркач та ін.]; за ред. І.Є. Марочкіна. – Х. : «Право», 2013. – С.6–8.
114. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 11.11.2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 95. – Ст. 120.
115. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015// Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41.– Ст. 379.
116. Податковий кодекс України від 02.12.2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ст. 3248.
117. Про організаційне вдосконалення діяльності підрозділів митних органів, що здійснюють заходи з боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил: Наказ Державної митної служби від 16.01.2012 // Митна газета. – 2012. – № 2. – Ст. 2.
118. Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
119. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 6. – Ст. 55.
120. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 2-3. – Ст. 12.
121. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
122. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 236.
123. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
124. Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2000 // Офіційний вісник України – 2000. – № 29. – Ст. 1221.

125. Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.01.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 22. – Ст. 864.
126. Про затвердження Положення про державну лісову охорону: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 172.
127. Фідря Ю.О. Завдання та процесуальне положення прокурора на контрольних стадіях кримінального процесу / Ю.О. Фідря // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 90–96.
128. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. І допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
129. Тлумачний словник української мови [авт.-уклад. Івченко А.О.]. – Х.: ФОЛІО, 2000 – 543 с.
130. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.
131. Про приватну детективну діяльність: Законопроект від 05.04.2000[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8121
132. Про приватну детективну діяльність: Законопроект від 07.04.2004[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17748
133. Про приватну детективну діяльність: Законопроект від 01.07.2004[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=18584
134. Про приватну детективну діяльність: Законопроект від 25.02.2008[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31814
135. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: Законопроект від 13.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua

136. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: Проект Закону України від 28.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3726&skl=9
137. Про охоронну діяльність: Закон України від 22.03.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2. – ст. 40.
138. Белорусов В.Б. Административно-правовой статус негосударственных субъектов правоохранительной деятельности в Российской Федерации : автореф. дис. ... доктора юр. наук : 12.00.14 / Виктор Борисович Белорусов – М., 2005. – С. 22–23.
139. Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів: Постанова КМУ від 25.04.2012 // Офіційний вісник України – 2012 – № 32 – Ст. 1196.
140. О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации: Закон РФ от 11.03.1992 // Ведомости СНД РФ и ВС РФ. – 1992. – № 17. – Ст. 888.
141. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
142. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
143. Кримінально-процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
144. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 93. – Ст. 383.
145. Фурса С.Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ С.Я. Фурса, Є.І. Фурса – К : А.С.К., 2001. – 976 с.
146. Нотариат в Российской Федерации: проблемы развития / О.В. Романовская, Г.Б. Романовский – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 442 с.
147. Полтавская, Н.А. Нотариат : курс лекций / Н.А. Полтавская. – М. : Омега-Л, 2006. – 254 с.

148. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. – Х. : Право, 2012. – 648 с.
149. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
150. Сегай М.Я. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу». Експертизи у судовій практиці / М.Я. Сегай, Ю.Б. Форіс. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 400 с.
151. Сухонос В.В. Теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку Третейського суду в Україні / В.В. Сухонос // Право України. – 2011. – № 4. – С. 233–237.
152. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
153. Про затвердження Інструкції про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні: Наказ Генеральної прокуратури України від 14.11.2012 № 112[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12047.html
154. Про муніципальну варту: Проект Закону від 03.02.2016 № 974-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192
155. Тихомирова Л.В. Юридическая энциклопедия / М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова – М.: Юринформцентр, 1997 – 526 с.
156. Police Reform Act 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/30/contents>
157. Об утверждении типовых программ профессионального обучения для работы в качестве частного детектива : Приказ МВД России от 02.07.2014. Документ опубликован не был.
158. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : «Аконіт», 2003. – Т. 2. – 928 с.

159. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» / [В.Я. Мацюк, С.А. Панасюк, В.А. Ніколайчук та ін.]; за ред. Мацюка В.Я. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 303 с.
160. Шумпетер Й. Десять великих економістів от Маркса до Кейнса / Й. Шумпетер; пер. с англ. Н.В. Автономовой, И.М. Осадчей, Н.А. Розинской; под науч. ред. В.С. Автономова. – М. : Изд. Института Гайдара, 2011. – 416 с.
161. Об утверждении типовых форм соглашений о содействии частных охранных организаций правоохранительным органам в обеспечении правопорядка и о содействии частных детективов правоохранительным органам в предупреждении и раскрытии преступлений, предупреждении и пресечении административных правонарушений: Приказ Министерства внутренних дел Российской Федерации от 17.04.2013 // «РГ» – Федеральный выпуск. – 2013. – № 6112.
162. О частной детективной и охранной деятельности: Закон Республики Молдова[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lex.justice.md/document_rus.php?id=DDBA09C7:960FB451
163. Ustawa o usługach detektywistycznych z dnia 6 lipca 2001 r. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020120110>
164. Ley de Seguridad privada [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1992-18489
165. Reglamento de Seguridad Privada[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1995-608
166. О частной детективной деятельности: проект Закона Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31382137
167. Private Investigators, Bail Enforcement Agents and Watch, Guard or Patrol Agencies License Law Article 7, General Business Law [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dos.ny.gov/licensing/lawbooks/PIBailWtchGuard.pdf>
168. Private investigator (fact sheet) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bsis.ca.gov/forms_pubs/pi_fact.shtml

169. Code de la S?curit? Int?rieure [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000025503132&dateTexte=20120618>
170. International Federation of Associations of Private Detectives [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.i-k-d.com/index.php>
171. The United States Constitution [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.usconstitution.net/const.html>
172. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/
173. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях : Закон РФ от 30.12.2001 // Парламентская газета. – 2002. – № 2-5.
174. Об оперативно-розыскной деятельности: Федеральный закон от 12.08.1995 // Российская газета. – 1995. – № 160.
175. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 07.06.2003 // Monitorul Oficial – Nr. 104-110. – Ст. 447.
176. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901914840>
177. Юрко С.С. Особенности частной детективной деятельности в США / С.С. Юрко // *Legea si Viata : Закон и жизнь*. – 2014. – № 7. – С. 130–133.
178. U.S. Bureau of Labor Statistics. Occupational Employment and Wages, May 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bls.gov/current/oes339021.htm>
179. Самойленко А.О Легалізація детективної діяльності – необхідність часу? / А.О. Самойленко // *Детективная деятельность в Украине: проблемы и перспективы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (25-26 янв. 2013 г.) / Харьк. экон.-прав. ун-т [и др.]*. – Х. : Право, 2013. – С.86-87.
180. The Private Detective Act of 1939 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.njsp.org/about/pdet_act.html

181. California Penal Code [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=pen>
182. Codice di Procedura Penale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altalex.com/?idnot=2011>
183. Security Industry Authority [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sia.homeoffice.gov.uk/Pages/licensing-private-investigations.aspx>
184. Derby Associates Limited [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://derbyassociates.co.uk/>
185. Kroll [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kroll.com/investigations/cyber-investigations/>
186. Національний класифікатор України : Наказ Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dk003.com>.
187. Тимошук О. Приватний розшук працює в «тіні» / Олександра Тимошук // Юридичний вісник України: Загальнонац. правова газ. – 2010. – № 39. – С.11.
188. Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 102.
189. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: Законопроект від 12 квітня 2010р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37435
190. Кожевніков Г.К. Приватна детективна діяльність і право громадянина на невтручання в особисте життя / Г.К. Кожевніков // Детективная деятельность в Украине: проблемы и перспективы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Харьков, 25–26 янв. 2013 г.) // Харьк. экон.-прав. ун-т. – Х. : Право, 2013. – С. 86–87.
191. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

192. Кримінальний кодекс України : наук-практ. коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
193. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
194. Юрко С.С. Перспективы законодательной регламентации детективной деятельности в Украине / С.С. Юрко // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2 – С. 364–367.
195. Бернам Уильям Правовая система США / Уильям Бернам. – 3 вып. – М.: Новая Юстиция, 2006. – 1216 с.
196. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
197. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>
198. Тимошенко Е. Опыт на экспорт / Е. Тимошенко // Мир безопасности. – 2007. – № 12/169. – С. 33-35.
199. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст.158.
200. Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 12. – Ст. 456.
201. Про затвердження Умов охорони небезпечних і цінних вантажів під час їх перевезення автомобільним транспортом та переліку таких вантажів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 9. – Ст. 337.
202. Про затвердження Порядку визначення переліку окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, охорона яких здійснюється виключно державними підприємствами та організаціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 47. – Ст. 1693.

203. Про затвердження Порядку обладнання транспорту реагування суб'єкта охоронної діяльності засобами радіотехнічного зв'язку, кольорографічними схемами (написами), світловими та звуковими сигналами : Наказ МВС України від 18.04.2013//Офіційний вісник України.– 2013. – № 40. – Ст.1437.
204. Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності : Наказ МВС України від 15.04.2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 94. – Ст. 3221.
205. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 42. – Ст.107.
206. Новікова В.І. Правова регламентація діяльності служби безпеки підприємства як складова його економічної безпеки / В.І. Новікова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – № 2-1 (Ч. 1) – С. 352–357.
207. Про недержавну охоронну діяльність: Законопроект від 14.01.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5335
208. Про охоронну діяльність: Законопроект від 07.04.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=24242
209. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я.А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – 2001. – Вип. 26. – С. 24–27.
210. Про затвердження Типового положення про загін охорони морського порту : Наказ Мінінфраструктури України від 15.04.2013 // Офіційний вісник України – 2013. – № 46. – Ст. 32.

211. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08.07.2011 // Відомості Верховної Ради України – 2012. – № 9. – Ст. 64.
212. Юрко С.С. Проблеми правового регулювання охоронної діяльності в Україні / С.С. Юрко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 27. – С.160–163.
213. Тумар Н.Б. Экономическая безопасность предприятия / Н.Б. Тумар. – Х., 2006. – 160 с.
214. Зброезнавство: правові основи обігу вогнепальної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства. Україна. Європа. Світ: монографія / [І.І. Костюк, З.Б. Скорецький., С.І. Цветков та ін.]; за ред. проф. П.Д. Біленчука. – К.: BeeZone, 2004. – 464 с.
215. The Canadian National Police Service [Internet Resource] – Access Mode: <https://www.cn.ca/en/delivering-responsibly/safety/cn-police-service>
216. National Police Air Service (NPAS) / West Yorkshire Police [Internet Resource] – Access Mode: <http://www.westyorkshire.police.uk/npas>
217. Colorado Mounted Rangers [Internet Resource] – Access Mode: <https://www.coloradoranger.org>
218. Company Police Act [Internet Resource] – Access Mode: <http://www.ncleg.net/gascripts/statutes/StatutesTOC.pl?Chapter=0074E>
219. Юрко С.С. Приватизация как вектор развития пенитенциарной системы / С.С. Юрко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – № 6-2. – С.48–51.
220. Юрко С.С. Некоторые аспекты существования частных тюрем за рубежом // С.С. Юрко // Сучасна наука – пенітенціарній практиці : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 грудня 2014 року) // Інститут кримінально-виконавчої служби – С. 381–383.
221. Профілактика злочинів: підручник / [О.М. Джу́жа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.]; а заг.ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джу́жи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.

222. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
223. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
224. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 254.
225. Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку : Указ Президента України від 16.06.1999 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 24. – ст. 69.
226. Про затвердження типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування : Постанова Кабінету міністрів України від 20.12.2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – ст. 2259.
227. Про затвердження Інструкції про порядок придбання, видачі та зберігання спеціальних засобів членів громадських формувань з охорони громадського порядку : Наказ МВС України від 27.04.2007 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 55. – ст. 1947.
228. Участь громадян в охороні громадського порядку та профілактики правопорушень : метод. рекомендації. / Молотай В.А., Пелагеша О.Г., Сивухін В.С., Костюк В.Л., – К.: Нац. академія внутр. справ, 2011. – 40 с.
229. Об основных обязанностях и правах добровольных народных дружин по охране общественного порядка : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 20 мая 1974 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.gov.ru>
230. Питання реформування органів внутрішніх справ України: Розпорядження КМУ від 22.10.2010 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 96 – Ст. 2767.
231. Об участии граждан в охране правопорядка : Закон Республики Беларусь от 26 июня 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mosk.minsk.gov.by>
232. Об утверждении Примерного положения о добровольной дружине и Типового положения о порядке оформления и деятельности внештатных сотрудников правоохранительных органов, органов и подразделений по

чрезвычайным ситуациям, органов пограничной службы Республики Беларусь : Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 17 октября 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mosk.minsk.gov.by>

233. Майоров В.И. Организация деятельности по охране общественного порядка в США, странах Европы и России : учебн. пособ. / В.И. Майоров. – Челябинск, Полиграф-Мастер, 2003 – 50 с.

234. Ненашев С. Частные армии и государственные интересы / С. Ненашев // Мир безопасности. – 2007. – № 10. – С. 59–69.

235. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців: Конвенція ООН від 04.12.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_103

236. Academi [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://academi.com>

237. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Мінекоресурсів України від 27.02.2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 631.

238. Про затвердження Положення про громадських інспекторів рибоохорони : Наказ Мінагрополітики України від 24.02.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 23. – Ст. 894.

239. Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів: Наказ Держкомлісгоспу України від 01.03.2002 // Офіційний вісник України - 2002. – № 13. – Ст. 683.

240. Про громадські формування при Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ України : Розпорядження Президента України від 06.02.2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 6. – Ст. 312.

241. Земельний кодекс України : Закон від 25.10.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – ст. 27.

242. Про охорону земель : Закон від 27.06.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.

243. Зигмунт Бауман Индивидуализированное общество; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2005. – 390 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Проект Закону «Про приватну детективну діяльність»

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

Приватна детективна діяльність – це незалежна професійна діяльність фізичних та юридичних осіб, що являє собою систему гласних пошукових заходів, спрямованих на надання приватними детективами на договірній основі замовникам (фізичним та юридичним особам) професійних послуг.

Приватний детектив – фізична особа, яка має свідоцтво про право на здійснення приватної детективної діяльності та внесена до єдиного реєстру детективів України.

Детективне бюро (об'єднання) – юридична особа, що зареєстрована відповідно до чинного законодавства та цього Закону, для якої приватна детективна діяльність є основним видом діяльності.

Стаття 2. Правова основа приватної детективної діяльності

Детективна діяльність здійснюється на підставі Конституції України, цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Закону.

Стаття 3. Принципи приватної детективної діяльності

Приватна детективна діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, конфіденційності, взаємодії з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Розділ II

НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ ДЕТЕКТИВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 4. Приватний детектив

1. Приватним детективом може бути громадянин України, який досяг двадцяти одного року, має вищу юридичну освіту, стаж роботи в оперативних, слідчих підрозділах не менше трьох років, або аналогічний стаж роботи як помічник приватного детектива, отримав у встановленому порядку свідоцтво про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю, внесений до єдиного реєстру приватних детективів України.

2. Не може бути детективом особа, яка:

- 1) має непогашену або незняту в установленому законом порядку судимість;
- 2) визнана судом недієздатною або обмежено дієздатною;
- 3) позбавлена права на заняття детективною діяльністю, – протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття детективною діяльністю;
- 4) звільнена з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення;
- 5) громадянин, якому пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочину, – до вирішення в установленому законом порядку питання щодо його винуватості чи невинуватості;
- 6) перебуває на обліку в установах охорони здоров'я у зв'язку з психічним захворюванням, алкоголізмом чи наркоманією.

3. Приватний детектив не має права обіймати будь-яку посаду в органах державної влади і місцевого самоврядування та займатися будь-якою іншою оплачуваною роботою крім викладацької, наукової, творчої діяльності та інструкторської і суддівської практики із спорту.

Стаття 5. Видача свідоцтв про право на заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю

Видача свідоцтв про право зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю здійснюється органами Міністерства юстиції України.

Стаття 6. Документи, що подаються громадянами України для отримання свідоцтва про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю

Громадянин України, який звертається за свідоцтвом про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю, зобов'язаний особисто подати до органу юстиції:

- 1) заяву про видачу свідоцтва;
- 2) анкету;
- 3) дві фотокартки;
- 4) копію паспорта громадянина України та копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера;
- 5) медичну довідку про те, що він не перебуває на обліку в органах охорони здоров'я у зв'язку з психічним захворюванням, алкоголізмом чи наркоманією;
- 6) довідку про відсутність судимості;
- 7) документи, що підтверджують наявність вищої юридичної чи спеціальної освіти, а також стаж роботи в оперативних або слідчих підрозділах не менше трьох років;
- 8) письмову згоду на збирання, зберігання, обробку персональних даних;
- 9) документ, що підтверджує сплату збору за видачу свідоцтва про право на заняття приватною детективною діяльністю.

Органи юстиції мають право перевіряти правдивість наданих відомостей шляхом подання запитів на отримання інформації з первинних джерел.

Стаття 7. Обов'язкова державна дактилоскопічна реєстрація

Усі кандидати на отримання свідоцтва про право на зайняття приватною детективною діяльністю зобов'язані пройти обов'язкову дактилоскопічну реєстрацію для отримання біометричних персональних даних про особливості будови папілярних візерунків пальців і (або) долонь рук людини, що дозволяють встановити його особу. Зняття відбитків пальців здійснюється експертними установами органів юстиції. Дактилоскопічні дані заносяться до Єдиного реєстру приватних детективів України.

Стаття 8. Видача заявникам свідоцтв про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю

Свідоцтво про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю видається безстроково протягом десяти днів з дня подачі документів для його отримання. Одночасно зі свідоцтвом заявнику видається посвідчення приватного детектива, зразок якого затверджується Міністерством юстиції України.

Органи юстиції відмовляють у видачі свідоцтва про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю у разі встановлення підстав, визначених у ч. 2 та ч. 3 ст. 5 цього закону.

Рішення про відмову у видачі свідоцтва про право на заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю може бути оскаржене вищестоящому органу, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом десяти днів, або до суду.

Стаття 9. Страхування цивільно-правової відповідальності приватного детектива

Для забезпечення відшкодування завданої шкоди в результаті своєї діяльності приватний детектив зобов'язаний до початку зайняття приватною детективною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного детектива при здійсненні ним детективної діяльності.

Мінімальний розмір страхової суми становить сто мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Стаття 10. Робоче місце приватного детектива

Приватний детектив може здійснювати свою діяльність тільки у разі сертифікації його робочого місця. Сертифікацію робочого місця приватного детектива здійснюють органи юстиції, про що складається акт сертифікації робочого місця приватного детектива, який дійсний протягом трьох років.

У випадку зміни адреси робочого місця та впливу строку акта сертифікації робочого місця приватного детектива, приватний детектив зобов'язаний повідомити про це в територіальні органи юстиції.

Кожен приватний детектив повинен мати окремий робочий кабінет площею не менше 10 квадратних метрів. Не допускається розміщення робочого місця приватного детектива у кіосках чи інших тимчасових спорудах.

Приміщення має бути захищене від несанкціонованого проникнення, шляхом встановлення охоронної сигналізації. Вхідні двері мають бути металеві або захищені металевим ролетом. Вікна обладнуються металевими ґратами або захисними ролетами незалежно від поверху, на якому розташоване приміщення. У випадках, коли стіни будинку скляні, на скло має бути нанесена броньована ударотривка плівка.

На дверях робочого кабінету приватного детектива обов'язково мають бути двері і встановлений дверний замок. Архів приватного детектива та документи діловодства зберігаються у металевій(их) шафі(ах) у робочому кабінеті приватного детектива (в окремій кімнаті) або у відповідно обладнаній для цього кімнаті. Забороняється розміщувати шафи для зберігання архіву в місцях, де відвідувачі можуть безперешкодно до них підійти. У разі зберігання архіву приватного детектива та діловодства в окремій кімнаті, на дверях такої кімнати має бути встановлений дверний замок.

Стаття 11. Здійснення детективної діяльності детективом індивідуально

1. Детектив, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою.

2. Детектив, який здійснює детективну діяльність індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номери і дати видачі свідоцтва про право на заняття детективною діяльністю.

Стаття 12. Детективне бюро

1. Детективне бюро є юридичною особою, створеною одним детективом, і діє на підставі статуту. Найменування детективного бюро має містити у собі прізвище детектива, який його створив.

2. Державна реєстрація детективного бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

3. Детективне бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

4. Про створення, реорганізацію або ліквідацію детективного бюро детектив-засновник протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців письмово повідомляє органи юстиції.

5. Стороною договору про надання правової допомоги є детективне бюро.

6. Детективне бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів інших детективів на договірних засадах.

Стаття 13. Детективне об'єднання

1. Детективне об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше детективів (учасників), і діє на підставі статуту. Детективне об'єднання очолюють засновники або інші особи, які визначені установчими документами.

2. Державна реєстрація детективного об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

3. Детективне об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

4. Про створення, реорганізацію або ліквідацію детективного об'єднання, зміну складу його учасників детективне об'єднання протягом трьох днів з дня

внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців письмово повідомляє відповідні органи юстиції.

5. Стороною договору про надання правової допомоги є детективне об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання детективних послуг підписується учасником детективного об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом детективного об'єднання.

6. Детективне об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших детективів на договірних засадах.

Стаття 14. Помічник приватного детектива

1. Приватний детектив може мати помічників з числа осіб, які мають базову вищу юридичну освіту. Помічники детектива працюють на підставі трудового договору, укладеного з детективом, детективним бюро чи об'єднанням, з додержанням вимог цього Закону і законодавства про працю.

2. Помічник адвоката виконує доручення детектива у справах, що знаходяться у провадженні детектива, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та обов'язків) детектива.

3. Положення про помічника адвоката затверджується Міністерством юстиції України.

4. Помічнику приватного детектива забороняється суміщати роботу в приватного детектива з діяльністю, несумісною з діяльністю приватного детектива. Помічником детектива не можуть бути особи, зазначені в частині другій статті 4 цього Закону.

Стаття 15. Єдиний реєстр приватних детективів України

1. Міністерство юстиції та його територіальні органи забезпечують ведення Єдиного реєстру приватних детективів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад детективів України, детективів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття детективною діяльністю в Україні, про обрані детективами організаційні форми детективної діяльності. Внесення відомостей до

Єдиного реєстру приватних детективів України здійснюється територіальними органами Міністерства юстиції України.

2. До Єдиного реєстру детективів України вносяться такі відомості:

- 1) прізвище, ім'я та по-батькові детектива;
- 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на зайняття детективною діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на зайняття детективною діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення детектива іноземної держави до Єдиного реєстру детективів України);
- 3) найменування і місцезнаходження організаційної форми детективної діяльності, номери засобів зв'язку;
- 4) адреса робочого місця детектива, номери засобів зв'язку;
- 5) інформація про зупинення або припинення права на зайняття детективною діяльністю;
- 6) дактилоскопічні дані;
- 7) інші відомості, передбачені цим Законом.

Адресою робочого місця детектива є місцезнаходження обраної детективом організаційної форми детективної діяльності або адреса фактичного місця здійснення детективної діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження організаційної форми детективної діяльності. У разі наявності декількох адрес робочих місць детектива до Єдиного реєстру детективів України вноситься лише одна адреса робочого місця детектива.

3. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру детективів України, включаються до нього не пізніше дня, наступного за днем отримання відповідної інформації, крім випадків.

4. З метою ведення Єдиного реєстру детективів України дозволяється обробка персональних даних фізичних осіб відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

Стаття 16. Набуття детективом іноземної держави права на зайняття детективною діяльністю в Україні

Приватний детектив іноземної держави, який має намір здійснювати детективну діяльність на території України, звертається до органів юстиції за місцем свого перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру приватних детективів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого детектива на зайняття детективною діяльністю у відповідній іноземній державі. Перелік таких документів затверджується Міністерством юстиції України.

Орган юстиції розглядає заяву та подані документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав, передбачених частиною третьою цієї статті, приймає рішення про включення такого детектива до Єдиного реєстру приватних детективів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє детектива іноземної держави.

Підставами для відмови у включенні детектива іноземної держави до Єдиного реєстру детективів України є:

- 1) наявність рішення про виключення такого детектива з Єдиного реєстру детективів України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення;
- 2) наявність рішення про припинення права на заняття детективною діяльністю як детектива України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення;
- 3) неподання документів, передбачених частиною другою цієї статті, або їх невідповідність установленим вимогам.

Рішення про відмову у включенні детектива іноземної держави до Єдиного реєстру детективів України протягом трьох днів з дня його прийняття надсилається детективу та може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його отримання до Міністерства юстиції України або до суду.

6. При здійсненні приватним детективом іноземної держави детективної діяльності на території України на нього поширюються професійні права і

обов'язки приватного детектива, гарантії детективної діяльності та організаційні форми детективної діяльності, визначені цим Законом.

Стаття 17. Об'єднання приватних детективів

1. Приватні детективи мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські та міжнародні об'єднання.

2. Приватні детективи, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій детективів та юристів.

Розділ III ДЕТЕКТИВНІ ПОСЛУГИ. ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВІВ

Стаття 18. Послуги приватної детективної діяльності

1. До основних видів послуг, які суб'єкти приватної детективної діяльності мають право надавати замовникам, відносяться:

- а) пошук і збір даних про факти, які можуть бути використані як докази:
 - у цивільних, господарських справах, у справах про адміністративні правопорушення,
 - у кримінальних справах;
- б) пошук громадян, зниклих безвісті, встановлення їх місцезнаходження, з'ясування причин і обставин зникнення, можливостей і умов їх повернення;
- в) розшук зниклого (втраченого або викраденого) майна клієнта;
- г) пошук людей, які оголошені в розшук;
- д) з'ясування обставин розголошення комерційної, банківської, науково-технічної або іншої інформації, що становить службову, комерційну або особисту приватну таємницю;
- е) пошук і виявлення фактів протиправного використання прав інтелектуальної власності замовника;
- ж) встановлення авторів і відправників анонімних листів, розповсюджувачів відомостей, що ганьблять окремих осіб;
- з) пошук і збір інформації для клієнтів з метою підготовки ділових переговорів, з'ясування фінансового стану, рівня реальної кредитоспроможності і надійності існуючих та потенційних ділових партнерів;

- i) захист замовників (суб'єктів господарювання) від підприємницького шпигунства та інших проявів недобросовісної конкуренції;
- j) відтворення для замовника втраченої (зниклої) інформації з питань його приватних інтересів;
- k) пошук боржників та осіб, які ухиляються від виконання своїх договірних обов'язків;
- l) пошук і збір біографічних та інших відомостей про осіб-потенційних або існуючих клієнтів і партнерів замовника послуг;
- m) інші послуги з детективної діяльності, не заборонені чинним законодавством України.

2. У випадку пошуку і збору даних про факти, які можуть бути використані як докази у кримінальних справах, суб'єкт приватної детективної діяльності протягом доби з моменту укладення угоди з клієнтом про збір таких відомостей зобов'язаний письмово повідомити про це особу, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або суд, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа.

3. Суб'єкти приватної детективної діяльності мають право вести пошук і збір даних лише в межах, визначених чинним законодавством України, з обов'язковим дотриманням обмежень, які передбачені пунктом 2 статті 32 Конституції України.

Стаття 19. Повноваження суб'єктів приватної детективної діяльності

Приватні детективи, детективні агентства при здійсненні своєї професійної діяльності мають право відшукувати, отримувати та накопичувати потрібну інформацію всіма не забороненими законом методами, у тому числі:

- 1) усно або письмово запитувати та отримувати від підприємств, установ, організацій, громадян, інших фізичних та юридичних осіб необхідну інформацію;
- 2) ознайомлюватися на підприємствах, в установах, організаціях, в інших юридичних осіб з необхідною для виконання завдань замовника інформацією, матеріалами та документами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом);

- 3) безперешкодно проводити зовнішній огляд споруд, приміщень, інших об'єктів, доступ до яких не обмежений;
- 4) проводити зовнішній огляд закритих для вільного доступу споруд, приміщень, інших об'єктів за згодою їх власників або законних користувачів;
- 5) відвідувати жилі та інші приміщення, проводити їх огляд за згодою їх власників, мешканців або уповноважених ними осіб для отримання потрібної для виконання завдання інформації і матеріалів;
- 6) проводити огляд або вивчення матеріалів, предметів, документів за згодою їх власників або законних користувачів;
- 7) отримувати на договірній основі письмові висновки та усні консультації фахівців та експертів із питань, що потребують спеціальних знань;
- 8) здійснювати візуальний контроль у громадських місцях, транспорті та на відкритій місцевості;
- 9) затримувати осіб, які застигнуті при вчиненні злочину, або які в установленому законом порядку оголошені в розшук, з негайною передачею затриманого в орган внутрішніх справ за місцем затримання;
- 10) користуватись добровільною допомогою фізичних та юридичних осіб;
- 11) виконувати інші дії, що не заборонені законами України.

Стаття 20. Обмеження у здійсненні детективної діяльності

Приватним детективам, їх помічникам, іншим співробітникам детективних агентств при здійсненні детективної діяльності забороняється:

- 1) приховувати від правоохоронних органів факти скоєних злочинів чи злочинів, які готуються, що стали відомими в процесі проведення приватної детективної (розшукової) діяльності;
- 2) збирати відомості, пов'язані з таємницею особистого життя, з політичними та релігійними переконанням окремих осіб;
- 3) розголошувати або передавати іншим особам зібрану в ході здійснення детективної діяльності інформацію (за виключенням випадків, передбачених законом), використовувати її всупереч інтересам свого замовника або в інтересах третіх осіб;

- 4) видавати себе за співробітників правоохоронних органів;
- 5) свідомо вводити замовника в оману або фальсифікувати зібрані матеріали;
- 6) здійснювати кіно- і фотозйомку, відео- та аудіозапис у службових та інших приміщеннях без згоди власників, користувачів цих приміщень або уповноважених ними осіб;
- 7) передавати своє свідоцтво або посвідчення для використання іншим особам.

Результати приватної детективної (розшукової) діяльності, що становлять державну чи іншу таємницю, яка охороняється законом, не підлягають передачі і розголошенню, крім випадків передачі матеріалів про кримінальні правопорушення правоохоронним органам.

Приватним детективам забороняється знімати інформацію з каналів зв'язку, здійснювати контроль кореспонденції та інші спеціальні заходи, проведення яких законами України дозволено лише правоохоронним органам з дозволу суду.

Порушення приватним детективом встановлених Конституцією України прав і свобод людини тягне за собою відповідальність, що передбачена законом.

Стаття 21. Замовники суб'єкта приватної детективної (розшукової) діяльності

Замовниками послуг приватного детектива, детективного бюро та детективного об'єднання можуть бути фізичні та юридичні особи України, а також іноземні громадяни та юридичні особи.

Суб'єкт приватної детективної (розшукової) діяльності може надавати своїм замовникам послуги, що передбачені статтею 18 цього Закону, після укладення між ним і його замовником відповідної письмової угоди (договору).

Зазначена угода (договір) разом із актом приймання-передачі виконаних робіт, а також документів щодо оплати виконаних робіт і сплати відповідних податків зберігається в архіві суб'єкта приватної детективної (розшукової) діяльності протягом трьох років, після чого знищується.

Одержані за результатами приватної детективної (розшукової) діяльності матеріальні носії інформації з відомостями, що стосуються особистого життя,

честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення злочинних дій, зберігання не підлягають і повинні бути негайно знищені.

Суб'єкт приватної детективної (розшукової) діяльності не має права приймати замовлення на надання послуг з приватної детективної (розшукової) діяльності і укласти відповідну угоду із замовником послуг у разі, якщо:

- 1) суб'єктом приватної детективної (розшукової) діяльності надавались аналогічні послуги особам, інтереси яких суперечать інтересам замовника;
- 2) до розшукового дослідження причетна посадова особа, з якою приватний детектив (співробітник приватного детективного підприємства, об'єднання приватних детективних підприємств чи їх філій) перебуває у родинних стосунках;
- 3) у процесі надання послуг із приватної детективної (розшукової) діяльності можуть бути порушені права та охоронювані законом інтереси громадян.

Стаття 22. Професійна таємниця результатів приватної детективної (розшукової) діяльності

Інформація з питань, з яких здійснювалося приватне детективне дослідження, та відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, а також інша інформація, яка отримана суб'єктами приватної детективної (розшукової) діяльності під час здійснення ними своїх професійних обов'язків, становлять професійну таємницю суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності.

Приватним детективам, співробітникам приватних детективних структур забороняється розголошувати і використовувати у своїх власних інтересах або інтересах третіх осіб відомості, що складають професійну таємницю суб'єкта приватної детективної (розшукової) діяльності.

Використання зазначеними особами безпосередньо або через інших осіб відомостей, отриманих за результатами приватної детективної (розшукової) діяльності, з метою шантажу суб'єктів детективних досліджень чи замовників таких досліджень тягне відповідальність, передбачену законами України.

Розділ IV
ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ
ПРИВАТНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ.
ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ

Стаття 23. Отримання дозволу на придбання, зберігання і застосування спеціальних засобів

Громадянину України, при пред'явленні свідоцтва про право на зайняття детективною діяльністю органом внутрішніх справ видається дозвіл на придбання, зберігання і застосування таких спеціальних засобів оборони:

- 1) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів;
- 2) електрошоківі пристрої;
- 3) газові балончики з аерозолями сльозогінної та дратівної дії
- 4) газові пістолети і револьвери та патрони до них калібру 6, 8 і 9 міліметрів, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії;
- 5) наручники пластикові (текстильні) одноразового використання.

Придбання цих спеціальних засобів приватний детектив реєструє в органі внутрішніх справ у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 24. Умови застосування спеціальних засобів та фізичної сили

1. При здійсненні детективної діяльності приватний детектив має право застосовувати до осіб заходи фізичного впливу та спеціальні засоби у разі:

- 1) захисту себе або іншої особи від нападу, що становить загрозу життю та здоров'ю або майну;
- 2) запобігання незаконній спробі насильницьким шляхом заволодіти спеціальними засобами;
- 3) необхідності затримати правопорушника, особу, яка оголошена у розшук та чинить опір;

2. Затримання особи детективом не є адміністративним затриманням. Затримана особа негайно передається органу Національної поліції за місцем вчинення правопорушення.

3. Застосовувати заходи фізичного впливу та спеціальні засоби дозволяється тільки після попередження голосом і жестами про намір їх застосування.

4. Заходи фізичного впливу та спеціальні засоби можуть застосовуватися без попередження у разі:

- 1) раптового нападу;
- 2) нападу чи опору з використанням зброї або предметів, що становлять загрозу життю та здоров'ю особи, або з використанням механічних транспортних засобів.

5. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням ситуації, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

6. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу та спеціальні засоби проти жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх осіб, а також проти осіб, які відповідно до законодавства є носіями спеціального статусу недоторканності, крім випадків учинення ними нападу, що становить загрозу життю та здоров'ю фізичних осіб, персоналу охорони, або збройного нападу чи збройного опору.

7. У разі якщо неможливо уникнути застосування заходів фізичного впливу та спеціальних засобів, їх застосування має здійснюватися в межах правомірності з дотриманням умов і обставин, які виключають злочинність діяння, і повинно обмежуватися заподіянням мінімальної шкоди здоров'ю особи чи інших негативних наслідків. У разі заподіяння такої шкоди приватний детектив повинен негайно викликати швидку медичну допомогу та надати першу долікарську допомогу потерпілим.

8. Приватному детективу забороняється застосовувати спеціальні засоби в місцях значного скупчення людей, якщо це може призвести до заподіяння шкоди життю та здоров'ю сторонніх осіб, крім випадків самооборони (самозахисту).

9. Про всі факти припинення правопорушення, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, приватний детектив зобов'язаний негайно в усній або письмовій формі повідомити територіальний орган Національної поліції, а в разі нанесення тілесних ушкоджень правопорушнику - негайно викликати швидку медичну допомогу.

10. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення приватний детектив зобов'язаний до прибуття працівників правоохоронних органів вжити всіх можливих заходів для охорони місця події та збереження слідів кримінального правопорушення, виявлення очевидців і фіксації їхніх персональних даних. Після прибуття працівників правоохоронних органів приватний детектив зобов'язаний діяти за їх вказівкою.

11. Вчинення опору, погроз або насильства стосовно осіб, які здійснюють детективну діяльність, тягне відповідальність згідно із законодавством.

Стаття 25. Зберігання та носіння спеціальних засобів

Зберігання спеціальних засобів активної оборони здійснюється у металевих ящиках з внутрішнім замком за місцем роботи або проживання приватного детектива.

Забороняється відкрите носіння детективом спеціальних засобів.

Розділ V

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО ДЕТЕКТИВА

Стаття 26. Підстави для притягнення приватного детектива до дисциплінарної відповідальності

Рішення про притягнення детектива до дисциплінарної відповідальності приймають територіальні органи Міністерства юстиції України.

Підставою для притягнення детектива до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком детектива є:

- 1) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 2) порушення вимог несумісності;
- 3) порушення професійної етики;

- 4) розголошення професійної таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) порушення інших обмежень детектива, передбачених законом.

Стаття 27. Види дисциплінарних стягнень, строк застосування дисциплінарних стягнень

1. За вчинення дисциплінарного проступку до детектива після проведення відповідної перевірки може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на зайняття детективною діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для детективів України – позбавлення права на заняття детективною діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру приватних детективів України, а для детективів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру приватних детективів України.

2. Детектив може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Стаття 28. Ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність детектива

Право на звернення до органів юстиції із заявою (скаргою) щодо поведінки приватного детектива, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Дисциплінарну справу стосовно детектива не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку, а також за анонімною заявою (скаргою).

Стаття 29. Прийняття рішення у дисциплінарній справі

Дисциплінарне стягнення у вигляді попередження застосовують за порушення професійної етики, невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків та з інших підстав.

Дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на зайняття детективною діяльністю застосовують за порушення вимог щодо несумісності, неодноразове порушення правил професійної етики та з інших підстав.

Дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення права на зайняття детективною діяльністю застосовують за розголошення професійної таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, систематичного чи грубого одноразового порушення правил професійного етики, застосування детективом фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї з перевищенням своїх повноважень або необхідної оборони та з інших підстав.

Рішення територіальних органів юстиції може бути оскаржене протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Міністерства юстиції України або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії.

Розділ VI

КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД ЗА ПРИВАТНОЮ ДЕТЕКТИВНОЮ (РОЗШУКОВОЮ) ДІЯЛЬНІСТЮ. ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЮРИДИЧНИМИ ТА ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ

Стаття 30. Контроль за приватною детективною (розшуковою) діяльністю

Приватна детективна (розшукова) діяльність контролюється органами юстиції України.

Стаття 31. Взаємодія суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами

Приватні детективи, приватні детективні підприємства, їх об'єднання та філії, які під час здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності отримали інформацію про кримінальне правопорушення, зобов'язані невідкладно (якщо цьому не заважають обставини непереборної сили) повідомити про це відповідний правоохоронний орган та передати йому матеріали, що підтверджують дану інформацію.

Суб'єкти приватної детективної (розшукової) діяльності мають право надавати правоохоронним органам допомогу в забезпеченні правопорядку, попередженні, припиненні і розкритті злочинів та інші не заборонені законодавством України послуги, у тому числі на договірній основі.

За письмовими запитами суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності органи Міністерства внутрішніх справ України можуть надавати їм на договірній основі відомості, що містяться в адресних бюро, паспортних підрозділах, облікових підрозділах Державної автомобільної інспекції, а також в облікових підрозділах обліку осіб, які мають судимість або притягалися до кримінальної відповідальності, якщо ці дані затребуються з дотриманням чинного законодавства. Органи внутрішніх справ у разі потреби направляють детективам і детективним організаціям, огляди, відомості-орієнтування, довідки, що характеризують стан злочинності в районах їхньої діяльності. Правоохоронні органи можуть включати в типові плани заходів щодо дій в надзвичайних обставинах, пов'язаних зі стихійними лихами, масовими заворушеннями, розшуком особливо небезпечних злочинців, питання взаємодії з детективами і детективними організаціями, залучають детективів і членів детективних організацій за узгодженням до розшуку безвісті зниклих і злочинців, що втекли, з врахуванням їхньої можливої появи на певних об'єктах і територіях.

Органи державної влади та місцевого самоврядування сприяють приватним детективам, приватним детективним підприємствам, об'єднанням приватних детективних підприємств та їх філіям у їхній діяльності.

Органи державної влади та місцевого самоврядування не мають права втручатися у професійну приватну детективну (розшукову) діяльність.

ДОВІДКА

до законопроекту «Про приватну детективну діяльність»

1. Сутність законопроекту

Україна залишається мало не єдиною країною в Європі в якій відсутнє законодавче регулювання приватної детективної діяльності. Незважаючи на це, у травні 2012 року була створена «Всеукраїнська асоціація приватних детективів», а на території країни створюються детективні агентства, правові підстави і характер діяльності яких виглядають, м'яко кажучи, сумнівними. Як показує практика, діяльність деяких детективних агентств в умовах законодавчого вакууму в цій сфері іноді перетворилася на банальне фіктивне підприємництво та шахрайство. Проте їх виникнення і поширення на території нашої країни, навіть без належного правового регулювання свідчить про об'єктивну затребуваність з боку суспільства в їх діяльності, але відсутність контролю та належного правового регулювання створює сприятливі передумови для шахраїв.

Актуальність питання законодавчого забезпечення приватної детективної діяльності підтверджується як результатами розгляду проектів законів вже поданих до Верховної Ради України так і рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні», яким доручено Кабінету Міністрів України розробити і внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність».

Верховна Рада України практично ніколи не знімала з порядку денного питання про прийняття закону, що регулює діяльність детективів. Але прийняти відповідний нормативно-правовий акт ніяк не спромоглася. У період з 2000 по 2015 рік народними депутатами України були внесені і зареєстровані вісім проектів Закону про приватну детективну діяльність, які отримали критичні відгуки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України та не були прийняті в цілому. Разом з цим, імплементація інституту приватних детективів в Україні залишається на думку багатьох вітчизняних дослідників лише питанням часу.

Законопроектом «Про приватну детективну діяльність» (далі – законопроект) пропонується врегулювати правовий статус приватних детективів в Україні.

Законопроект розроблено на виконання Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року в частині створення та регламентації діяльності приватних детективів (детективних агентств) та рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні» в частині необхідності розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону про приватну детективну (розшукову) діяльність.

Метою законопроекту є створення правової основи інституту приватної детективної діяльності в Україні, спрямованого на розширення можливостей громадян щодо захисту своїх прав і законних інтересів.

Законопроект:

передбачає основні поняття, що характеризують приватну детективну діяльність, а також принципи, завдання та порядок її здійснення;

встановлює правове становище приватних детективів, ліцензування та державне регулювання їх діяльності.

Ухвалення законопроекту не потребує додаткових фінансових витрат і не спричинить негативних соціально-економічних та правових наслідків.

2. Відповідність законопроекту зарубіжним аналогам.

При розробці законопроекту було враховано законодавство зарубіжних країн у сфері приватної детективної діяльності (вимоги до кандидатів в детективи, ліцензування, організаційні форми здійснення, права та обов'язки, перелік детективних послуг, кримінально-процесуальний статус приватного детектива та ін.) і рекомендації Міжнародної федерації асоціацій приватних детективів. Проаналізовано відповідне законодавство США, Російської Федерації, Молдови, Польщі, Іспанії, Ізраїлю, Литви, Франції, Німеччини, Італії та деяких інших країн.

3. Запозичення, використані в законопроекті.

В законопроекті використано вдалі положення деяких законопроектів минулих років, що вносилися на розгляд Верховної Ради України, зокрема:

Законопроект від 7 квітня 2004р. – Кафарський В.І., Бандурка О.М. та Мойсик В.Р. (реєстраційний № 5380). Використано положення стосовно переліку детективних послуг.

Законопроект від 25 лютого 2008р. – Мойсик В.Р. (реєстраційний № 2120). Використано положення щодо визначення основних термінів, принципів здійснення детективної діяльності та співробітництва з правоохоронними органами .

Законопроект від 12 квітня 2010р. – Малишев В.С., Мойсик В.Р., Олійник В.М., Плохих І.І. Савченко І.В., Грішак В.М, Прокопчук Ю.В. та Шемчук В.В. (реєстраційний № 6288). Використано положення стосовно переліку детективних послуг.

АНКЕТА ОПИТУВАННЯ*на тему:***«ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВАШІ
ДУМКИ І МІРКУВАННЯ»**

(анонімний режим опитування)

Шановний респонденте! Просимо Вас взяти участь у соціологічному опитуванні. Основною *метою* анкетування є отримання емпіричних даних для верифікації наукових гіпотез, що висловлюються в науковому дослідженні. Всі отримані дані будуть використані в узагальненому вигляді.

Анкета має анонімний характер. Просимо Вас висловити свою думку у відповідях на запитання цієї анкети. Проти обраного варіанта поставте знак «+» або «✓». По кожному питанню пропонується обрати *один* варіант відповіді.

Заздалегідь дякуємо Вам за співпрацю!

1. Як вплине створення інституту приватних детективів на рівень розкриття правопорушень в Україні?

- ☐ Створення інституту приватних детективів не позначиться на рівні розкриття правопорушень в Україні (0 %).
- ☐ Відсоток розкритих правопорушень збільшиться, але ненабагато (1–3%)
- ☐ Відсоток розкритих правопорушень помітно зросте (3–10%)
- ☐ Відсоток розкритих правопорушень кардинально зросте (більше 10%)

2. Як Ви ставитеся до питання легалізації короткоствольної нарізної вогнепальної зброї (пістолети, револьвери) в Україні?

- ☐ Легалізовувати обіг короткоствольної вогнепальної зброї серед цивільного населення в Україні *не можна*
- ☐ В Україні *потрібно* легалізувати обіг короткоствольної вогнепальної зброї серед цивільного населення
- ☐ Обіг короткоствольної вогнепальної зброї потрібно легалізувати тільки *частково* (надати право володіти і застосовувати вогнепальну зброю

недержавним суб'єктам забезпечення безпеки: приватним охоронним компаніям, приватним детективам, членам громадських формувань з охорони правопорядку тощо).

3. Яка із наведених нижче форм сприяння правоохоронним органам Вам більше імponує?

- ☐ Член добровільної народної дружини (колективна форма)
- ☐ Громадський інспектор/помічник правоохоронних органів (індивідуальна форма)

4. Чи згодні Ви на громадських засадах допомагати правоохоронним органам як члена громадського формування охорони правопорядку або громадського помічника/інспектора правоохоронного органу?

- ☐ ТАК ☐ НІ

5. Якщо Вам знадобляться охоронні послуги (напр. монтаж та сервісне обслуговування охоронної сигналізації, особиста охорона, охорона стаціонарного об'єкту, консультація з питань безпеки та ін.), Ви звернетесь:

- ☐ Я звернусь до Поліції охорони (державний суб'єкт)
- ☐ Я звернусь до недержавної охоронної компанії (приватний суб'єкт)

ІНФОРМАЦІЯ ПРО РЕСПОНДЕНТА

Вкажіть, будь ласка, Вашу стать?

Ваш вік? _____

- ☐ Жін. ☐ Чол.

Ваш основний рід занять?

- ☐ Студент-юрист ☐ Викладач/лаборант ☐ Працівник поліції

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ!

Кримінальний процесуальний кодекс**Стаття 74-1 Приватний детектив**

1. Приватним детективом у кримінальному провадженні є особа, яка уклала договір про надання детективних послуг з учасниками кримінального процесу на стороні захисту або з потерпілим чи його законним представником із приводу збирання доказів на користь таких осіб.

2. Договір про надання детективних послуг укладається та розривається у порядку та на підставах, передбачених Законом України «Про приватну детективну діяльність» тільки ліцензованим приватним детективом відомості про якого внесено до Єдиного державного реєстру приватних детективів. Приватний детектив протягом доби з моменту укладення угоди з клієнтом про збирання доказів зобов'язаний письмово повідомити про це особу, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, або суд, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа.

3. Повноваження детектива на участь у кримінальному провадженні підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття приватною детективною діяльністю та договором із приватним детективом. Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення приватним детективом документа, що посвідчує його особу не допускається.

4. Приватний детектив має право:

1) з дозволу особи, яка проводить дізнання, слідчого або прокурора бути присутнім та брати участь у слідчих діях. Усі знайдені приватним фактичні дані при проведенні слідчої дії повинні негайно передаватися особі, яка проводить слідчу дію;

2) знайомитися з протоколами слідчих дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

3) збирати фактичні дані шляхом здійснення пошукових заходів, передбачених Законом України «Про приватну детективну діяльність». Оцінку таких фактичних даних надає суд;

4) заявляти відвід особі, яка проводить дізнання, слідчому або прокурору;

5) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про приватну детективну діяльність».

5. Приватному детективу забороняється:

1) приховувати від правоохоронних органів факти скоєних кримінальних правопорушень чи кримінальних правопорушень, які готуються і стали відомими в процесі проведення приватної детективної (розшукової) діяльності;

2) видавати себе за співробітника правоохоронного органу;

3) свідомо вводити клієнта в оману або фальсифікувати зібрані матеріали;

4) розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду дані досудового розслідування, які стали відомі приватному детективу у зв'язку з наданням детективних послуг.

Приватний детектив зобов'язаний заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.